

ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΟΝ ΚΟΝΣΕΡΒΩΝ
ΕΡΜΗΣ

ΠΕΡΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΙΣ

ՊՈՐԵԱԿԱՆ ԳՈՏԱԿԻՎԱՅԻ
ԷՐՄԻՍ
ԲԵՐԿ Կ. ՊՈԼԻՆ

FABRIQUE DE CONSERVES
ERMYS

PERA CONSTANTINOPLE

ՊԵՐԴԻԿԻԿ Թ ԿՈՎՏՇՐԵՎ
ԱՇՄԻ
ԲԵՐԿ Կ. ՊՈԼԻՆ

Svenska Forskningsinstitutet
i Istanbul
Meddelanden
16/1991

Svenska Forskningsinstitutet
i Istanbul
Meddelanden
16/1991

Omslagsbild:

Framsida: Omslag till konservburk med ärter. Ur P. Tuğlaci: *Tarih Boyunca İstanbul Adaları*, 1989, s. 9.

Baksida: Judiskt textilhantverk. Ur: E. Juhasz, (ed.): *Sephardi Jews in The Ottoman Empire*, 1990, pl. 4.

**Svenska Forskningsinstitutet
i Istanbul
Meddelanden
16/1991**

**Under redaktion av
Gunnar Jarring och Ulla Ehrensvärd**

ISSN 0347—8068

Distribution: Medelhavsmuseet, Box 5405, 114 84 Stockholm

**Föreningen Svenska Istanbulinstitutets Vänner svenska postgirokonto 9 97 52-8.
Vänföreningen har även ett turkiskt bankkonto: Yapı ve Kredi Bankası AS,
Bahçekapi office, P.O. Box 375, Istanbul, account number 920521-2.**

**Aldre nummer av Meddelanden distribueras genom Medelhavsmuseet.
Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul postgirokonto 2 90 27-0.**

Innehåll

ALF ÅBERG	
Svenskarna i Konstantinopel	5
Swedes in Constantinople	16
BERNT BRENDEMOEN	
Det kosmopolitiska, nostalgiska Istanbul	17
Cosmopolitan, nostalgic Istanbul	52
BJÖRN ENGDAHL	
Kring Süleymans moské — kupolarkitektur och rum i Istanbul	54
The Vicinity of the Mosque of Süleyman — Dome Architecture and Space in Istanbul	68
ANDREAS ÅDAHL	
Some Features of Libyan—Swedish Relations over 250 Years	70
Turkiska utrikesdepartementets förtjänstmedalj tilldelad Gunnar Jarring	104
GUNNAR JARRING	
Bengt Odhner 1918—1990	108
Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul	
Styrelse	109
Årsberättelse för verksamhetsåret 1990/1991	111
Föreståndarens verksamhetsberättelse för året 1990/91	114

Författare

Brendemoen, Bernt

Försteamanuensis, Universitetet i Oslo, Inst. för østeuropeiske og
orientalske studier, Postboks 1030 Blindern, N-0315 Oslo 3
(Norge)

Engdahl, Björn

Arkitekt, Havregatan 10, 118 59 Stockholm

Jarring, Gunnar

Ambassadör, professor, Pontus Ols väg 7, 260 40 Viken

Åberg, Alf

Professor, f. krigsarkivarie, Gyllenstiernsgatan 8, 115 26 Sthlm

Ådahl, Andreas

Ambassadör, professor, Swedish Embassy, P.O. Box 437, Tripoli
(Libyen)

ALF ÅBERG

Svenskarna i Konstantinopel*

Konstantinopel var slutmålet för många vikingar som for i österled. Vägen gick ofta över de ryska floderna, och nordborna fick slita hårt för att nå sitt mål. Sedan de äntligen tagit sig förbi de sju farliga forsarna i Dnjepr och kom ut på Svarta havet, fick de vind i seglen. De trängde in i Bosporen, och plötsligt stod Konstantinopel framför dem. Det måste ha varit en överväldigande syn, denna jättestad som sköt upp ur havet med sina höga murar och förgyllda tak, sina glänsande palats, monument och kyrkor.

Vikingarna kallade kejsarstaden Miklagård, den stora staden. Synen förde de med sig hem. Kanske gav den inspiration till den nordiska religionens Asgård, gudarnas stad. När de skildrade den som en rad glänsande palats omgivna av en jättelik mur, kan de ha haft Konstantinopel i tankarna. Och när skalden i Eddadikten Grimnismal talar om Valhall med sina hundratals dörrar, genom vilka Odens krigare strömmar ut till den sista striden, är det kanske den väldiga Hippodromen i staden som varit hans förebild.

De nordiska vikingarna var en liten skara i världsstaden. De förtjede sina fartyg vid de främmande handelsskeppens kaj mellan nuvarande Galatabron och Ataturkbron. Liksom de andra utländska köpmännen skulle de vara obehärskade när de gick in genom stadsporten. De fick inte vistas inne i staden mer än femtio åt gången. Inne i staden fick de fritt driva sina affärer men hade bara rätt att köpa ett begränsat antal sidentyger.

Många av dem tog tjänst i kejsarens väringgarde. Väring är ett svenskt ord. I Konstantinopel ändrades det till varjag. Det betyder edsvuren krigare, en man som svurit sin herre trohet.

* Föredrag hållt vid Istanbulinstitutets vänförenings "Istanbuldag" 23 mars 1991

Väringarna i Konstantinopel bildade ett garde på mellan 300 och 500 man. De var nära knutna till kejsarens person, vaktade hans palats och följe honom på hans krigståg.

Väringarna bodde i norra delen av staden i det stora kejsarpalats som kejsaren Konstantin Porfyrogénnos gett sitt namn. Turkarna förstörde det vid Konstantinopels erövring 1453, och nu står bara några murar kvar. Väringarna var kejsarens livvakt på Hippodromen, där hästkapplöpningarna hölls, och följe honom också till gudstjänsterna i Sofiakyrkan, där de stod på vakt i den bronstäckta kejsarporten.

Krigartjänsten i Konstantinopel var så vanlig att den är nämnd i våra landskapslagar. Ingen fick lyfta arv hemma i Sverige så länge en son var i Grekland, står det i Aldre Västgötalagen. Runstenarna talar om dem. "Runorna lät Ragnvald rista, Han var i Grekland. Han var krigarföljets ledare", berättar den hemkomne väringen stolt om sig själv på runstenen på Eds kyrkstig norr om Stockholm.

När väringarna reste hem, förde de med sig silver, smycken och många ideer. Silvret grävde de ner, men ideerna sökte de omsätta på nordisk botten. I Konstantinopel lärde de sig kontinental befästningskonst. Fyra vikingaborgar i Danmark är uppförda efter en ingenjörskonst som vikingarna hade med sig från det östromerska riket. Vikingastaden Hedebyts tjocka stadsvall av jord, trä och sten har en direkt förebild i Konstantinopels kransmurar som med likadana halvcirklar skyddar staden mot anfall från havet.

När man började slå mynt i Norden, tog man de östromerska silvermynten som förebild. De mynt som man slog i Lund över kungen Sven Estridsen är direkt kopierade efter kejsarmynten i Konstantinopel. Silvermynten var lätt att kopiera. Vikingarna hade med sig dem i bagaget.

På tal om ideer kan man också tänka på den grekiska elden, som nordborerna kom i kontakt med i det östromerska riket. Det var en trögflytande vätska av nafta, kåda och svavel som användes i sjöslag och sprutades ut mot fienden med ett slags sifoner. Berättelsen om den eldsprutande draken bygger på en kärna av sanning.

I Bysans kände man till ett skydd mot denna eld. Det var en klädsel av asbest och silke som ansågs kunna skydda en människa mot både eld och vapenhugg. Berättelsen om de märkliga klä-

derna blev ett omtyckt motiv i de nordiska sagorna. Ragnar Lodbrok hade en skjorta som inga vapen kunde trängas genom.

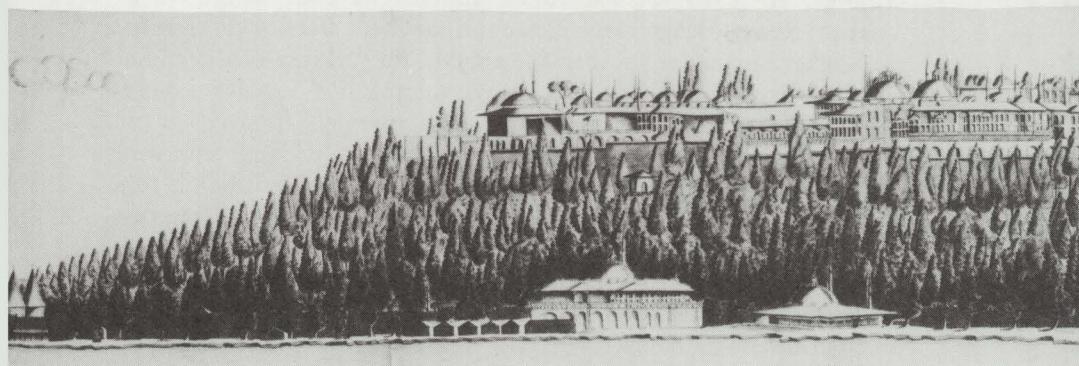
För en lång tid tog svenskarna sedan farvälv av Konstantinopel. Under medeltiden fanns det visserligen en pilgrimsväg till det heliga landet som gick över kejsarstaden, men den var inte den vanliga. År 1616 for vår förste upptäcktsresande Bengt Oxenstierna, Resare-Bengt, över Konstantinopel till Persien. Han stannade några månader i staden för att lära sig turkiska och persiska.

Men först under Karl X Gustavs tid tog den svenska kungamakten kontakt med sultanen i Konstantinopel. År 1656 sände han en av sina mest tränade diplomater Claes Rålamb som ambassadör till sultanen Muhammed eller Mehmed IV. Rålamb förde en utförlig journal över resan. Den gick över Berlin, Prag och Wien. I Pressburg (Bratislava) tog han sig över Donau och fortsatte sedan österut i Karpaternas floddalar mot Siebenbürgen och Valakiet. I Siliestria satte han första gången foten ur kristenheden in i Turkiet, säger han.

Ståthållaren tog emot honom och bjöd honom på kaffe, och det är första gången som kaffe nämns i den svenska litteraturen. Rålamb tyckte illa om drycken. Två veckor senare gjorde Rålamb sitt intåg i Konstantinopel genom Adrianopelporten i en vagn dragen av sex hästar. Han bodde i ett hus vid Gyllene hornet, och fem dagar senare gjorde han sin högtidliga uppvaktning för den 18-årige sultanen. Han fick genomgå de sedvanliga procedurerna: iföras en lång kjortel av gyllenduk och sedan dras in i salen av två kammarherrar och bocka djupt för sultanen som satt oberörd på en tron med fyra pelare, överdragen av guld och ädla stenar.

Sedan han hållit sitt tal och överlämnat sitt kreditiv som storvesiren lade på golvet framför sultanen, fick Rålamb dra sig till dörren. Han lämnade snabbt seraljen och tog en roddbåt över sundet. Döda kroppar låg och flöt runt båten — det var misshägliga personer som sultanen och storvesiren låtit göra av med.

Rålamb berättar mycket om sina upplevelser i Konstantinopel under sin väntan på att sultanen skulle besvara den svenska kungens förslag om förbund mot Ryssland. Han beskådade janitscharrerna, sultanens alltid bråkiga fotsoldater, och spahier, det indelta kavalleriet, och lyssnade på janitscharmusiken som exekverades med bäcken, tamburin, oboe, horn och puka. Han besökte också Blå moskén med en vattenkonst mitt på gården, och Sofia-

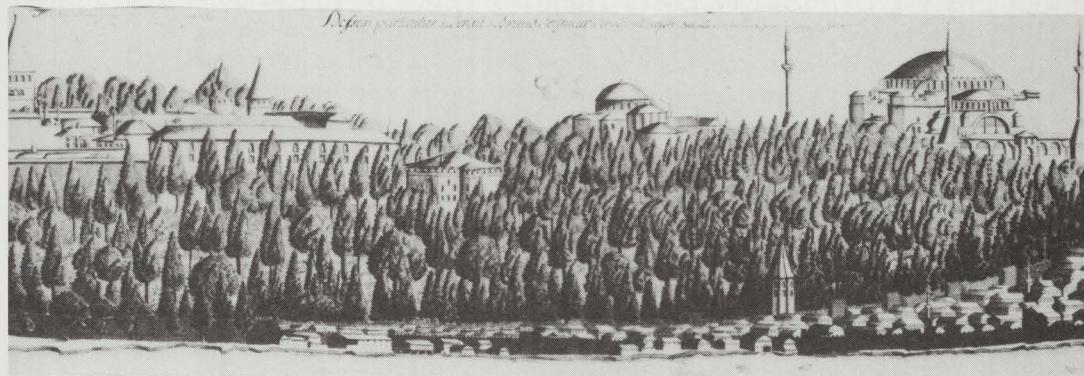

Cornelius Loos: *Panorama över Seraljen i Konstantinopel 1710*, detalj. Akvarellerad och laverad tuschteckning i Nationalmuseum, Stockholm, THC 9114.

kyrkan som nu var moské. Inga bilder fanns där längre men väggarna var täckta av mosaik och golvet var av vit polerad marmor som en spegel.

Naturligtvis vandrade han också runt i den stora basaren med alla sina bodar och valv. Inne i basaren var en öppen plats där man sålde slavar. Rålamb såg slavarna sitta på bänkar i en ring runt torget — vackra unga flickor och pojkar med becksvart hår som såldes av sina fattiga föräldrar.

Han vandrade också runt i sultanens härliga trädgårdar med lusthus, vattenkiosker och dammar. Han for med båt genom Bosporen till sundets mynning förbi många sköna palats och parker. För sina häpna landsmän kunde han berätta om kameleonten, som kunde förändra färg efter behov och kom från vinbergen vid Smyrna. Sitt vatten fick Konstantinopel genom de tre mil långa akvedukterna som han också beundrade. Han hänfördes av turkarnas förtjusning i vattnet. I nästan varje gatuhörn fanns en vattenkiosk, och de otaliga kyrkorna och badhusen försörjdes alla med vatten från akvedukterna.

Turkarna älskade att röka tobak, men sultanen hade förbjudit sedan. En dag för sultanen till Sofiamoskén för att förrätta sin andakt. På vägen dit fick han se en man som rökte tobak. Han vinkade på bödeln ”som strax gjorde ner turken på stället”. Våldet fanns överallt. En natt hörde han musköterna knalla från seraljen. Det var en signal att några av sultanens tusen haremsdamer hade dränkts därför att de korresponderat med venetianerna, turkarnas fiender. Senare gjorde soldaterna upplopp och tvingade sultanen att lämna ut några av sina favoriter. De hängdes alla åtta i ett träd tillsammans med en haremsdam som upphängdes med fötterna i samma träd.

Några resultat nådde Rålamb inte, och i januari 1658 lämnade han sultanens huvudstad. Fyra månader senare steg han i land i Helsingborg.

Ny direkt kontakt med Konstantinopel fick svenskarna sedan Karl XII efter slaget vid Poltava tagit sin tillflykt till Bender i det turkiska Bessarabien. I juni 1711 överlämnade hans sändebud Thomas Funck sina kreditiv till sultanen Ahmed III i Kon-

stantinopel. En trupp på 12 janitscharer, två tolkar och en page hämtade honom i hans hus i stadsdelen Pera. Funck var iförd en himmelsblå klänning med guldsnören och följdes av legationspersonalen. Med båtar tog de sig över sundet, och sedan red de genom stadsporten på den breda Divangatan upp till seraljen. På slaget fyra red de genom Höga porten och kom in på för-gården. Här steg de av hästarna och lämnade från sig sina vapen.

Genom mellanporten kom de in på den andra gården. Här stod flera hundra kopparfat fyllda med kokt ris och kött avsedda för de 2 000 janitscharerna som bodde i seraljen. Svenskarna fördes in i divanen, där rådsherrarna väntade dem. Över deras huvuden var ett fönster med täta galler. Bakom gallret skyttade de en vit turban — det var sultanen som i hemlighet följe förhandlingarna.

När förhandlingarna var över, bars det fram silverfat med vatten. Sedan alla tvättat sig, serverades det en måltid med 24 rätter efter varandra. Den sista rätten var plommon, päron och sockerdricka. Sedan fördes svenskarna fram till den innersta porten. Här ifördes de långa kaftaner och fördes sedan in två och två i audienssalen. Sedan vidtog de vanliga procedurerna. Sultanen satt på sin breda tron med nedslagna ögon och en spira i handen. Svenskarna bugade sig så djupt de kunde. Funck lämnade sina kreditiv och sedan tågade de ut igen. Hur de än stirrade kunde de inte se en skymt av haremet.

Det är legationsprästen Sven Agrell som ger denna skildring. Han tjänstgjorde som själavårdare på legationen, och ända till 1713, då han dog i pesten, skulle han fortsätta att göra anteckningar om turkarnas stad.

Det märkliga med Agrell är att han aldrig uttalar sig nedsättande om turkarna. Han kritisar visserligen männen för deras behandling av kvinnorna. Bara manfolken får gå ut, medan kvinnorna hålls instängda i ett skrank under taket med galler för. De kvinnor som syns på gatorna har ansiktena täckta så att man bara ser ögonen. Sådan var deras sed, vi har en annan, konstaterar han.

Agrell var mycket intresserad av kvinnorna. Han skildrar deras färgrika klädsel och deras danser med kroppen som han finner utmanande, men inte barbarisk. Kvinnorna i haremet intresserade honom — det var utländska slavinnor av allehanda nationer, gissade han. När han en gång stod med en kikare riktad mot

seraljen på andra sidan Gyllene hornet, kom en turk och uppmanade honom att vända kikaren åt annat håll. Förra året hade sultanen låtit avräcka en engelsman som sökt kika in i haremets Agrell trodde att sultanen var svartsjuk på sina damer.

Han gick omkring på Hippodromen som var stadens centrum och studerade folkets nöjen på söndagarna. Män drog omkring kärror och trähästar som barn satt på och serverade frukt och sockerdricka åt sina familjer. Här fanns också gungor och ett slags pariserhjul, och på banorna red turkar i kapp eller slogs med träsvärd — precis som det gick till i den kristna världen. På Hippodromen visade turkarna upp sina annars fångslade kvinnor. Med en glad naivitet konstaterar Agrell att när kvinnorna blev varse de ståtliga svenskarna, blev de stående och beundrade dem så länge de vågade.

Agrell gick omkring som turist och beskådade det historiska arvet. Turkarna är ett kulturfolk, säger han, och sedan de erövrat Konstantinopel 1453, trädde de in som arvtagare och lämnade de förnämsta byggnaderna och konstverken oskadade. Konstantinopel hade blivit en brygga mellan Österlandet och Västerlandet, ett vattenstråk och ett förbund mellan skilda folk och kulturer. Här fanns ett rikt antikt arv i kyrkor och kloster, palats och marknadstorg. Kejsar Konstantins pelare stod kvar på Hönstorget, och de romerska akvedukterna var ännu i funktion.

Med samma glädje som Claes Rålamb skildrar han de stora öppna dammarna med sina kiosker och lusthus, där turkarna satt och diverterade sig med friskt vatten ur rören och nu ostörda njöt av en pipa tobak.

Mest förtjust var han i Sofiakyrkan, kejsar Justinianus väldiga katedral från 500-talet som nu förvandlats till en moské. Han säger mycket riktigt att Sofiakyrkan behagat turkarna så mycket att de byggt alla sina förnämsta moskeer i staden efter Sofiakyrkans form. Det visar att Agrell var en god iakttagare. Innan turkarna erövrade Konstantinopel, byggde de sina moskeer med flera kupoler, som man till exempel kan se i den gamla staden Bursa i Mindre Asien. Men Sofiakyrkan hade blivit en utmaning för deras arkitekter, och nu byggde de moskeer med en kupol på väldiga pelare i mitten och med templet som ett slutet rum.

Det var så mycket Agrell kände igen. Moskeerna var ett slags andliga och kulturella centra på samma sätt som de kristna klostren. Runt om dem hade det vuxit upp skolor, sjukhus och bespis-

ningslokaler. Det rådde religionsfrihet i landet — i det fallet var Turkiet mera fritt än Sverige. Agrell besökte judar, armenier, greker och romerska katoliker som firade gudstjänst efter sin ritual i egna kyrkor. Han berättar att det fanns mer än 150 judiska synagogor i Konstantinopel och konstaterar att bara en stormakt kan visa en sådan tolerans.

Han stod en gång och såg sultanen på väg att fira sin gudstjänst i Sofiakyrkan. Han sökte värdera guldet, silvret och ädelstenarna på de vackra hästarna — egyptiska, arabiska och persiska — och säger att vad rikedom angick stod det turkiska hovet inte efter något i hela Europa.

Under sin femåriga vistelse i Turkiet utrustade Karl XII inte mindre än tre Orientexpeditioner. Det var de första svenska i sitt slag med vetenskapligt syfte. Den första expeditionen bestod av tre unga officerare: majoren Cornelius Loos, kapten Conrad Sparre och löjtnant Hans Gyllenskepp. Loos hade fått sin utbildning vid fortifikationen och var liksom Sparre och Gyllenskepp skicklig tecknare. I deras uppgift ingick att besöka de märkligaste orterna i Palestina och Egypten och rita av alla monument och rariteter.

I januari 1710 kom de tre männen från Bender till Konstantinopel. De sökte sig till Pera, utlänningsarnas stadsdel, och fick bo hos den svenska envoyén. Här stannade de i sex veckor under flitigt arbete. Särskilt dröjde de vid Sofiamoskén som de ritade av både utvärdigt och med flera interiörer. De fortsatte till Egypten, där de gjorde en förvånansvärt saklig teckning av Cheops-pyramiden och fortsatte sedan under ivrigt tecknande till Palestina och Syrien. Efter en 15 månaders resa återvände de till Bender, där de kunde överlämna 250 ritningar till kungen. Det mesta förstördes under kalabaliken, men en mindre del bortfördes då av turkarna och kunde räddas tillbaka.

Karl XII studerade ivrigt alla dessa bilder, som han förvarade i en koffert under sin säng. Särskilt intresserade han sig för bilderna från Sofiamoskén i Konstantinopel. Nicodemus Tessin d.y. höll just då på att uppföra den nya slottskyrkan i Stockholm. Kungen yttrade sig med stor bestämdhet om inredningen. Han ville inte ha några bilder eller statyer i kyrkan, som gjorde kyrkan till ett avgudatempel. Han hade lärt känna det islamitiska förbudet mot bilder. När han studerade Cornelius Loos' interiörbilder från Sofiamoskén, kunde han se att alla skulpturer var

borta men ändå lyste kyrkans väggar i målningar och relief. Han blev inspirerad av Loos' bilder: det var denna bildlösa men guldstrålande rikedom som han ville ha i sin slottskyrka.

Han blev också inspirerad av en annan av Loos' bilder. Den visade den väldiga Sofiamoskén på sin höjd omgiven av seralj-trädgården med högvuxna cypresser. Denna samverkan mellan arkitektur och natur ville kungen också ha i Stockholm, närmare bestämt på Brunkebergshöjden som han ville ha planterad med vacker granskog och överst ett högt vakttorn. Att införa en odlad naturpark i stadsplanen var något oerhört för europeiska stadsplanearkitekter, som ansåg att naturen tvärtemot med alla medel måste hållas tillbaka. Det blev inte heller så som kungen önskade, men det är lätt att förstå hur hämförd han var när han studerade bilden av moskéhöjden i Konstantinopel och hur gärna han velat förankra samma vy när han blickade ut från det nya slottet i Stockholm.

För den andra orientexpeditionen svarade en enda man, den lärde teologen och orientalisten Mikael Eneman. Han hade kommit med Karl XII till Bender men hans lust stod till Jerusalem och Österlandet. I december 1709 skickade kungen honom som legationspräst till Konstantinopel tillsammans med den andre prästen Sven Agrell som vi redan lärt känna och legationssekretären Gustaf Celsing.

Agrell har gett en hämförd skildring av de tre kamraternas resa från Bender till turkarnas huvudstad. De var på väg mot äventyrens värld. Framme i Konstantinopel red de in genom en stenport i ringmuren, och genom trånga gator och valv fulla av handelsbodar och verkstäder sökte de sig fram till hamnen. Här lämnade de sina hästar och lastade sina saker i tre båtar. Över Gyllene hornet tog de sig till Galata där de steg i land. Uppför några backar kom de till Pera, där legationen låg. De fann alla i gott tillstånd.

I Konstantinopel bedrev Eneman själavård bland de baltiska lutheraner som ryssarna tagit till fånga i Östersjöprovinserna och sedan sålt som slavar till turkarna. På slavmarknaden hade envoyén Funck lyckats friköpa en del av dem. Samtidigt studerade Eneman turkiska och arabiska för den ungerske renegaten Ibrahim Müteferrika som blev Konstantinopels första boktryckare. Goda råd om de politiska och militära förhållandena tycks han också ha fått av en svensk, Henrik Vilhelmsson Kuyl som tagits till

fånga av turkarna men övergått till islam och nu var kapten i den turkiska flottan under namnet Ali Pascha.

Sedan Eneman i två år förkovrat sina kunskaper i Konstantinopel, fick han kungens tillstånd att resa till det heliga landet och Egypten. Han såg och beskrev mycket, och när han kom till kungen i Timurtasch hade han med sig två krokodilungar och två kameleonter, som båda behagade kungen mycket. Eneman dog just när han tillträdd sin professur i Uppsala 1714.

Henrik Benzelius, den blivande ärkebiskopen, svarade för den tredje Orientexpeditionen. Han var en av kungens fältpräster i Bender men hans håg stod till Orienten. I januari 1714 fick han medel av kungen att göra sin resa. Han begav sig till Konstantinopel. Här stannade han två år, studerade språk och lyckades komma över värdefulla orientaliska handskrifter. I Konstantinopel fick han också vara med när det svenska sändebudet avlade sin avskedsaudiens hos sultanen. Själv gjorde Benzelius en lång resa i det heliga landet och i Egypten och Sinaihalvön. Efter 6 år kom han hem till Sverige i november 1718. I Strömstad fick han veta att Karl XII hade stupat. Han blev professor i Lund. Större delen av hans handskrifter såldes efter hans död till utlandet, men ett tjugotal av dem lyckades Uppsala universitetsbibliotek förvarva.

Förbindelserna mellan Sverige och Turkiet förblev goda också efter Karl XII:s tid, men det förekom vissa misstämningar beröende på de väldiga skulder som kungen ådragit sig hos både sultanen och enskilda borgenärer. En uppgörelse med dessa borgenärer lyckades den svenska regeringen nå 1725, men skulden till sultanen återstod, och kunde inte föras till slut förrän Sverige 1734 upprättat en fast beskickning i Konstantinopel.

Till sändebud utsågs Edvard Carleson och Carl Fredrik von Höpken, som då vistades som statsstipendiater i sultanens huvudstad för att undersöka marknaden för svenska varor. Efter segslitna förhandlingar nådde de en överenskommelse i skuldfrågan 1738.

Efter långa upptäcktsresor i det osmanska riket återvände de båda svenskarna till Sverige. Deras efterträdare blev Gustaf Celsius som skulle stanna i Konstantinopel i 25 år. Han talade turkiska och samlade turkiska, arabiska och persiska handskrifter, som donerades till Uppsala universitetsbibliotek. Den förste legationspredikanten Magnus Troilius började samla pengar till en

kyrka i Konstantinopel. Riksdagen understödde honom och stora kollektorer kom från kyrkorna. Inalles 40 000 daler silvermynt sändes till Konstantinopel.

För dessa pengar köpte Celsing det legationshus i Pera som ännu står kvar och på tomten inredde han en kyrksal och en bostad åt prästen. Alla andra utrymmen disponerade ministern själv över. Hans dispositioner föranledde en del undran i Sverige. Pengarna hade till största delen insamlats bland det lutherska kyrkfolket till ett kyrkbygge och till slavars hjälp och utlösen i Turkiet men i stället använts till profana ändamål. Celsing försvarade sig skickligt. Att bygga en lysande kyrkobyggnad i Konstantinopel skulle sticka de islamitiska turkarna alltför mycket i ögonen. Bäst var det därför att kalla huset för kungariket Sveriges tillhörighet. Och som Palais de Suède är byggnaden ännu känd, vår äldsta fasta egendom utomlands.

Till Palais de Suède med sin underbara utsikt över Gyllene hornet ner mot Seraljen sökte sig flera forskare redan under 1700-talet. Dit kom Petters Forsskål, den kanske mest begåvade av Linnés lärjungar med medlemmarna i den tilla danska expedition som skulle utforska det okända Arabien. De stannade här i två månader för att studera språk innan de fortsatte på denna expedition som skulle kräva Forsskåls liv. Hit kom också forskningsresanden Jakob Johan Björnstahl för forskningar och språkstudier. Han bodde hos envoyen Celsing i Palais de Suède, lärde sig österländska språk och gick själv klädd som en turk.

I nära tre år stannade Björnstahl i Konstantinopel som inofficiell medlem av beskickningen. Han beskådade intensivt de många vackra moskeerna och för att lära känna den turkiska nationen besökte han också ett turkiskt bad av vilket han ger en nyckter och skrämmande beskrivning. Inget undgår honom. Han skildrar uttåget av den heliga karavanen till Mecka, en resa som tog 5 månader och kunde samla 80 000 deltagare. Han fick delta i en audiens hos sultanen, följer gudstjänsten under den grekiska påskan och är också åskådare när sultanens hästar den 5 maj förs ut på ängen vid Ketchane som ett tecken på att sommaren har börjat. Men främst studerar han biblioteken för att studera det turkiska språket. Hans tanke var att efter hemkomsten få anställning i kansliet. Det gick inte så. Han dog år 1799 på en forskningsresa i Grekland.

Med karolinerna och Linnés lärjungar inleddes de studier i turkiska språk och turisk historia som sedan skulle fortsättas under 1800- och 1900-talen och ha sitt centrum i Palais de Suède, den svenska traditionsrika kulturinstitutionen i Pera.

SWEDES IN CONSTANTINOPLE

In the Ninth Century Swedish vikings began to make their way with merchandise to Constantinople via the Russian rivers. Many Swedes served as soldiers in the imperial guards. They guarded the Emperor's palace and followed him on his campaigns. Runestones in Sweden tell us of their service "in Greece". Those who returned brought with them silver, jewels and ideas about the science of fortification and minting which they would put into practice in Sweden.

During the Swedish Great Power period in the Seventeenth Century the Swedish kings made contact with the sultan in Constantinople. The Swedish diplomat Claes Rålamb was appointed ambassador to the sultan Mehmed IV and he wrote a detailed account of his journey. He described his audience with the sultan and his experiences in the city. He wandered through the great bazaars and visited the sultan's magnificent gardens with pavilions and kiosks with flowing water. He was the first person to name the word coffee in Swedish literature.

The Swedes obtained new direct contacts with Constantinople when Charles XII, following his defeat at Poltava, found refuge at Bender in Bessarabia. Thomas Funck, a Swedish envoy, came the sultan's capital and his legation chaplain Sven Agrell wrote an interesting diary about his visits to the church of St Sophia and the hippodrome. Charles XII dispatched three scientific expeditions to the Orient. One of these consisted of officers skilled in the science of fortification. They drew pictures of the Sophia mosque and its surroundings, among other places. The king studied these drawings and was much interested in them in connection with the construction of a new large palace in Stockholm.

In 1734 Sweden established a permanent mission in Constantinople. The envoy Gustaf Celsing purchased in 1757 a building for the legation in Pera. This Palais de Suède is Sweden's oldest real estate abroad and it is today a Swedish cultural institution rich in traditions.

Transl. Gordon Elliott

Det kosmopolitiske, nostalgiske Istanbul *

Noe som går igjen i alle utenlandske reiseskildringer fra Istanbul inntil ganske nær vår egen tid, er det kosmopolitiske aspektet ved byen, den etniske og kulturelle mangfoldigheten. F. eks. skriver H. C. Andersen, som besøkte byen i 1841, nesten på hver side av sin reiseskildring om det inntrykk det sammensatte folkebildet gav ham: "Hvilken Vrimmel! og midt i Vrimlen dandsede en bulgarsk Bonde, med rød Kalot på Hovedet, usle Sandaler om Fodderne og iøvrigt i Faareskins Pels, han dandsede, som en Bjørn, der springer op paa Bagbenene, en anden Bulgarer blæste Sækkepibe dertil. Lastdragere slæbte store Marmorblokker, der hang paa Stænger; sex til åtte brune, muskelstærke Karle havde fat; de skreg bestandigt deres Varsko! Armenianske Præster med flagrende Sørgeflor fra Hatten mødte os; nu lød en mumlende Sang, og en ung, græsk Pige ble begravet, hun laae i sine sædvanlige Klæder og med ubedækket Ansigt i den aabne Kiste, der var pyntet med Blomster, tre græske Præster og to smaa Drenge med tændte Lys gik foran." Et annet sted skriver han: "Den Fremmede bør først af Alt i *Constantinopel* besøge Bazarerne; det er da med eet at træde ind i den uhyre Stad; man overvældes ved Skuet, Pragten og Tummelen; det er en Bistade man komme ind i, men hver Bi er en Perser, en Armenianer, en Ægypter, en Græker. Orient og Occident holder her stort Marked. En saadan Grupperen af Handels-Artikler opviser ingen anden Stad."

Alle som har besøkt Istanbul, vil vel være enige i at noe av det mest fascinerende ved byen nettopp er den variasjon i mennesketyper man ser også idag: Gatebildet er sterkt preget av det faktum at Anatolia i årtusener har utgjort broen mellom øst og

* Föredrag — här något utvidgat — hållt vid Istanbulinstitutets vänförenings "Istanbuldag" 23 mars 1991

vest, og av at Konstantinopel og Istanbul i århundrer har virket som en magnet på alle de folkeslag som har levd i området. Alle de folkeslag både bysantinerne og senere osmanene underla seg, er representert i gatebildet — alt fra bosnere til jemenitter, fra sudanesere til georgere og tsjerkessere. Til tross for at mangfoldigheten fremdeles gjør seg gjeldende i form av mennesketyper, har det siden Hans Christian Andersens tid skjedd en utjevning i den kulturelle mangfoldigheten som ikke bare henger sammen med at Tyrkia er en vestliggjort og sekularisert stat hvor hvert folkeslag ikke lenger kan eller vil bruke sin egen drakt; det henger også sammen med et av de hovedprinsipper som den moderne tyrkiske nasjonalstat er bygget på, hvor tyrkisk språk og derigjennom også kultur danner grunnvollen for hele samfunnet: Mens det osmanske samfunn var multi-etnisk og multi-kulturelt, slik at de mange nasjoner — såkalte *millet*'er — kunne leve side om side, representerer den moderne tyrkiske stat — som så mange andre nasjonalstater i Europa — en ordning hvor det er begrenset spillerom for minoritetskulturer.

Det jeg skal konsentrere meg om her, er den rolle de *ikke-muslimske* minoritetene har spilt i Istanbul, og fremdeles spiller idag, for som man vil se, har de til tross for sitt lave antall satt et uutslettelig preg på byen, et preg som idag kanskje er best bevart på det arkitektoniske området. De gruppene det dreier seg om, er grekerne, armenerne og jødene, altså de "offisielle" minoritetene i Tyrkia. Som kjent fikk disse gruppene en offisiell status som minoriteter i forbindelse med fredsavtalen i Lausanne i 1923, som avsluttet den tyrkiske frihetskrigen mot grekerne, og hvor grensene for et Tyrkia ble fastslått som omfattet et atskillig større område enn hva de allierte hadde tiltenkt det beseirede osmanske riket etter 1. verdenskrigs slutt. Som en del i Lausanne-avtalen inngikk en befolkningsutveksling mellom Hellas og Tyrkia — en utveksling som gikk ut på at den gresk-ortodokse befolkningen i Anatolia og Trakia skulle utveksles med den muslimske befolkningen i Hellas. Denne befolkningsutvekslingen foregikk mellom 1923 og 1925 og omfattet ca 1,2 millioner anatolske grekere som ble sendt fra Tyrkia til Hellas og ca. 400 000 tyrkere den andre veien. Imidlertid omfattet befolkningen ikke Istanbul-grekerne, som — i forbindelse med at det gresk-ortodokse patriarkatet ble værende der — fikk bli i byen. Istanbul-grekerne, armenerne og jødene var de av de tidligere

Kalenderblad. Fra Y. Ternon & J.-C. Kebabdjian: Armenie 1900, Paris 1980,
 s. 95

milletler (nasjoner) som ble gjenstand for egne garantier i Lausanne-avtalen. Det ble fastslått at de skulle ha samme rettigheter som tyrkiske statsborgere, rettigheter til religionsutøvelse, egne skoler og egen presse, samt adgang til alle offentlige stillinger. Dette var rettigheter hvorav de fleste allerede var blitt stadfestet i forrige århundre, men ved Lausanne-avtalen ble de altså fastslått innenfor rammen av det nye Tyrkia.

Det er viktig i denne forbindelsen å huske at *millet'ene* tradisjonelt var inndelt etter religion og ikke etnisitet. Selv om det her vil bli brukt begreper som grekere og armenere, bør man huske at den greske *millet* også omfattet andre ortodokse, som f.eks. bulgarere og rumenere, mens f.eks. den armenske var delt i to separate *millet'er*, den gregorianske og den katolske. Alle ikke-muslimske undersetter (zimmi'er) var bundet via sin *millet* til herskeren gjennom en pakt om beskyttelse, *zimmet* (arabisk *dhimma*), og lederen for hver *millet* var det religiøse overhodet.

Det er en viktig forskjell i de tre store minoritetens stilling i tiden før Republikken og etter den: Mens minoritetens historie under Sultanene til en stor grad er preget av konkurranse mellom dem og vekslende grad av økonomisk og annen innflytelse over det osmanske hoffet og samfunnet, er tiden etter Republikkens innførelse sterkere preget av innbyrdes samhold mellom dem. De tre gruppene har nemlig — noe de aller færreste tyrkere idag er klar over — helt forskjellig historisk bakgrunn for sin entré på Istanbul-scenen, og har spilt svært forskjellige roller.

Blant disse tre gruppene er kanskje grekerne den man først og fremst tenker når man snakker om minoriteter i Istanbul, nettopp på grunn av byens bysantinske fortid. Man regner med at det rundt midten av 1920-årene var bortimot 200 000 grekere i byen, mens det idag trolig bare er ca. 4000 tilbake — de aller fleste er utvandert til Hellas.

Både den greske og den armenske minoritet i Istanbul, men spesielt den greske, har vært nært knyttet til de religiøse sentra som finnes i byen, til sine patriarkater. Som kjent går det gresk-ortodokse patriarkatet helt tilbake til tiden umiddelbart etter at keiser Konstantin flyttet den romerske hovedstad dit i 325. Patriarkatet ble med utviklingen av det bysantinske riket overhodet for alle gresk-ortodokse kirker, senere altså også for f.eks. den bulgarske og den rumenske. Rollen som den fremste av ortodokse primater innehar patriarken den dag idag, til tross for en tyr-

Armenske prester. Fra R. Hattēčean: Šnorhk^c Ark^c Galustean, patriark^c hayoç t'urk^coy: keank^d ew gorca, Istanbul 1987, s. 21

kisk lov som sier at han må være tyrkisk statsborger, noe som fører til at han må velges blant de gresk-ortodokse som fremdeles bor i byen. Det er sannsynligvis riktig å si at disse 4—5000 representerer en kontinuitet av en gresk-ortodoks Istanbul-befolkning som har levd i byen siden bysantinsk tid, selv om de viktigste av de phanariotiske familiene, som spilte en stor rolle i videreføringen av den klassiske greske kultur til renessansens Europa, for lenge siden er utdødd.

Den armenske befolkningen er også nært knyttet til sitt patriarkat, men dette ble ikke opprettet før i 1461, da Mehmet Erobreren, som erobret byen fra bysantinerne i 1453, innsatte biskop Yovakim av Bursa, som han kjente fra før (han var nemlig svært vennlig innstilt til den armenske nasjon) som overhode over armenerne i Det osmanske riket. Imidlertid bodde hovedvekten av den armenske befolkning i Det osmanske riket — slik som helt til begynnelsen av dette århundre — i Øst-Anatolia; det var først

Interiør fra Abrida-synagogen. Fra E. Juhasz (ed.): Sephardi Jews in The Ottoman Empire, Jerusalem 1990

på 1590-årene at store utvandringer vestover fant sted som følge av store opprør i Øst-Anatolia, og det var først på 1600-tallet at den armenske befolkningen i Istanbul gjorde seg gjeldende så mye at den i betydning og antall kunne konkurrere med den greske.

Den jødiske befolkningen er for en stor grad sefardiske, altså spanske og portugisiske jøder, som ble regulært invitert og oppfordret av Sultanen til å slå seg ned i Det osmanske riket etter at de begynte å bli fordrevet fra Spania under Inkvisisjonen, altså fra 1492 og utover. Riktignok fantes det jøder fra uminnelige tider i Tyrkia — de bysantinske eller såkalte romaiotiske jødene var sterkt grekifisert når det gjaldt både kultur og språk, og man vet også at det fulgte en større jødisk gruppe med det osmanske hoffet allerede på begynnelsen av 1400-tallet, da hovedstaden ble flyttet fra Bursa til Edirne. I forbindelse med det potensiølet for økonomisk vekst jødene representerte for staten, hadde også sultanen i tiden mellom Istanbuls erobring og den

spanske inkvisisjon, altså mellom 1453 og 1492, ved flere anledninger dels invitert, dels forflyttet, jødiske grupper fra Balkan til Istanbul. Den eldste synagogen i Istanbul, Ahrida-synagogen, som fremdeles er i bruk, er grunnlagt av balkanske jøder i siste halvdel av 1400-tallet. Men siden 1492 er det altså de sefardiske jødene som dominerer den jødiske minoriteten i Istanbul. En reisende fra 1594 opererer med et tall på 150 000 jøder i og rundt Istanbul — et tall som vissnok bare inkluderer mennene. Men så stor jødisk befolkning som Saloniki fikk Istanbul aldri, hvor de skal ha utgjort 68 % av den totale befolkningen i 1613. Selv om de ca. 30 000 jødene som er igjen i Istanbul idag dels er sterkt internasjonalisert med slekninger utvandret både til Amerika og til Israel, er 1400-talls-spansken, ladino, fremdeles regnet som en kulturarv de forsøker å holde i hevd. Det kan være viktig å huske at de sefardiske jødene nok er den eneste større befolkningsgruppe gjennom historien som er blitt osmanske undersåtter av egen fri vilje. Og den status de har den dag i dag i Tyrkia — på mange måter ganske forskjellig fra andre minoritetters — kan gjerne ses i lys av denne spesielle bakgrunnen.

Hvis vi nå skal se på de forskjellige funksjonene disse tre minoritetene hadde i det osmanske samfunn — funksjoner som innenfor vår ramme er viktige fordi man kan se reminisenser av dem den dag i dag — er det viktig å ha for øye at de forskjellige yrker og profesjoner i Det osmanske riket rent tradisjonelt var fordelt på forskjellige befolkningsgrupper — en fordeling som dels har holdt seg helt opp til vår tid. Ikke nødvendigvis på den måten at enkelte yrker var *forbeholdt* bestemte befolkningsgrupper, men heller slik at enkelte grupper var kjent for å utføre et bestemt yrke bedre enn andre, og således ble foretrukket innenfor den bestemte yrkesgruppen. Dette er en fordeling som ikke nødvendigvis går på etnisitet og religion, men like så mye på hvor i landet man kommer fra: Den dag idag er folk fra den østlige Svartehavskysten spredt over hele Tyrkia som bakerere og folk fra Sivas som badetjenere og massører; kokkeyrket er spesielt assosiert med personer fra Bolu; kurdere er kjent som bærere over hele Midtøsten, armenerne som koppersmeder, folk med albansk bakgrunn som grønnsakhandlere, bulgarere som meieri- og osteprodusenter, etc. etc.

Når det gjelder f.eks. jødene i osmansk tid, lå deres kulturelle bidrag til osmansk kultur spesielt på tre områder, nemlig medisin,

Massør i hamam. Fra Y. Ternon & J.-C. Kebabdjian: Armenie 1900, Paris 1980, s. 72

underholdning og trykkekunst. Når det gjelder medisin — en vitenskap som på slutten av 1500-tallet stod atskillig høyere i Europa enn i Midt-østen, og som jødene hadde tatt med seg fra Spania — har de jødiske legene i Istanbul hatt en uavbrutt berømmelse fra 1500-tallet og frem til idag. Sultanens livleger de første århundrene var stort sett jøder — senere ble denne innflytelserike posten overtatt av grekerne — og til tross for jødenes lave befolkningstall idag, er mange av de fremste både privatpraktiserende leger og medisinske professorer av jødisk bakgrunn.

I flere reiseberetninger fra Istanbul skrevet av europeere på 1600-tallet og fremover fortelles det om fester og tilstelninger med jødiske jøglere og tryllekunstnere — den kjente svenske diplomaten Claes Rålamb, som besøkte Istanbul i 1658, forteller blant annet om en jødisk jøgler som trollbandt tilskuerne fullstendig. Imidlertid ble denne rollen senere mer og mer overtatt av armenere, som med rette kan sies å være foregangsmennene for det moderne tyrkiske teater.

Trykkerikunst er også et område hvor jødene gjorde seg sterkt gjeldende, idet det var de som hadde med seg boktrykkerkunsten til Det osmanske riket fra Europa, og satte igang trykkerier allerede før utgangen av det 15. århundre. De fikk — i likhet med de greske og armenske boktrykkeriene som også etterhvert dukket opp — tillatelse til dette utelukkende under den strenge forutsetning at de ikke trykket bøker med arabisk skrift, idet dette ville innebære en profanering av det hellige arabiske språk som de religiøse myndighetene ikke ville gå med på. Det første tyrkiske trykkeri kom da også først i stand i 1727 — igjen med jødisk og kristen hjelp.

Men det var ikke disse kunstene som gjorde at jødene ble kalt til Det osmanske riket, og heller ikke at de etterhvert ble uunnværlige for den osmanske administrasjonen: For det første hadde de nyankomne jødene på slutten av 1400-tallet kunnskaper om Europa, samt språkkunnskaper, som ingen annen gruppe i Imperiet. Kombinert med deres energi og forretningstalent resulterte dette i at de innen kort tid fikk en meget fremstående stilling i Imperiets økonomiske liv. Ikke bare gjalt dette deres rolle som formidlere mellom europeiske og tyrkiske handelsmenn, men de satte igang egen virksomhet i stor stil, spesielt innenfor tekstilbransjen. De rikdommer som dette i mange tilfeller resulterte i, brakte dem i en unik stilling som finansielle ressurspersoner, en

Interiør fra Yanbol-synagogen. Fra E. Juhasz (ed.): Sephardi Jews in The Ottoman Empire, Jerusalem 1990

stilling som bl.a. ble utnyttet av myndighetene ved at jødiske rikmenn ble engasjert som skatteforpaktere — altså personer som påtok seg i oppdrag å innkreve skatt, toll og avgifter, og som for dette innbetalte en fast sum til Sultanen eller statskassen. En tid ser det ut til at hele det osmanske skattevesen lå i jødiske hender. Også andre sentrale finansstillinger ble lenge innehatt av jødene — i det hele tatt kan man si at jødene i det 15. og 16. århundre tjente tyrkerne, mens de kristne minoritetene mer tjente europeiske utlendinger — handelsmenn, diplomater etc. — i Istanbul.

Man kan i denne forbindelse spørre seg hva det kan ha vært som gjorde at tyrkerne tilkalte, inviterte, eller i enkelte tilfelle med makt importerte jøder til Istanbul når det jo eksisterte så mange ikke-muslimske minoriteter, spesielt grekere, der fra før. Dette er ganske uforståelig ut ifra dagens tyrkiske mentalitet, hvor man nok har en tendens til å se alle ikke-muslimske minoriteter under ett og anse dem som et mer eller mindre unødvendig element i samfunnet: ”Når man hadde alle grekerne fra før, hva skulle man da med en masse nye jøder?” ville man spørre. Dette er en innstilling man riktignok også finner i osmansk tid — f.eks. omtaler osmanske historieskrivere de ikke-muslimske minoritetene bare i den grad de har noen betydning for den historiske utviklingen, og putter dem ofte i en og samme sekks. Men det er helt klart at *de osmanske sultaners* syn på dette var ganske mye mer nyansert: For dem stod sannsynligvis grekerne — nå snakker vi om slutten av 1400-tallet — som en potensiell fiende fordi de jo var etterkommere av de slagne bysantinerne. På grunn av det religiøse fellesskapet gjaldt det samme sannsynligvis også armenerne, som det som nevnt ikke var så mange av i Istanbul på den tiden. Videre hadde grekerne og armenerne samme religion som Imperiets europeiske fiender, og representerte også av den grunn et potensielt forræderi. Jødene, derimot, holdt seg atskilt fra disse kristne gruppene og utgjorde en selvstendig, atskilt minoritet. Og med det behov tyrkerne hadde for å få andre til å drive forretninger for seg, (idet ihvertfall herskerklassen konentrerte seg om politikk, religionsvesen og krigsvesen og var høyt hevet over økonomi og forretningsliv), og spesielt på grunn av den utadvendte kontaktflaten jødene hadde, som ingen kristen minoritet hadde og som ingen muslim egentlig ønsket å få, presenterte de et attraktivt alternativ til både tyrkerne selv og til de kristne minoritetene. Som Bernhard Lewis uttrykker det

(1984, s. 139), var det aldri noe konkurransesforhold mellom tyrkere og jøder, men et komplimentært forhold, en slags symbiose. Det er neppe riktig å gå så langt som å beskrive det som noe kjærighetsforhold, ihvertfall ikke fra de tyrkiske makthavernes side, for tross alt var jødene, i egenskap av ikke-muslimer, noe foraktelige, og det de drev med, nemlig pengesaker, var under den tyrkiske elites verdighet å drive med. Men som et komplimentært forhold kan det absolutt beskrives.

Jødene på sin side, imidlertid, ser ut til at de følte at de hadde funnet et paradis i Det osmanske riket. Det er bevart et brev som en tysk jøde som hadde slått seg ned der på 1400-tallet, skrev til sine trosfeller i Europa, hvor han oppfordrer dem til å forlate Europa og å komme til tyrkernes land: ”Jeg erklærer for dere at Tyrkia er et land hvor intet mangler, og hvor dere vil ha det godt hvis dere selv vil det. Veien til Det hellige land ligger åpen for dere gjennom Tyrkia. Er det ikke bedre for dere å leve under muslimsk enn under kristent styre? Her kan enhver bo i fred under sin egen vinranke og sitt eget fikentre. Her er det dere tillatt å bruke de mest kostelige klesdrakter. Men i den kristne verden våger dere ikke engang å kle deres barn i rødt eller i blått i samsvar med vår smak, uten å utsette dem for å bli slått svarte og blå, eller sparket grønne og røde, og derfor er dere fordømt til å gå rundt i klær i bare triste farger. Når du, Israel, ser alt dette, hvorfor sover du? Stå opp! Og forlat det forbannede land for alltid.” (Siteres hos Lewis 1984, s. 136). En annen jødisk forfatter sammenligner Tyrkia med ”et bredt og rommelig hav som Gud åpnet med sin nådes stav slik som han åpnet Rødehavet ved utvandringen fra Egypt. Her er frihetens porter alltid åpne for opprettholdelse av jødendommen.” (Samme sted.)

Imidlertid, hvis man går et par århundre frem i tiden, får man et helt annet inntrykk av den jødiske minoriteten ikke bare i Istanbul, men også rundt omkring i Det osmanske riket generelt, nemlig et inntrykk av fattigdom, stagnasjon og elendighet. Det typiske yrket for jøder var nå blitt omreisende kremmer, altså kramkar, og de typiske jødiske strøkene i Istanbul, som Balat ved Det gyldne horn, var blitt typiske slumdistrikter. Det inntrykk man får om forholdene gjennom europeiske reiseskildringer, kan nok til dels skyldes at forfatterne av disse reiseskildringene så på jødene med helt andre øyne og bedømte forholdene etter helt andre standarder enn tilfellet hadde vært noen århundrer tidligere,

men det er også snakk om et meget drastisk fall i levestandard og samfunnsmessig betydning for den jødiske befolkningsgruppen. Knut Hamsun, som besøkte Istanbul i 1899 og som har nedfelt sine inntrykk under tittelen "Under Halvmånen", hadde som kjent et meget anstrengt forhold til jøder, som kommer frem på hver eneste side av hans reisebeskrivelser både fra Kaukasus og fra Istanbul. Likevel kan det kanskje være på sin plass å sitere et lite avsnitt, hvor han befinner seg i basaren, fordi det han sier om jødenes yrker og beskjefligelser trolig er riktig: "Jeg kommer til Boderne med gamle Klær. Hvad var det han vilde indbilde os, Grækeren, at Jøderne her i Basaren holdt Sabbat? Boderne var aapne. Hvad var det endvidere han snakket om, at det var Jøder som holdt disse Boder? Det var aldeles ikke Jøder. Her hersket den arabiske Næse. Jøderne holder til i Balata, i sit eget intime Ghetto, hvor de snyter hverandre av Hjærtens Lyst. Det vrimaler ogsaa av dem i Konstantinopel; men de er Mellemmænd for faste Vareeiere, de er Tolker, Skræppehandlere, Mæglere, Førere for Fremmede; nogen er ogsaa Skomakere, de bærer sit Værksted paa Ryggen og sætter sig ned midt på Gaten for at flikke en Sko." (s. 120)

Dette henger kanskje til en viss grad sammen med nedgangstiden for Det osmanske riket, men mye mer enn dette skyldes det at jødene var blitt konkurrert ut, eller hadde latt seg konkurrere ut som makthavernes hjelpestvenner, av grekerne og armenerne. Som nevnt var hovedbakgrunnen for den jødiske glansperioden på 14- og 1500-tallet, den kontakten jødene hadde med Europa. Når det så ikke kom flere jødiske innvandrere som kunne fortsette denne kontakten, forsvant forbindelsen etterhvert, og de jødiske gruppene ble mer og mer isolert. Språkkunnskapene rustet også; jødespansen, Ladino, ble det eneste språket svært mange jøder behersket. Det var først da Alliance Israélite Universelle, som ble stiftet i 1860, startet skoler i Tyrkia, og etter at Ashkenazi-jøder, altså tyske jøder, som innvandret til Tyrkia i forrige århundre, grunnla en tysk skole i Istanbul i 1876, at både språk- og allmennkunnskapene fikk et oppsving igjen — et oppsving som kulminerte etter at minoritetene kom i et nærmere forhold til hverandre etter at republikken ble innført: idag er det svært vanlig at Istanbul-jøder behersker både gresk, kanskje også armensk, ved siden av tyrkisk og de viktigste europeiske språk, og oftest også jødespansk.

Den gruppen som overtok jødenes rolle, var først grekerne. Allerede på 1600-tallet begynte greske Istanbul-familier å sende sine sønner til Europa, spesielt Italia, for å få utdannelse, og på denne måten erhvervet de seg de kunnskapene som den jødiske minoriteten hadde mistet. En fordel osmanske kristne hadde som ikke jødene hadde hatt, var selvfølgelig det at de nød de kristne makhavernes gunst i de europeiske landene de hadde forbindelse med på en helt annen måte enn tilfellet hadde vært med jødene. Skatteinnkrevningen ble også overtatt av de kristne, og den jødiske minoriteten bade forfalt.

På midten av 1600-tallet inntraff en episode som førte til at forholdet mellom jødene og de tyrkiske makthaverne kjølnet kraftig, og som også resulterte i desperasjon blant store deler av den jødiske befolkningen, nemlig oppkomsten av den ”falske Messias” Shabbetai Zvi (1626–1678) fra Izmir. Denne interessante episoden i tyrkiske jøders historie er kjent i detalj gjennom den israelske filosofen og religionshistorikeren Gershom Scholem's studie ”Sabbatai Sevi: The Mystical Messiah”. 22 år gammel stod Zvi frem som Messias og reiste rundt i forskjellige deler av Det osmanske riket for å samle proselytter. Målet var å slå seg ned i Palestina sammen med menigheten. Imidlertid ble han arrestert av storvesiren i 1666, tiltalt for å drive undergravingsvirksomhet. Tyrkerne var nemlig redde for at jødene, som tross alt fremdeles oppebar en stor del av det økonomiske livet i landet, skulle forsvinne. En annen grunn var selvfølgelig at det fra et muslimsk synspunkt ikke kunne aksepteres at noen ny profet skulle komme etter Muhammed. Imidlertid ble Shabbetai Zvi ikke henrettet, men fikk valget mellom døden og Islam. Han valgte Islam, og sammen med ham gikk også de fleste av hans tilhengere over til Islam — det er denne gruppen som den dag idag kalles *dönmə*. De var spesielt tallrike i Saloniki, men fordi de offisielt var muslimer, ble de overført til Tyrkia sammen med de andre muslimene i Hellas under befolkningsutvekslingen i 1920-årene, og slo seg ned i Istanbul. Disse *dönmə*'er skal gjennom de tre hundre år som har gått, ha bevart endel jødiske riter og skikker, som spesielle faster, til tross for at de utad oppførte seg som muslimer, men i dagens Tyrkia spiller de religiøst ingen rolle, selv om enkelte kjente Istanbul-familier, spesielt innenfor avisverdenen, er allment bekjente som opprinnelig *dönmə*-familier. Shabbetai Zvi-episoden førte både til mistro mot jødene fra tyr-

Shabbetai på tronen. Fra G. Scholem: Sabbatai Sevi, London 1973, pl. III

kernes side, overgang — ihvertfall nominelt — til Islam for ganske mange av dem, og voldsom styrking av de tradisjonelle, ofte reaksjonære, rabbinernes makt blant de jødene som hadde forblitt ved sin tro.

Det var altså grekerne som overtok jødenes stilling som formidlere mellom den osmanske stat og Europa. Dette gjaldt både områder som diplomati og byrokrati, slik at de aller fleste *dragomaner* og andre ansatte ved utenlandske legasjoner i Istanbul, var grekere, endel også armenere. En stund spilte også *renegater* en viss rolle, altså europeere som var kommet til Det osmanske riket som krigsfanger eller på annen måte og hadde gått over til Islam og arbeidet i forskjellige deler av den osmanske forvaltning eller for de utenlandske ambassadene, men ihvertfall utover på 1700-tallet ser deres rolle ut til å ha avtatt til fordel for armenerne og spesielt grekerne. En av de mest kjente dragomaner og formidlere mellom europeisk og osmansk kultur på denne tiden var den romersk-katolske armeneren Ignatius Mouradgea d'Ohsson (1740—1807), som arbeidet først som dragoman ved den svenske ambassaden i Istanbul og senere steg opp i gradene som minister, altså legasjonssjef — eller, som det ble sagt av en samtidig svensk utenriksdepartementsmann, ved utnevningen til legasjonssjef ”gjordes den skickligaste drogman till den sämste minister”. Mouradgea d'Ohsson er spesielt kjent for sitt store praktverk om osmansk historie, geografi og skikk og bruk, ”Tableau général de l'Empire othoman”, som kom ut i Paris 1787—90. d'Ohsson, som tilbragte mange år i Frankrike, dels under revolusjonen, er trolig en av dem som har hatt størst betydning når det gjelder å formidle revolusjonære tanker til ikke bare minoritetene i Det osmanske riket, men også til tyrkiske grupper, selv om det med en viss rett kan sies at de språkkunnige armenske og greske minoritetene på mange måter virket som en slags buffert mellom Europa og tyrkerne når det gjelder europeisk tankegods, og at de revolusjonære idéene hadde svært vanskelig for å trenge forbi denne bufferten til de bredere lag av det tyrkiske folk. Hvorom nå allting er, resulterte disse revolusjonære ideene og en sterk nasjonalistisk strømning i den greske frihetskrigen i 1821, som ihvertfall for en kortere stund førte til at også grekerne i Istanbul ble betraktet med mistanke som potensielle forrædere. Riktignok bedret dette seg utover i forrige århundre, da flere osmanske ambassører etc. var av gresk herkomst, og dessuten hadde grekerne en

solid innpass i forretningslivet og i industrien som ingen kunne ta fra dem, men allikevel var det trolig den mistenksomheten som en stund omgav grekerne som gav *armenerne* mulighet til til en viss grad å overta de stillingene som grekerne hadde hatt i statsadministrasjonen. Som kjent fikk armenerne i det forrige århundre en så viktig stilling innenfor det osmanske statsapparatet at de fikk tilnavnet "*millet-i sadika*", "den trofaste/lojale nasjon".

"Vestliggjøringen" av armenerne — deres orientering mot Europa — begynte nok senere enn hva tilfellet var med grekerne. Det var spesielt etter at den armenske munken Mechitar i 1727 gikk over til katolisismen og grunnla den armenske katolske kirken med hovedkvarter i Venezia at armenernes ansikt for alvor ble rettet mot Vesten. Ved de store osmanske reformene i 1839 (Hatt-ı Şerif-i GÜlhane) og 1856 (Hatt-ı Hümâyün) fikk de ikke-muslimske minoritetene nøyaktig samme rettigheter som de muslimske, og enhver form for f.eks. spesiell skattelegging ble avskaffet. Eller rettere sagt — i og med at militærtjeneste ble innført også for ikke-muslimer, ble det nå mulig å kjøpe seg fri fra verneplikten for en sum som nøyaktig tilsvarte den gamle kroppsskatten. Det var spesielt armenerne som i forbindelse med dette benyttet anledningen til å organisere seg bedre internt, og svært mange reiste til Frankrike, som det nye, opplyste osmanske riket så som sitt forbilde, for å studere og for å lære tankene i tiden å kjenne.

De tragiske begivenhetene som så følger i tiden fra 1895 til begynnelsen av 1920-årene, som resulterer i at de armenske og greske befolkningsgruppene i Det osmanske riket blir redusert fra flere millioner til et par hundre tusen, er hovedsakelig forårsaket av nasjonalistiske idéer — idéer som hadde vært helt fremmede for det multi-etniske, osmanske samfunn. Det er dels — både for armenernes, grekernes og tyrkernes eget vedkommende — snakk om bevegelser som er resultatet av de strømninger som på mange måter kan sies å ha ligget i tiden i Europa, hvor den ene nasjonalstat etter den andre utviklet seg, dels et maktspill hvor stormaktene gjorde hva de kunne for å hisse minoritetene til kamp mot de osmanske makthaverne.

Før vi går videre og ser på minoritetenes rolle i republikkens Tyrkia, altså etter 1923, kan det være på sin plass å se litt på de forholdene de levde under i Det osmanske riket — var virkelig tyr-

kerne så tolerante, var livet som minoritet i det osmanske Istanbul virkelig så rosenrødt? Vilkårene disse gruppene levde under, var nok sterkt preget av motsetninger og viderverdigheter, men heller motsetninger mellom gruppene innbyrdes enn mellom minoritetsgruppene på den ene og tyrkerne på den andre siden. Jødene ble — som i Europa — av de kristne ansett som urene fordi de var Jesu mordere. Ifølge beretningen til en phanariotisk forfatter i begynnelsen av forrige århundre skal jøder ha kunnet dra inn i Arnavutköy — en av de overveiende gresk-ortodokse landsbyene langs Bosporus — bare under den største fare for å bli slått helseløse. På samme måte anså grekerne det som en spesielt formastelig handling at liket til Patriarken Grigorios V, som ble henrettet i 1821 i forbindelse med den greske frihetskrigen, ble overlatt til en jødisk mobb. Forholdene ble ikke bedre ved at grekerne hver langfredag pleide å brenne en dukke som fremstilte Judas. Og hver gang — spesielt utover i forrige århundre — et kristent barn forsvant i tiden før påske, ble jødene anklaget for å ha drept dette barnet fordi de trengte kristenmanns blod for å fremstille matzobrød — det usyrede brødet til påskefeiringen. I denne forbindelse var regulære opptøyjer slett ikke uvanlige. Man har også registrert eksempler på anklager fra *muslimer* mot jødene som går ut på at de bortfører barn for å bruke blodet deres, og ifølge en av korrespondentene for Alliance Israélite Universelle skal heller ikke sultanen ha vært helt overbevist om at ryktene om at jødene bruker blod i sitt usyrede brød, bare var bakvaskelser. Men noen opptøyjer kom det ikke til mellom muslimer og jøder. Da de tyrkiske jødene i 1892 feiret firehundreårs jubileum for sin ankomst til Tyrkia — i 1992 skal de altså feire sitt fem hundre års jubileum — var trolig den takknemlighet de gav uttrykk for overfor Abdülhamid, ganske ekte.

Ikke bare grekerne, men også armenerne fordømte jødene — f.eks. viet den armenske forfatteren og historiker Eremia Çelebi Kömürciyan på 1600-tallet, som for øvrig var en av de første som oversatte Bibelen til tyrkisk (med armenske bokstaver), store deler av sitt forfatterskap til anti-jødiske skrifter. Imidlertid var det også en sterk antagonisme mellom grekerne og armenerne som for en stor del hadde bakgrunn i intriger og stridigheter om de hellige stedene i Jerusalem: Således klarte f.eks. grekerne i 1658 å fravriste storvesiren Köprülü Mehmet Paşa et edikt hvor det ble fastslått at Jakobs-klostret i Jerusalem, som var sete for det

armenske patriarkatet i Jerusalem, skulle være gresk eiendom, hvorpå grekerne okkuperte klostret i 18 måneder før armenerne klarte å få utstedt et nytt edikt som gav dem retten til klostret tilbake. Slike episoder var selvfølgelig ikke særlig velegnet til å opprettholde fred og fordragelighet mellom gruppene.

Hvis vi nå tar for oss Istanbuls minoriteter etter Lausanne-avtalen i 1923, da deres rettigheter ble fastslått innenfor det moderne Tyrkias rammer, ser vi en dramatisk nedgang i tiden frem til idag: Mens det i 1927 bodde 243 000 ikke-muslimer i Istanbul — en by på da 690 000, altså 35 % av befolkningen, er tallet idag redusert drastisk til ca. 75 000, som utgjør mindre enn én prosent dersom vi regner med en befolkning på 8 millioner. Disse omrent 75 000 personene er fordelt på de tre gruppene med ca. 4 000 grekere, 40 000 armenere og 30 000 jøder. Det er selvfølgelig forskjellige faktorer som har ført til at minoritetene har forlatt Istanbul og slått seg ned i andre land — spesielt for grekernes og jødenes vedkommende i første rekke det faktum at det ganske i nærheten har eksistert land som Hellas og Israel å reise til — land som ovenkjøpet har hatt, og fremdeles har, høyere levestandard enn Tyrkia. Imidlertid har det også vært andre faktorer som har gjort seg gjeldende, bl.a. det faktum at minoritetene på grunn av de tragiske hendelsene i tiden rundt århundreskifte ihvertfall i bestemte, dvs. mer konservative lag av det tyrkiske folk inntil for ikke så lenge siden hadde en tendens til å bli ansett som uønskede personer — et slags onde som man helst skulle bli kvitt. Mytifiseringen av minoritetene som en komprador-klasse som bare var interessert i å skumme fløten av det tyrkiske samfunn, var ofte ledsaget av et sterkt offentlig hemmelighetskremmeri rundt minoritets-problematikken. Minoritetene var rett og slett noe man ikke diskuterte offentlig.

Men mer enn slike faktorer, som altså hadde med en generell misstemning å gjøre, var det trolig konkrete hendelser som fikk minoritetene til å utvandre. Nådestøtet var trolig den spesielle eiendomsskatt — *varlık vergisi* — for spesielt formuende personer — hvor ikke offisielt, men i praksis ikke-muslimske tyrkiske borgere ble skattlagt opptil ti ganger så mye som muslimske. Dette førte til at mange ikke-muslimer ble slått konkurs og sendt i arbeidsleir. At eiendomskatten ble brukt mot minoritetene rent planmessig, ble senere innrømmet. Som skattedirektøren i Istanbul, Faik Okte, senere skrev i sin beretning om skandalen, var det

ساعت ۳۰ موسیو لوئیس امک وارهق فون میانیسی طرفندن
منتظم صورتده اجرای امیات او له حقدره.

ΘΕΑΤΡΟΝ ΧΑΛΚΗΔΟΝΟΣ

της ΤΡΙΤΗΣ | Οκτωβρίου μέχρι 9 μ.μ.

ΜΕΓΑΛΗ ΠΑΡΑΣΤΑΣΙΣ

δοθησομένη παρ'

ΟΔΟΚΛΗΡΟΥ ΤΟΥ ΘΙΑΞΟΥ

τοῦ περιφρύου καὶ παγκοσμίου φήμης Κυρίου

ΛΕΩΝΙΔΑ ΑΡΝΙΩΤΗ

60 ΚΥΝΟΙ 25 ΦΑΤΟΙ 30 ΠΑΠΑΓΑΛΛΟΙ 20 ΠΕΡΙΣΤΕΡΑΙ
ΚΑΙ 40 ΗΘΟΠΟΙΟΙ

ΠΡΩΤΟΦΑΝΗ ΘΕΑΜΑΤΑ
ΔΙΑ ΠΡΩΤΗΝ ΦΟΡΑΝ ΕΝΤΑΤΩΑ

Θεωρετα (Baignoires) Γρ. 162 Θεωρετα (Bel-étage) Γρ. 216
Θεωρετα B' Σεράς Γρ. 108 μετά 4 εισιδίουν
Έδρας Γρ. 40 Κελισμάτα Γρ. 20 Γηράσιον Γρ. 10
Τά εισιτήρια πωλούνται στο στήμερον ή την Συζητώσιμην Μουχούρρα.

ԳԱՄԵ ՔԷՅԻ ԳԵՏԼԵԳ ԲԵՎՐՈՏԻ

Խշոր Հայութիկիր և Սալլի ազշամբ սատր 3 Տէ

Մ. Լ. Շ. Տ. Ս. Ա. Ս. Կ. Վ. Ա. Ր. Ի. Ւ. Փ. Հ. Ա. Մ. Բ. Ա. Ն. Ե. Ս. Ս. Ը

բառապետան եալընգ պիր Տէժա իշին

Մումբազան սուսկը իհասդի լուպիդար

օյունաճագ սրբ :

Համար 108, 162, 216 Դոլբը 40 Դամարէ 20 Բարասի 107.

Insp. J. M. MINASSE, Pétra.

Teaterplakat på alle språk. Fra Y. Ternon & J.-C. Kebabdjian: Armenie 1900, Paris 1980, s. 115

Den greske avisen Apoyevmatini. Foto forf.

sterke reaksjonære trekk i dette skattetiltaket, som ble satt i verk i 1942.

6. og 7 september 1955 fant den såkalte "september-oppstanden" sted i Istanbul. Dette var en tid da Kypros-spørsmålet hadde begynt å bli brennbart. En Istanbul-avis brakte nyheten om at Atatürks hus i Saloniki — altså det hus hvor Atatürk var født, som befinner seg innenfor det tyrkiske konsulatets område — var blitt bombet, hvorpå massene etter store møter begynte å gå løs på og å plyndre hus og forretninger i Istanbul som ble eid av grekere. Politiet stod maktesløst, og det ble erklært unntakstilstand, men allikevel var det meget store verdier som gikk tapt. I det hele tatt har Kypros vært en faktor som har gjort livet surt for minoritetene i Istanbul — spesielt grekerne, men med en utbredt tendens til å skjære alle minoriteter over én kam, til en viss grad også for de andre. Således representerer Kyproskrigen i 1974 den siste store bølgen av utvandring fra Tyrkia.

Det er imidlertid én av de tre minoritetene som inntar en spesielt begunstiget stilling fremdeles, og det er jødene. Til tross for

Den armenske avisen Marmara. Foto forf.

at det eksisterte sterke pro-tyske strømninger i Tyrkia både før og spesielt under 2. verdenskrig, representerte Tyrkia et fristed for Europas jøder som flyktet fra nazistene. Det er et velkjent faktum at svært mange jødiske intellektuelle som fant veien til Tyrkia, fikk stillinger ved tyrkiske universiteter, som myndighetene da holdt på med å bygge opp etter europeisk mønster. Riktignok utvandret ca. 35 000 tyrkiske jøder til Israel etter at staten ble etablert i 1948, men allikevel er det altså ca. 30 000 tilbake, som i 1992 som nevnt skal feire 500-års jubileum for sin flukt fra Inkvisisjonen til det osmanske Tyrkia. Det er virkelig et faktum til ettertanke at Tyrkia, som har hatt et så dårlig ord på seg når det gjelder minoriteter generelt, er det eneste land i Europa og Midtøsten hvor det aldri har vært noen jødeforfølgelse.

Minoritetenes beskjedne stilling i Istanbul idag blir spesielt tydelig dersom vi ser på de publikasjonsaktivitetene de driver. Alle tre minoriteter har nemlig aviser, som blir til i mer eller mindre falne redaksjonskontorer rundt omkring i Istanbul og distribueres i stadig fallende opplag. *Apoyevmatini* er det greske hovedorganet,

Den jødiske avisen *Şalom*. Foto forf.

som begynte å komme ut i 1925, og som fremdeles kommer som en dagsavis på 4 sider. Utgiveren er faktisk en gresk lege som ble lei av sitt arbeid ved det greske sykehuet i Istanbul — alle minoritetene har nemlig også egne sykehuse — og gav seg i kast med journalistikken. Redaksjonen holder til i en passasje langs İstiklal Caddesi hvor man fremdeles kan lese det franske navnet "Passage de Syrie". Mens Apoyevmatini bruker den konservative språkformen katharevousa, skrives den mer progressive *Iho* på folkespråket, dimotiki. Den armenske avisen heter *Jamank*, og ble grunnlagt i 1908, og er således Tyrkiyas eldste avis som fremdeles kommer ut. En annen av dem er *Marmara*, som ble grunnlagt i 1945. Oppdragstallene på disse avisene er mellom 800 og 1300, og innholdet har sterkt preg av at leserne nok leser tyrkiske aviser også, for verdensbegivenhetene er viet svært liten plass: Det meste av spalteplassen inntas av dødsannonser i betraktelig større mengde enn fødselsannonser, et par vielsesannonser, oversikt over gudstjenester, litt religiøst stoff og en og annen nostalgisk føljetong.

Den jødiske avisen, *Şalom*, er ganske forskjellig fra de greske

og armenske avisene både fordi den er en ukentlig publikasjon på ca. 10 sider, fordi den har et mye mer ordentlig og moderne lay-out enn de armenske og greske avisene, og fordi den skrives på tyrkisk bortsett fra én ukentlig side på jødespansk, ladino, som altså er 1400-talls spansk med tyrkisk ortografi. Bortsett fra et israelsk magasin skal dette være den eneste publikasjon i verden idag som bruker dette språket. Denne avisen er spesielt interessant fordi den på en mye åpnere måte enn de andre gir et bilde av minoritetskulturen. Avisen innholder ofte "flanerer" skrevet i et merkelig blandingsspråk mellom tyrkisk, spansk, gresk, litt hebraisk og kanskje noen armenske glosor, hvor den kosmopolitiske kulturen så typisk for Istanbul kommer svært godt frem. Opplagstallet for Şalom er betraktelig høyere enn for de andre minoritetsavisene, nemlig 3000. For å gi et aldri så lite eksempel på avisens stil kan jeg nevne et av disse flaneriene fra tiden under Purim-festen i fjor. Artikkelen bestod av en sannsynligvis fiktiv samtale mellom journalisten og en mer konsernativ Istanbul-jøde som spør journalisten hva hans datter heter. "Egentlig heter hun Ester," sier journalisten, "men navnet hennes er Esin," og legger til da han ser at hans kamerat ikke liker dette (Esin er nemlig et tyrkisk navn), "men hun fastet igår". Imidlertid er det ordet han bruker for "faste", det muslimske (oruç) og ikke det jødiske ordet (taanit), og får straks høre at hvis man ikke passer godt på, skal det ikke så mye til før den Esin som faster ved Purim-festen idag, faster ved Ramazan-fasten imorgen, eller før den jødiske omskjærlessesseremonien blir feiret på muslimsk vis. Den konservative vennen maner til besindighet, og til vern om de jødiske verdiene mot de muslimske.

Idag — eller rettere sagt siden ca. 1980 — har den tyrkiske innstillingen til minoritetene forandret seg betraktelig. Riktignok kan man fremdeles treffe på uopplyste personer som tror at hele forretningslivet i Istanbul stadig er behersket av grekere og armenere — ordet *kozmopolit* har faktisk en odiøs klang på tyrkisk — men ihvertfall har intellektuelle begynt å innse at minoritetene og deres eksistens i Istanbul representerer — eller vi kan kanskje heller si representerte — en verdifull kultur som gav byen mye av dens egenart. I forbindelse med denne mentalitetsforandringen kan man i de siste årene ofte treffe på seriøse artikler i tyrkiske aviser, ukeblader og tidsskrifter om emner som har med minoritetene og deres kultur å gjøre. Dessuten blir romaner og beret-

Beresit

YEUDA ADONÍ

El todo poderoso Criyo el mundo, los syelos i la tyera i todo lo ke ay en el en 6 diyas.

En el Diya sejeno. Criyo al ombre, i a Hava su mujer, i los metyo en una guerra ke kriyo (Gan Eden).

El Kriyador permetyo a adam i su mujer, dë Komer te todos los arvoles de fruto Ke aviya en Gan eden, afuera del arvol, nombrado "ets adaat" (El arvol del saver ke komyendo de su fruto aze pozar los deseos ivisios del cuerpo) ke le defendyo de komer de el.

■ Hava se sombayo detras de la vista ermozo de este arvol, ikomyo de su fruto i izo komer de el, a Adam.

El kriyador se aravyo munço kon eyos porke pasaron su komando i los apeno.

El Kriyador, les izo, azer a Adam i Hava kamizas de cuero, por ke se toparon su cuerpos ke estavan deznudos.

Adam i Hava, tuvieron doz ijos Kayin i Evel. Kayin se okupava del lavojo de la tyera, orar i sembrar, i Evel se okupava kon ovejas. Kayin i Evel truseron presente o el Kriyador. Kayin truso de los frutos de la tyera, i Evel truso de los frutos nasidos; los mas ermozos de sus ovejas.

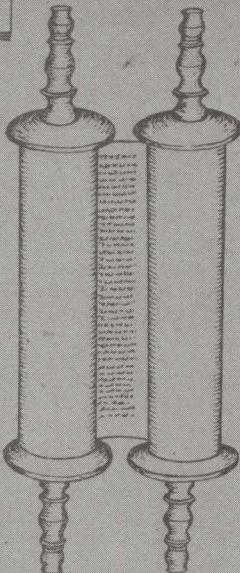
El Kriyador amostro su kontente de Evel i su presente i abajo fuego de los syelos, i kemo su prezente. I de Kayin i de su prezente no estuvó kontente. Kayin se selo munço sobre esto i le quadro mal kerensa a su ermano.

Un dia estando solos, kayin i Evel en el Kanpo, lo mato Kayin a Evel.

Despues de los ijos de Kayin i Evel vemos'el nasimyento de Noah. Enel tyempo de Noah empesaron a kitar el fruto de la tyera, en regla. El fue el premero, ke invento los enstrumentos por lavorar la tyera.

Noah era un ombre, custo i prinismo, i kaminava en kaminos de Dyos, ma la cente de akel tyempo se dezviaron del Kamino derecho. Eran negros, i malonestos. Asta ke isyeron ensonyar munço a el Kriyador.

I desido el todo poderoso, de depedrer todos las Kriyansas del mundo. Solamente noah i su famiya topo grasya en ojos de Dyos, por sus buenas ovras.

Un "

Tene
lijioso e
ra Pera
motimo
guadra
mbo ke
a la ling

L a ka
L pens
assento
yo serka

El no e
kanso, k
repozava

Distret
Ley ke s
meza, lo
empeso
pueder

Aun ke
"Tigri", s
da, suz
tremblar.
mara bot
nia subita
azerse ci

A este
ro en la
dulse de
en la mai

"rav, su
El Rav
"Rav, e
Ma, el
ambre, n
un sentim
nossido f
anxiedad
en el, le a
oprimava
zon, donc
za, como
no de el a
nuevo.

Utsnitt av den jødespanske siden fra Salom. Foto forf.

ninger fra Istanbul før Republikken, skrevet av utvandrede greskere og armenere, oversatt til tyrkisk, som f.eks. den greske forfatterinnen Maria Yordanidou's "Loksandra — drømmen om Istanbul", som også er oversatt til andre språk. Tidligere var slike emner nermest tabu i annet enn rent vitenskapelige tidsskrifter — nå, spesielt siden jo minoritetene ikke har noen tallmessig betydning lenger, men nesten betraktes som en raritet som innen kort tid kommer til å forsvinne, er de svært så populære. Dette henger sammen med en nostalgitidslinje som hviler tungt over dagens intellektuelle Tyrkia og spesielt Istanbul — en nostalgitidslinje som selvfølgelig ligger i tiden i Vesten i det hele tatt, men som kanskje er spesielt forsterket i det istanbulske åndsliv fordi byen trafikkmessig, arkitektonisk og rent livsmønstermessig er inne i en voldsom forandring, stort sett til det verre. Og når man da fremdeles overalt er omgitt av palasser og forretningsgårder med eksotiske ikke-tyrkiske navn og en fremmedartet arkitektur, er det kanskje ikke så merkelig at nettopp minoritetskulturen, som har preget byen så sterkt, er det som blir den viktigste gjenstand for nostalgien.

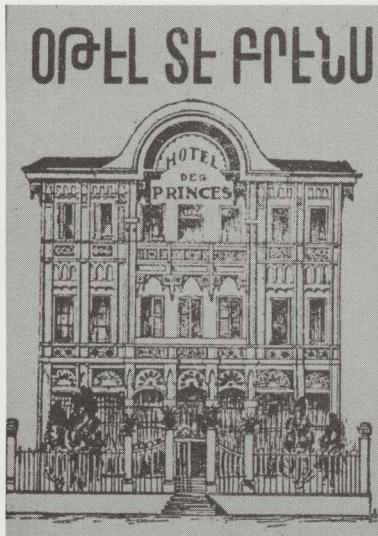
Det er én del av Istanbul hvor nostalgiene mer enn noen annen kan føle den svunne atmosfæren, nemlig på de såkalte Prinsøyene utenfor byen, like ved den asiatiske siden av Marmara-havet. Det er fire bebodde øyer — Kinalıda eller på gresk Proti, som er den første man kommer til, Burgaz eller Antigoni, som er den andre, Heybeliada eller Chalki, som er den tredje, og Büyükada, eller Prinkipo, som er den fjerde og største av disse øyene. Büyükada har helt siden bysantinsk tid vært et eksklusivt feriested for byens sosiitet. Nettopp her — kanskje også fordi øya har forbudt biltrafikk, slik at hestedrosje er det eneste framkomstmiddel — kan man føle suset fra den tid som den norske forfatterinnen Amalie Skram beskriver i sin roman *Fru Inés* fra 1891, hvor hovedpersonen beskriver det hun ser fra terrassen på hotellet på Büyükada: "Nei, hvor her var skjønt idag! Aldri hadde hun sett farvevekslingene så sarte og fine. Eller var det kanskje henne selv, som så anderledes i dag? Dette mylder av høier og terrasser, hvor villaene med et gyllent skinn over de hvite fasader kiket fram fra sine bugnende haver! I fordypningene hang langstrakte skygger som mattblått flor over den blomsterfylte bunn; her og der lutet høiene ut over vannet, og fra deres rand falt yppige slyngplantninger ned over skrentene. ... [På toppen...] var det greske

*Splendid Palas. Fra P. Tuğlaci: Tarih Boyunca İstanbul Adaları, İstanbul 1989,
s. 566*

lille kloster innhyllt i en lett, hvit tåke. Der ble de bortdragende synlige, højt over hotellet ved hjørnet av den store terrasse, som i noen minutter hadde skjult dem for hennes blikk. To og to red de, hvert par fulgt av de utrettelige, luftig kledde eseldrivere. Noen unge grekerinner i brokede nasjonaldrakter stod ved veikanten og nikket til dem; lenger og lenger blev rekken, inntil de forreste begynte å forsvinne bak en kjegleformet, cypressklædd haug.” (s. 14—15)

På Büyükada lever minoritetskulturen fremdeles, eller man kan ihverfall si at det er der man kan observere den best trekke sine siste krampetrekkninger. Setter man seg ved kaien en ettermiddag, kan man fremdeles observere *piysa*, ettermiddagspromenaden hvor folk tar på seg sin fineste stas. Her kan man også nyte sin kaffe mens man hører kortspillende damer ved nabobordet konversere på ladino — ladino er nemlig det språket Istanbul-jøder tradisjonelt snakker når det dreier seg om *kortspill* — ellers går det ofte i gresk eller fransk, hvis man da ikke nedlater seg til å snakke tyrkisk — mens høyttaleren spiller en tango fra uminnehellige tider.

Ի ՄԵԾ ԿՂԶԻ
 Նիզամ նասսկով Յակոբեան քնակարան
 ԶՄԵՌՆԱՅԻՆ ՊՈՏՐՎԱՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐ
 ԵՒ ԳԻՆԵՐՈՒ ՄԵԾ ԶԵՂԶ
ԲԱԼԱՀՈՅ 3 ՐԱՎԻ
 2 ՃԱՇ 1 ՆԱԽԱՑԱՇ
 Մասնաւոր պայմաններ
 Երկար ատեն ընտառապետան և բաղման-
 գամ ընտանիքներու համար
 Խերակութեան խնամով պատրաս-
 տուրից և տերերի սպասարկութիւն
 Նորապոակ ամոլներու մասնաւոր
 ՍԵՆԵԱԿՆԵՐ

Պանդոկին երկու սրաները յատկաց-
 ուած են Վլիւդ Էնթերնատունի, անօ-
 րէնութեամբ Պ. Նորիկ Նորիկեանի: (3799)

Armenisk hotellreklame: "Hotel De Paris". Fra P. Tuğlaci: Tarih Boyunca İstanbul Adaları, İstanbul 1989, s. 556

Den fargerike verden som har eksistert, ja delvis fremdeles eksisterer på steder som Büyükada, står i skarp kontrast til det monotone tyrkiske livet i småbyer i Anatolia, hvor — nå siterer jeg forfatterinnen Adalet Ağaoğlu — ”livet pleier å vare, eller kanskje heller å bli henspelet, innendørs, en time eller to etter solnedgang, og hvor familiefedrene legger seg ned på sofaene med sine stripepyjamaser og døser og sover litt. Og hvor de lavere funksjonærene som ikke har klart å gifte seg og stiftet noen familie, spiser tørre bønner og helva, ledsaget av et glass raki i en billig restaurant, det eneste stedet som er åpnet i småbyen.”

Jeg nevnte innledningsvis at minoritetene i tiden etter innførelsen av Republikken mer og mer ser ut til å ha flytt over i hverandre — bortsett fra en spesifikk religiøs tilhørighet er tendensen til at de kan hverandres språk trolig sterkere nå enn tidligere, hvis de da kan noen språk i det hele tatt — det er f.eks. stadig færre og færre armenerne som kan armensk; de fleste av dem er gått over til bare å snakke tyrkisk. En viktig faktor i oppkomsten av en slik ”felles minoritetskultur” i Istanbul, som man nesten kan snakke om, er en fjerde minoritet som vi ennå ikke

*Dame i stol. Fra P. Tuğlaci: Tarih Boyunca İstanbul Adaları, İstanbul 1989,
s. 374*

har nevnt, nemlig de som kan beskrives med det svært diffuse uttrykket "levantinere". Levantinere kan man — ihvertfall i Istanbul-sammenheng — definere som etterkommere av de som regel romersk-katolske handelsmenn som gjennom tidene har innvandret til Tyrkia fra andre Middelhavsland og søkt lykken der. I andre forbindelser, f.eks. når det gjelder byer som Alexandria eller Beirut, vil man nok også inkludere grekerne og kanskje også armenerne blant levantinerne, men i og med at disse gruppene skiller seg ut rent historisk når det gjelder Istanbul, er den første definisjonen mest fruktbar her. Levantinerne er stadig romersk-katolske, og er ofte fremdeles utenlandske statsborgere, noe som har representert en beskyttelse som de andre minoritetene ikke har hatt. Ved siden levantinerne har også byen tradisjonelt hatt andre betydelige ikke-muslimske kolonier som eksil-russere, georgere, polakker, ungarere, tyskere, serbere og kroater, for ikke å snakke om franskmenn og engelskmenn. Tiden etter Republikkens innføring er nettopp sterkt preget av fraterniseringen mellom alle disse gruppene og de opprinnelige minoritetene, en fraternisering som svært ofte resulterer i blandede ekteskap og altså en "felles minoritetskultur" med uendelig mange mulige fasetteringer og variasjoner.

Et av de strøkene i Istanbul som nettopp gir, eller selvfølgelig i større grad, gav, et utmerket bilde på denne kulturen var kvarterene rundt Grande Rue de Péra eller İstiklal Caddesi som den heter idag — gaten som man helt opp i 1950-årene ikke betrådte uten at man hadde på seg sin fineste stas. Spesielt intressant er stykket mellom Palais du Suède og Galatasaray-krysset, inkludert Balık Pazarı — fiske- og grønnsakmarkedet. Der hadde man tidligere konditoriet Markiz på venstre side når man gikk oppover gaten, med sine fantastiske fin-de-siecle-dekorasjoner og sine lekre småkaker i europeisk stil; på høyre side har man fremdeles de to katolske kirkene Santa Maria Draperis og St. Antuvan, og butikknavn med eksotiske navn som Lazaro Franko, Diyamantstayn, Aznavur, Kifidis og Siderakis pryder fremdeles fasadene. I et lite smug som åpner seg til den greske kirken Panaghia ligger restauranten Yeni Rejans, hvor man ihvertfall tidligere ble møtt av en bryskt utseende eksilrussisk dørvokter, før man kom inn i et gammeldags, noe loslitt og dekadent lokale med eikepanel, som minnet om hva man kunne forestille seg ved en russisk restaurant i tsar-tiden, med en egen balkong for musikken — riktignok uten at

Postkort med Galatabroen. Fra Y. Ternon & J.-C. Kebabdjian: Armenie 1900, Paris 1980, s. 103

jeg noensinne har opplevd noe musikk der. Restauranten var inn til slutten av 1970-årene drevet av fire—fem eksilrussiske damer som for meg fortonet seg så gamle at de selv så ut som om de hadde flyktet fra revolusjonen, men i virkeligheten var de nok annengenerasjons flyktinger i byen. De hadde to tyrkiske mannlige kelnere fra Sivas som de hele tiden tyranniserte rundt omkring, men det mest bemerkelsesverdige var når sjefskokken forlot restauranten — han måtte nemlig gå gjennom lokalet — en loslitt og fillete, lutrygget person som man heller skulle tro hørte hjemme som tigger på gaten. Nå er det døtrene til de russiske damene — om en av dem ble det forresten påstått at hun var grevinne — som driver geskjeften, men mens de gamle knapt nok snakket tyrkisk og hadde eksotiske navn som Madame Theo, Madame Raya og Madame Irina, snakker deres døtre bare tyrkisk og heter Fatma Hanım og Ayşe Hanım. Men maten er like utyrkisk som den alltid har vært med kylling kievski, biff stroganoff og svinekotelett som det mest eksotiske på menyen. Går man opp til Galatasaray-krysset og inn i passasjene ved Fiskebasa-

ren, treffer man i kjelleren flere armenske begravelsesbyråer — trolig en av de sikreste geskjefte for minoritetene idag. Og går man inn i Fiskebasaren og forbi den armenske kirken, finner man fremdeles mange fiske- og grønnsakhandlere av minoritets-opprinnelse, og også den store og delikate slakterforretningen Şütte, en av de få forretningene hvor man kan få svinekjøtt i alle variasjoner. Muslimske tyrkere som forviller seg inn i butikken, tar snart bena fatt når de skrekkslagne ser hva som selges her. Og svinger man så ned til Tarlabası, finner man hotellet Pera Palas, kanskje nostalgiens høyborg i Istanbul, hvor perlemorbelagte veggger og ekepaneler, fantastiske lysekroner og en forgylt heis virkelig får en til å føle suset fra Orientekspresen.

Levantineren Giovanni Scognamillo har gitt en fantastisk — men svært melanskolsk og nostalgisk — beskrivelse av minoritetsmiljøet i denne delen av Istanbul — Pera, som distriktet heter på gresk, Beyoğlu på tyrkisk, i sin bok "Bir Levantenin Beyoğlu anıları" — "En levantiners minner fra Beyoğlu", som kom ut i 1990. Han skriver bl.a.: "For dem som kjenner Beyoğlu og som bor der, eller for dem som reiser opp til Beyoğlu og lar seg suge inn av atmosfæren, for dem som morer seg på vestlig vis og trakter etter å være kosmopolitiske og som prøver å finne en syntese, forblir Beyoğlu bare et minne med sin glans, med sitt liv, med sitt virvar og med sin berme. Og det er ikke tilbake noe annet man kan gjøre enn å male bygningene, å rive noen av dem, og å sminke noen av gatene."

Scognamillo vokste opp i en liten gate som tør være kjent for alle som har bodd ved Det svenske forskningsinstitutt, nemlig Asmalı Mescit Sokağı, som er gaten som går mellom İstiklål Caddesi og Pera Palas Hotell, hvor kolonialforretningene, de tvilsomme restaurantene og alle de lugubre nattklubbene ligger idag. Han beskriver dette strøket slik: "De fleste av dem som bodde i Asmalı Mescit på den tiden [det er snakk om 1930-årene], tilhørte minoritetene eller var levantinere. Da annen etasje i det huset vi bodde i, ble leid bort, flyttet det inn en mor og en datter. Fordi datteren, som var noe tilårskommen (eller kanskje bare det fortonte seg slik for meg), hadde både vakker stemme og et piano (dette var piano nummer to i huset), begynte nå konserter om kveldene som for det meste bestod av berømte operasanger. Dessuten, takket være en kusine av min mor som tidligere hadde bodd sammen med oss og som hadde vært danselærerinne

Dame på chaiselongue. Foto Guillaume Berggren, Konstantinopel. (Krigsarkivet, Stockholm)

i sin ungdom, ble det av og til arrangert familiesammenkomster med underholdning, og her var det tango man spilte. [...]

Som tidligere nevnt bodde det en gresk kolonialhandler, Yani, i nr. 48 like ved siden av oss, med sin bråkete og barnerike familie, mens bygningen i nr. 52, som ble oppført etter at vi kom, var et "pensjonat". Siden på dette "pensjonatet" åpnet seg i en lyssjakt som det delte med oss. Når jeg med et fem—seks år gammelt barns nysgjerrighet holdt oppsikt med vinduene i pensjonatet som vendte ut mot denne lyssjakten, skjedde det ofte at jeg fikk se de forunderligste ting. Jeg tror nok det var et merkelig "pensjonat", for de tantene som bodde der og som av og til smilte og vinket til meg, var ikke særlig godt påkledd.

Leiegården tvers overfor oss så meget moderne ut og hadde til og med heis. De fleste ha dem som bodde der, var jøder, inkludert en "bankier"-familie. (Og datteren til denne "bankieren" var innblandet i sosietetsskandaler, ja det ble til og med diktet en sang om henne som gikk fra munn til munn.) Rett overfor vår terrasse bodde det en ungarsk familie . . ." osv. osv.

Jeg vil avslutte med et hypernostalgisk avsnitt hvor Scognamillo skriver om det å være levantiner; jeg tror også hans beskrivelse passer godt på minoritetene i Istanbul generelt idag: ”I bunn og grunn var det å være levantiner fra Beyoğlu noe som berodde på miljø, på utdannelse, på tradisjon, på kultur, ja til og med på religion (og dessuten pass). Jeg sier ”var”, for nå finnes det ikke lenger noe som heter levantinere — de ville ikke *kunne* finnes idag. Det eneste som finnes, er en eldre generasjon som nesten hårdnakket fortsetter sin levantinskhet, som etterhvert blir mindre, som ikke blir integrert, som ikke kan integreres, og som liksom vegrer seg for å bli det, fremdeles en slags koloni, en siste generasjon som innenfor sitt eget innestengte liv lever ut sin smule lengselsfylte privilegierthetsmentalitet. Hva jeg vil frem til er at kanskje et karaktertrekk ved det å være levantiner nettopp ligger i det å flykte fra denne integrasjonen og i den prosess det er å forvandle denne indre verden med alle dens minner, lengsler og vaner til en liten verden; det er det å regne det gamle Beyoğlus og det enda eldre Peras alle typer grenser (rasemessige, nasjonalitetsmessige, trosmessige og samfunnsmessige) for fremdeles gylldige og reelle, det er det å leve i et elfenbenstårn som ikke finnes, det er det å eksistere, isolert fra de virkelige begivenheter og fra verden i en kunstig orden, og som de siste restene av denne ordenen.”

KILDER:

- Andersen, H. C.: "En Digters Bazar." I: *Romaner og Rejseskildringer* VI. København 1944.
- Anschütz, H.: "Christliche Gruppen in der Türkei." I: P. A. Andrews (red.): *Ethnic Groups in the Republic of Turkey*. Wiesbaden 1989, s. 454—472.
- Artinian, V.: *The Armenian Constitutional System in the Ottoman Empire 1839—1863*. Istanbul 1988.
- K. B. Bardakjian: "The Rise of the Armenian Patriarchate of Constantinople." I: B. Braude—B. Lewis (red.) *Christians and Jews in the Ottoman Empire*. New York 1982, s. 89—100.
- Clogg, R.: "The Greek Millet in the Ottoman Empire." I: B. Braude—B. Lewis (red.): *Christians and Jews in the Ottoman Empire*. New York 1982, s. 185—207.
- Dumont, P.: "Jewish Communities in Turkey during the Last Decades of the Nineteenth Century in the Light of the Archives of the Alliance Israélite Universelle." I: B. Braude—B. Lewis (red.): *Christians and Jews in the Ottoman Empire*. New York 1982, s. 209—242.
- Epstein, M.: "The Leadership of the Ottoman Jews in the Fifteenth and Sixteenth Centuries." I: B. Braude—B. Lewis (red.): *Christians and Jews in the Ottoman Empire*. New York 1982, s. 101—115.
- Hamsun, K.: "Under Halvmaanen." I: *Stridende Liv*. Kristiania 1905.
- Ilhan, C.: "Bir Pera Masalı — Cemaat Gazeteleri." I: *Nokta* 7,31 (6. ağustos 1989), s. 60—63.
- İnalcık, H.: "Istanbul." I: *Encyclopaedia of Islam* IV, s. 224—248. Leiden 1978.
- Jarring, G.: "Mouradgea d'Ohsson, Ignatius." I: *Svenskt biografiskt lexikon*. Stockholm 1987, s. 125.
- Küçük, A.: *Dönmeler Tarihi*. Ankara 1990.
- Lewis, B.: *The Emergence of Modern Turkey*. Oxford 1968.
- Lewis, B.: *The Jews of Islam*. Princeton 1984.
- Ökte, F.: *Varlık Vergisi Faciası*. İstanbul (u.d.).
- Sanjian, A. K. og Tietze, A.: *Eremya Chelebi Kömürjian's Armeno—Turkish Poem "The Jewish Bride"*. Wiesbaden 1981.
- Scholem, G.: *Sabbatai Sevi: The Mystical Messiah 1626—1676*. London 1973.
- Scognamillo, G.: *Bir Levantenin Beyoğlu Anıları*. İstanbul 1990.
- Skram, A.: *Fru Inés*. Kristiania 1891.
- Varol, M.-C.: *Balat — Faubourg Juif d'Istanbul*. İstanbul 1989.

COSMOPOLITAN, NOSTALGIC ISTANBUL

One of the most fascinating aspects of Istanbul is the cultural variation that is the result of the role the city has always played as a bridge between East and West. Traditionally, the most active factor in the heterogeneous appearance of the city and its people is the groups of non-Muslim minorities, i.e. the minorities recognized by the Lausanne agreement: the Greeks, the Armenians, and the Jews. After the conquest of the City by the Turks, the Jews were the minority that exercised the greatest influence on the Porte: The Sephardic Jews, who were straight forwardly invited from Inquisition-ridden Spain to the Ottoman Empire by the Sultan himself, attained a most influential position due to their knowledge of European languages and skilful arts such as medicine and finances. Moreover, having a religion of their own, they were not associated with the conquered Christian enemies of the Turks. However, as their ties to the West weakened, their importance decreased as well, and the ones to take over the Jews' influence and prestige were the Greeks, who had started to send their sons to Italian universities to get an education already in the 17th century. Jewish cultural life in Turkey, however, went through a period of decay, partly caused by the Shabbetai Zvi episode and its aftermath — a decay which did not stop until the immigration of Ashkenazi Jews in the middle of the last century. In the 17th and 18th centuries, however, the Greeks were the minority with the greatest economic and political influence on Ottoman society, and this position continued until the Greek War of Independence, when their role was taken over by the Armenians, *millet-i sadika* "the loyal nation".

Although the period between 1895 and 1923 represents a most drastic decrease in the number of Greeks and Armenians in the Ottoman Empire, there has been a steady decrease in the minority population of Istanbul also in the period after the proclamation of the Republic. In 1927, 35 % of the population of the city was made up by the minorities; today there is less than one percent, comprising approximately 4.000 Greeks, 40.000 Armenians and 30.000 Jews. This decrease has been partly due to the fact that Greece and Israel, countries which have a higher standard of living than Turkey, have been convenient places to which to emigrate, partly to the fact that until quite recently there has been a tendency in conservative Turkish circles to regard the minorities as undesirable, partly because of their alleged command of Turkish economy. The numerous Cyprus crises have especially been decisive for many emigrants. However, the Jewish minority group seems to be much more privileged than the Greeks and the Armenians. The 500th anniversary for their immigration from Spain will be celebrated with the participation of both Israel and Turkish officials in 1992. Generally, one can say that the attitude has changed radically towards the minorities during the last ten years. Minority question are discussed today much more openly than before, and, for example, novels written by Greek emigres, describing their former Istanbul life, are translated into Turkish. This change is probably an exponent of the general current wave of nostalgia in Turkey and especially Istanbul. The old Pera — or Beyoğlu — culture, in which the minorities used to play a central role, is almost worshipped in modern Turkish literature. The best representatives of this culture are perhaps, besides the minorities already men-

tioned, the Levantines, who (at least in an Istanbul context) can be defined as the offsprings of the Roman Catholic merchants who came to the Ottoman Empire from other Mediterranean countries to seek their fortune, and remained. The writer Giovanni Scognamillo is a representative of this almost extinct group; the article ends with a passage from his extremely nostalgic book "Bir Levantenin Beyoğlu Anıları".

BJÖRN ENGDAHL

Kring Süleymans moské — kupolarkitektur och rum i Istanbul*

Närmar man sig Istanbul med båt från sjösidan framträder en historisk stad, där stadssiluetten med kupolrundningar och minaretspjut är oförändrad sedan föregående sekler. Osmanernas moskéer ligger på rad längs halvöns rygg. På den kanske mest centrala och dramatiska platsen, både synlig på avstånd och nära att nå från basaren, hamnen och många bostadskvarter, valde sultan Süleyman plats för sin moské, mitt i staden. Skärper man blicken ser man att husen som klättrar på sluttningarna nästan alla är av nyare slag, och närmar man sig land vid Eminönü kan man låta andra sinnesintryck delta i bilden av staden, den tunga avgasdoften blandad med förruttnelsestanken från Gyllene Horret, dånet av tusentals bilar och bussar. Historien får ge vika för dagens Istanbul, hotat av en snabb och okontrollerad utveckling.

Det turkiska Istanbul var en stad av trä, låga hus i två till tre våningar lagda längs vindlande, smala gator. En grönskande trädgård hörde till huset. Staden växte fram i skötet av religiösa och sociala konventioner, den sammanhållna kulturen, ett nätverk av smågator som fördelades ut i återvändergränder. Bostadskvarter hölls åtskilda från arbetsplatserna som en spegelning av samhällets strikta könsseparering. Kvarteren byggdes i sluttningar mot vatten där varje hus ägde rätt till sin utsikt. Grannar var inte tillåtna att bygga för och skymma. Den sociala kontrollen ledde till sådana regler, ett påbjudet hänsynstagande som harmonierade husen med omgivningen och lät vindarna driva fukten ut ur bostadskvarteren.

Gatorna var utan undantag mycket smala och staden ägde inte heller offentliga platsbildningar, torg eller parker (— ett arv som

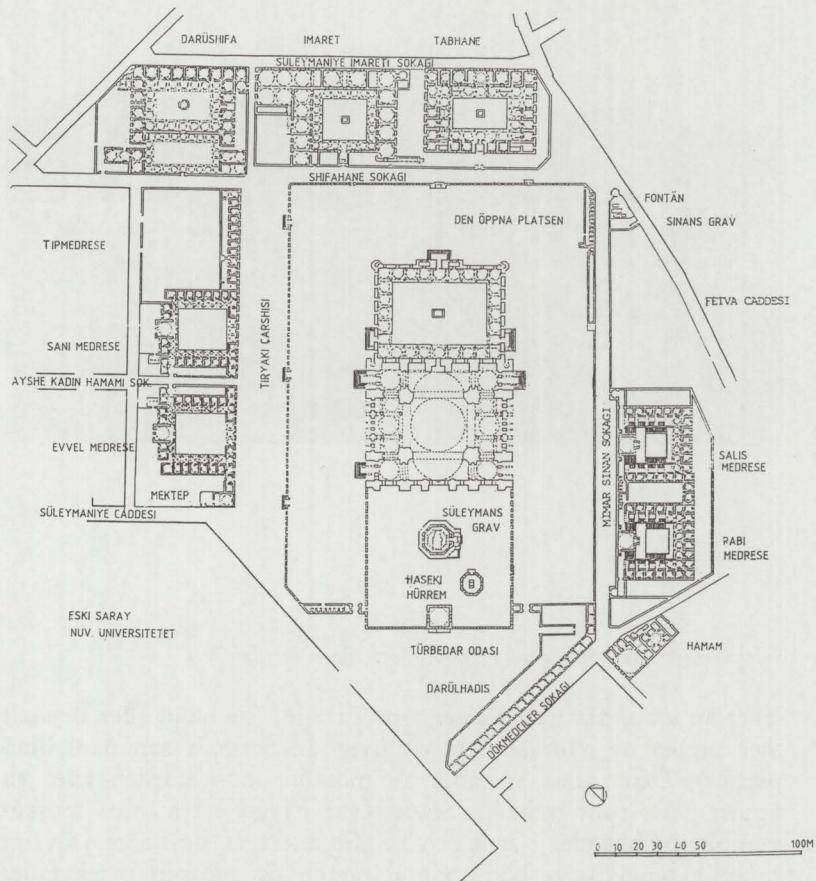
* Föredrag hållt vid Istanbulinstitutets vänförenings "Istanbuldag" 23 mars 1991

Süleymaniye sett från Galatas strand. Foto Björn Engdahl

lever än idag, där nya platser som Taksim, Eminönü eller Beyazit mer utgörs av ytor som blivit över än formalt sammanhållna platser). Den rollen spelades av moskén, moskégården eller en öppen plats runt moskén. Staden var byggd i trä, men moskékomplexen byggdes i sten och skiljde alltså ut sig ur en i övrigt enhetlig omgivning. När man närmade sig moskén markerades det av byte av material från trä till sten. Moskékomplexen användes som generatorer av ett islamiskt stadsliv, de utgjorde centrumkärnor runt vilka bostadskvarteren grupperade sig i samband med den stora befolkningsinflyttningen efter osmanernas erövring av staden 1453.

Süleymaniye, byggt 1550–57 av arkitekten Sinan, är ett sådant moskékomplex. Moskén tillsammans med sociala och kulturrella inrättningar bildar här en hel stadsdel som formalt skiljer ut sig från den omgivande staden och samtidigt integrerar sig i

Süleymaniye. Källa: İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık fakültesi, bearbetning Björn Engdahl

den, utgör dess centrum. Detta var Istanbuls främsta moské, skolorna som fanns här var de högsta universiteten och befattningshavarna betydelsefulla män i staten. Här har dessutom den osmanska arkitekturen nått sin fulla mognad, den tidigare slutenheden öppnats, det massiva blivit elegant. Ser vi på komplexets planform finner vi moskén i centrum, frilagd på en öppen plats som kringgärdas av en mur. Utanför muren löper gator och längs dem ligger komplexets underordnade byggnader. Moskén flankeras i längdriktningen av fyra stycken medreser, två på vardera sidan. I byggnaderna i väster och nordväst rymdes en skola för läkarutbildning, tipmedrese, ett sjukhus, darüşşifa, en bespisning för fattiga och studenter, imaret, samt ett härbärge för besökare till moskén, tabhane.

Moskén ligger för sig själv med klar distans till omgivningen, ett framvisat monument, ensamt om en bearbetad exteriör, den pyramidala trappningen av kupoler. Övriga byggnader, förutom gravmonumenten, är enkla rektanglar med slutna murar mot omvärlden.

Komplexets plan är rätvinkligt ordnad och qiblaaxeln, riktningen mot Mekka, är manifesterad genom placeringen på rad av de viktigaste arkitektoniska och religiösa elementen, t.ex. moskéns stora centralkupol till vilken mångfalden av mindre kupoler förhåller sig, och mihrab, bönenischen i moskén.

Süleymaniye uppvisar en rad antika drag med den rätvinkliga planen, centraliseringen kring en monumental byggnad och en markerad axel. På en stadskarta, även en av nyare datum, tycks komplexet som en jättelik kloss inskjuten i stadens virrvarr av oregelbundenhet. Men det antika schemat är levandegjort med en rad asymmetrier och avvikeler. I öster är hamam och darülhadis, en skola för högre studier i den islamiska traditionen, t.ex. lagda i 45 graders vinkel mot övriga byggnader och i norr verkar byggnader att ha utelämnats, så att ett hörn lämnats öppet.

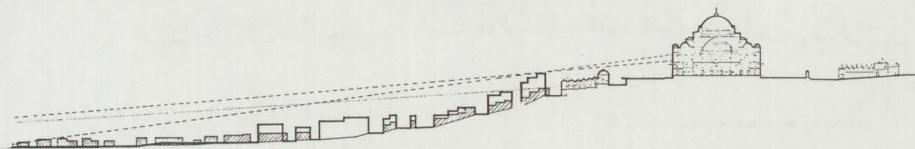
Ser vi sedan på byggnadernas inplacering i landskapet, förstärks ytterligare det informella intrycket. Då båda medreserna i nordost är förlagda fyra meter lägre än moskén och har givits en trappande form, så att de deltar i sluttningen ner mot Gyllene Hornet. Den öppna platsen blir därmed i nordost en utsiktsplats över staden, medan den på moskéns andra sida antar en intim parkkaraktär.

Trähus nordväst om moskén. Foto Björn Engdahl

För besökaren ger de olika höjdnnivåerna intrynget att befina sig bland en samling lösligt grupperade byggnader — inte den fasta kompositionen som planen visar fram. De hundratals kupolerna — för varje rum och nästan varje pelargång i dessa byggnader är kupoltäckt — bildar ett egenartat landskap som mjukar upp rätvinkligheten. Den betonade qiblaaxeln saknar, då man befinnar sig i komplexet, all tydlighet eftersom besökaren aldrig lockas att röra sig i själva axeln. Istället rör man sig fritt på området och qiblaaxeln återstår endast som en abstrakt markering.

Liksom moskéer i allmänhet var Süleymaniye ett socialt centrum dit befolkningen lätt kunde ta sig. Visserligen ligger den högt uppe på en kulle, över 50 meter över Gyllene Hornet, alldelens nära. Men det finns hela nio stycken entrévägar till platån där

■ 1800-talets bebyggelse och synlinjer från Gyllene Hornets båda stränder
□ idag

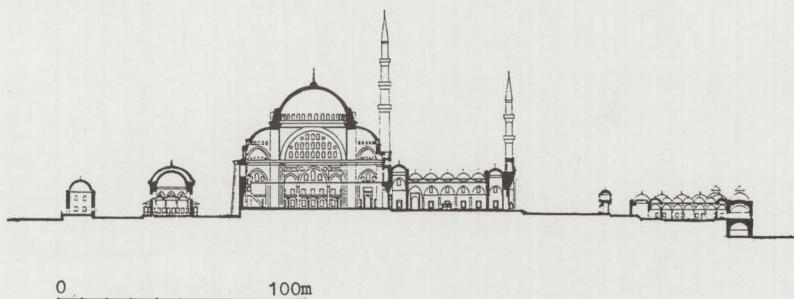
Sektion från Gyllene Hornet till Süleymaniye. Bilden visar vad en betraktare ser av Süleymaniye — idag och för hundra år sedan. Den gör endast anspråk på att visa den allmängiltiga situationen, inte den exakt verkliga.
Björn Engdahl och ITÜ.

moskén är belägen. Ingen av dessa är formulerad som huvudentré, ingen av dem utmärker sig framför de andra.

Man går på smala, krokiga gator med enkla hus. Så möter en hög mur, som kan vara en baksida till någon av de underordnade byggnaderna i komplexet. Sedan viker man av en smal gata med murar på båda sidor och vid dess ände befinner man sig på moskéns platå.

Eller man befinner sig ute i staden på en vanlig gata. I en mur finns en ganska enkel port. In genom porten och uppför en oansenlig trappa, så kommer man ut på platån.

Men inte ens nu då vi kommit in på platån och har moskén framför oss är det någon självklarhet att fortsätta mot moskén. Gatorna verkar lika mycket förbinda stadens olika delar som de leder fram mot moskén. Kommer vi från norr, väster eller söder ligger muren mellan oss och moskén som ett hinder att forcera. För att ta oss in genom den måste vi förflytta oss i sidled mot någon av de små och trånga portarna som för in till den öppna platsen.

Süleymaniye, ländsektion. Bilden visar från vänster Türbedar odası, Süleymans grav, moskén, norra porten till den öppna platsen, tabhane.
Källa: ITÜ, Mimarlık fakültesi, bearb. Björn Engdahl

Avsaknaden av en monumental entréväg och faktum att besökarens rörelse inte dirigeras mot moskén ger ett starkt drag av vardaglighet åt Süleymaniye. Staden med sina gator, sina aktiviteter är närvarande så länge vi håller oss utanför den öppna platsens mur. Längs Mimar Sinan Caddesi och Dökmeçiler Sokağı slamrar verkstäderna som beretts plats under den öppna platsen och darülhadis. Och vid Tiryaki Çarşısı ligger tehusen på rad som vid vilken stadsgata som helst.

Staden griper alltså konkret in i moskékomplexets till synes så avvikande enhet. Moskén lever med staden, den täta, omringad av den, i ömsesidigt beroende. Den ligger dold i bebyggelsemassan som moskéer alltid brukat göra och för en besökare är gränsen mellan moskékomplexet och kvarteret intill ofta suddig, den är lätt att undgå att lägga märke till. Det är först då man kommer

*Muren med portar mot den öppna platsen från Tiryaki Çarşisi.
Foto Björn Engdahl*

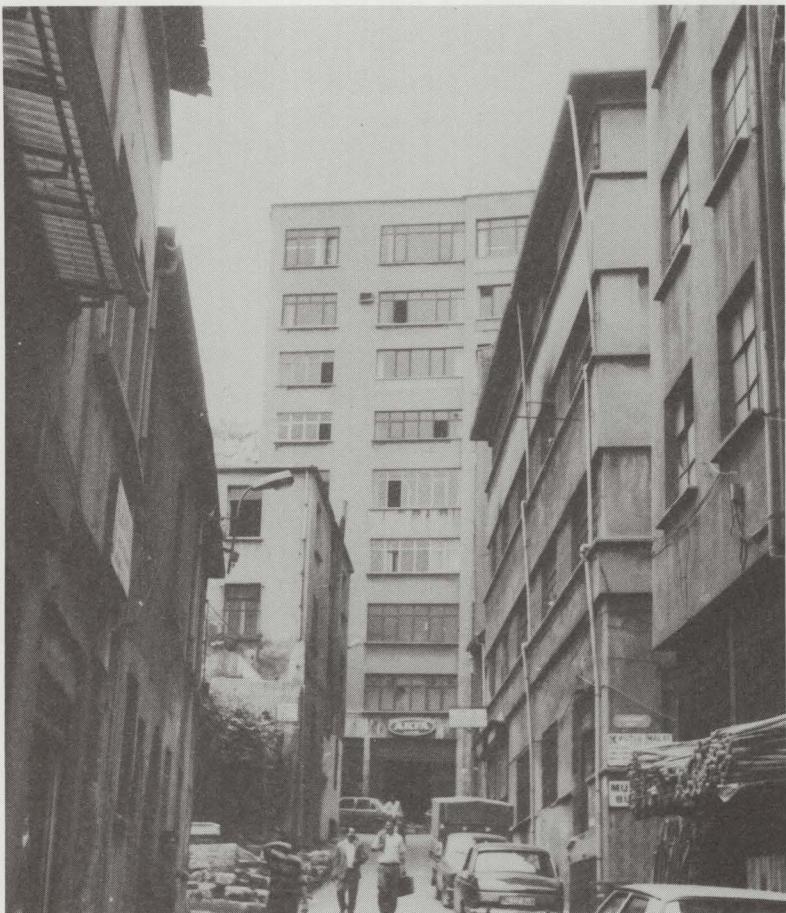
ut på moskéns platå, som moskéns volym frigörs i all sin mäktighet. Så verkar den tänkt att bli sedd, från helt nära inpå — eller på ett mycket långt avstånd, då den domineras staden från tredje kullens krön.

Det är på de stora avstånden som moskéns volymmässighet, trappningen av kupoler kommer bäst till sin rätt, från Gyllene Hornet, Galata, Bosporens vatten och stränder, och Asiens kullar. Härför ser man hur komplexets komponenter visuellt stöttar moskén och förankrar den i stadslandskapet. Deras många mindre kupoler bildar fortsättning på moskéns volym ut i staden, och moskén verkar också vila på en bådd av småkupoler.

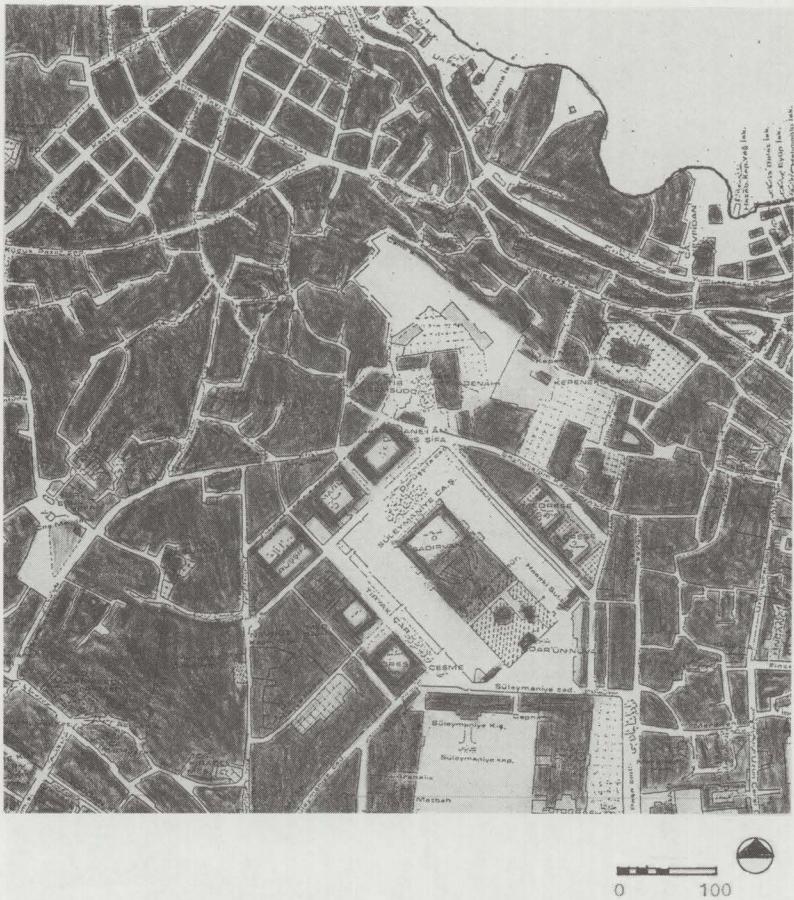
1900-talets stadsutveckling har inneburit genomkorsningar av breda gatusträckningar för att underlätta kommunikationen mellan stadens olika delar. Dessa skär genom en stad som i övrigt lämnats åt sitt öde, till spekulanters begär eller brist på intresse. De ursprungliga planerna härrör sig från 30-talet och som förebild stod Haussmanns modernisering av Paris med boulevarder som raka stråk genom den medeltida stadskärnan. Dessa ingrepp har i Istanbul brutaliserat staden, boulevarderna blev motorleder som skär genom säriga kvarter. Nära Süleymaniye finner vi Ataturk Bulvarı som förbinder Taksim med Aksaray, och Rağıp Gümüşpala Caddesi längs Gyllene Hornet. Dessa tillsammans med rivningen av hamnbebyggelse och anläggandet av parkstråket upp mot Eyüp utgör de största enskilda förändringarna. De skapar en ny, större skala och öppnar perspektiv över staden som tidigare inte fanns. Plötsligt syns en byggnad där borta som förr var skymd. Således blir nu Süleymaniye synlig också på ett mellanavstånd, den dyker allt oftare upp framför oss, banaliseras och slätas ut genom en ständig visuell närvoro.

Många andra istanbulkvarter, som t.ex. Fatih, fick runt sekelskiftet helt nya stadsplaner, raka gator med kvarter i rutnät, efter bränder som raderat ut det gamla. Kring Süleymaniye visar en jämförelse med 1870-talet emellertid på endast små förändringar i gatusträckningarna. Befintliga gator har breddats, återvändsränder har öppnats och långa, parallella gator har givits förbindande tvärgator. Byggnadsmassan har samtidigt gradvis tätnat, trähusen ersatts med stenhus och de privata trädgårdarna bebyggs. Här och var kan man finna trädhus, men i vars trädgård reser sig en modern handelsbyggnad.

Süleymaniye gränsar i öster och sydost till basarkvarteren, i nordost ligger den branta slutningen med hamnkvarteren nedanför. Därefter, i norr och väster finns bostadskvarter och i söder universitetsområdet, tidigare plats för Eski Saray, det första sultanpalatset. Süleymaniye själv är förresten byggt på en del av detta palatsområde. De senaste decennierna har basarkvarteren trängt sig allt längre norrut, bostadskvarteren invaderas med arbetsplatser och försvinner alltefterhand. Den traditionella separeeringen av bostad och arbete är borta.

*De senaste decenniernas handelsbyggnader i slutningen mot Gyllene Hornet.
Foto Björn Engdahl*

Gatunät ca 1870 och området idag med förändringar inlagda på samma karta.
Källa: Björn Engdahl och Ayverdi: 19. Asırda İstanbul Haritası. İstanbul Fehti
Derneği, İstanbul Enstitüsü Yayınları. Şehir Matbaası. İstanbul 1958.

Fortfarande finns gator kantade av trähus, till och med sådana som omges av en stor, präktigt grönskande trädgård. Sådana enklaver, präglade av en enkel lantlighet mitt i tiomiljonersstads centrum, finner vi här och var norr och väster om moskén, t.ex. vid Sabunhanesi Sokağı och i dess närhet. Men detta är miljöer i stort förfall och från år till år sker nya rivningar. En inventering med sikte på bevarande av vissa trähus genomfördes i mitten av 80-talet av UNESCO. Den har givit resultatet att dessa är skyddade undan rivning, men någon upprustning har inte kommit till stånd. Den tidigare rotade befolkningen har flytt fället och ersatts av människor utan valmöjligheter, utan anknytning eller delaktighet i kvarterets framtid. Rivningstomterna är många och de nya hus som byggs står i stark kontrast till traditionen. Tomter slås samman och verkstadsbygganader lägger sig i en längd av 15—20 meter längs gator där husen tidigare mätte 5—7 meter. Antalet våningar ökar också, från trähusets tre till stenhushets fyra till sex. Från en del gator, som exempelvis Vefa Caddesi, har bostäderna helt försvunnit.

I många europeiska städer hejdades en liknande förslumning genom en inflyttning av yngre intellektuella som med engagemang och nya aktiviteter blåste liv i stadens äldre delar och gav argument och stöd för bevarande. Någon motsvarighet till detta tycks ännu inte finnas i Istanbul.

I slutningen mot Gyllene Hornet är förändringarna dramatiska. Här låg i den osmanska tiden konaker tillhörande sultanens närmaste män. Närmast Gyllene Hornet tog de intensiva hamnkvarteren vid. Kontakten med vattnet är nu bruten med motorleden som skär emellan. Innanför, längs Kibla Çeşme Sokağı finns något av det gamla kvar, med handelsbygganader i endast några få våningar. Längre upp i slutningen reser sig nu handels- och manufakturbygganader i en skala främmande för omgivningen, ofta sex till åtta, upp till tio våningar höga. Genom sin höjd inverkar de på Süleymaniyes synlighet från Galata, de kapar av kupolsträckningen och konkurrerar i storlek med moskén, som därmed förlorar något av sin dominans. En del av grönskan har emellertid bevarats genom universitetets botaniska institution och dess trädgård, som är förlagda till slutningen.

Trästaden blir stenstad. Labyrintkvarteren förvandlas till rutnätskvarter. Bostadsområden blir alltmer områden för arbetsplatser. Den låga bebyggelsen ersätts med en mycket högre. Och på

Moskén från det nya parkstråket längs Gyllene Hornet. Foto Björn Engdahl

ett politiskt och socialt plan är islams hegemoni för länge sedan bruten. Kvar står moskén och moskékomplexet. Allt mindre utgör de ett centrum i staden, allt mer reduceras den till historiskt monument. Kring Süleymaniye är kontinuiteten ändå inte helt bruten. En vandring omkring och in på moskéområdet ger fortfarande en aning om hur Istanbul en gång var. Som så ofta i denna hårt ansträngda stad trärer topografin, de branta backarna in som en räddare. Kommer det en våg av restaureringar och bevarande? Kommer det att på rivningstomter att resa sig hus i samklang med det gamla? Eller kommer den nuvarande förstörelseprocessen att fortsätta? De närmaste åren blir avgörande för hur framtiden kommer att uppleva denna moské.

THE VICINITY OF THE MOSQUE OF SÜLEYMAN — DOME ARCHITECTURE AND SPACE IN ISTANBUL

The Süleymaniye Mosque, built in 1550—57 by the architect Sinan, is situated in the midst of what are possibly the most central and dramatic sites in Istanbul. This mosque dominates the city and is visible from remote parts of Istanbul. It is also easy to reach from the bazaar, the harbour and many residential districts. The mosque and its subsidiary buildings which include schools, a hospital, hostel and soup kitchen, form a distinct quarter of the city. This quarter, although differing from the surrounding area is nevertheless totally integrated within the city, forming as it does a social and cultural centre, the most important in the Istanbul of its time.

The mosque stands in the middle of an open space enclosed by a wall. The subsidiary buildings, situated outside the wall along streets running through the complex, form rectangular walled buildings with closed exteriors. The mosque is the sole monument, distant from the others and having a strikingly voluminous exterior. The qibla axis towards Mecca is traced in the complex by the siting of the principal religious elements. These include the central dome of the mosque and the entire structure including the mihrab niche inside the hall of prayer.

The plan of the complex is made up of antique elements, its rectangularity, centralization around a monument and marked axiality. This strict composition is challenged on the site by the levelling of the buildings and the hundreds of domes which disintegrate the unity of the rectangular scheme. The visitor is never directed to move along the qibla axis, the result being the axis stands as an abstract mark with no evidence on the site. The streets bordering on the complex offer no invitation to the visitor to enter the mosque. Yet this tightens the connection between the complex and the surrounding city. The everyday life of the city is present within the complex the limits of which tend to be indistinct to the visitor. There is no main entrance to the area to emphasize the monumentality. Instead all the entrances have equal status. The exterior of the mosque becomes visible when the visitor reaches the plateau on which it is placed. In the neighbouring areas it is hidden by a mass of buildings.

Twentieth Century development has resulted in the intersection of wide streets linking different parts of the city. Close to the Süleymaniye Mosque Atatürk Bulvarı runs from Aksaray to Taksim and Rağip Gümüşpala Caddesi along the Golden Horn. Together with the destruction of the harbour quarters, this provides space for a long and wide park and represents important changes, resulting in a larger scale with new perspectives in the city. The Süleymaniye Mosque, which previously could be seen only from close and distant places, is now visible at intermediate distances.

A comparison of the street system in the 1870's and today reveals some slight changes. Existing streets have been widened, blind alleys opened up and intersecting streets now run parallel. The mass of buildings has become denser and the traditional wooden houses have gradually been replaced by commercial buildings of stone. Private gardens have practically disappeared. The mosque complex, historically a regular quarter built of stone and closely connected to a small-scale, wooden, labyrinthine city, is losing its dominance over the city.

The bazaar area situated to the south-east of the Süleymaniye Mosque has in recent decades spread further northwards to what once were residential quarters. The sites have been linked and the streets are now 15—20 metres away from the buildings instead of 5—7 from one single building. The height of the buildings is now four to six storeys compared to the three storeys of the wooden houses. To the north and west of the mosque there are still small areas dominated by wooden houses with gardens, but these are in a state of decay. The slope downhill to the Golden Horn reveals brutal changes with eight to ten storey buildings which interfere with the visual harmony between mosque and landscape, as seen from Galata. The relationship between mosque and city is undergoing a rapid change which will determine the view and understanding of the mosque in the future.

Transl. Gordon Elliott

Ett kupollandskap där de små förhåller sig till den stora. Längst bort moskéns mittkupol, därefter den södra halvkupolen, Süleymans grav, Haseki Hürrems grav och Türbedar odası. Foto Björn Engdahl

ANDREAS ADAHL

Some Features of Libyan-Swedish Relations over 250 Years

The economic rationale behind the financial, maritime and commercial relations: a sketch for scientific inquiry¹

1. Libya and Sweden — comparative advantages

Productive resources can mean many things. Natural assets, situated in the wrong geographical environment, have no economic value: this is the case e.g. of rich mineral deposits, landlocked and far away from transport routes, in some of the world's poorest countries. On the other hand, an otherwise not over-endowed country may, in its sheer geographical position, possess an asset of exceptional value. This was very much the case of Libya from the later part of the 17th up to the middle of the 19th century. An expression of how much the utilization this natural resource could render was Libya's generally successful performance during most of the Karamanli period (1711—1835). The official name of the state at that time, the pashalikate of Tripoli, also reveals the extent to which the country's comparative advantages were concentrated in the posession of Tripoli and its harbour: the conditions of the other North African states with which Tripoli was often compared — Morocco (Sahlé), Algiers and Tunis — underline the difference, to Libya's disadvantage, in access to alternative resources, e.g. in agriculture.

¹ The author is indebted to his Libyan colleagues, and in particular to Dr Fuad Al-Kabasi, for valuable comments, i.a. given at his lecture at the Libyan Studies' Centre, December 12th 1990.

Thanks to its position, Tripoli could control the East—West sea route in the Mediterranean. This facility was, however, in no way to be taken for granted. It required an extraordinary effort as well as military and economic dexterity to acquire and maintain this dominant position. A prerequisite for this was Tripoli's other major asset — its human capital. The city benefitted from a remarkable ethnic variety with all the peoples of the Mediterranean basin represented, as well as an important presence of sub-Saharan Africans. In fact, Tripoli's attraction went yet further: Swedish archives reveal, e.g. how a certain proportion of captured Swedish sailors preferred conversion to Islam and a continued life in Tripoli to ransom and repatriation.²

This strong mixture of human talent — and, most likely, some other qualities as well — developed and organised the skills necessary for Libya's vocation: maritime professionalism, financial and mercantile competence, even considerable talent in public administration.

The two latter qualities were of importance for benefitting from the other axis of geographical advantage, Tripoli being the terminus of particularly important North—South caravan routes through Sahara (to Tombuctou and Gao, and to Bornou). Also this trade route was demanding, when it came to securing Tripoli's position by military means. Tripoli's role as conveyor/turn-table between sub-Saharan Africa and Europe depended on the pasha's controlling at least the northern part of the caravan routes.

² From the Swedish consular records can be noted a list of Swedish subjects captured by Libyan corsairs and brought to Tripoli, subject to the consul's efforts to get them free. From the list, containing 00 names, 0 have been cancelled by a horizontal line, followed by the words "blijwit Turk" (=turned Turkish). This was the way to indicate that the persons in question had converted to Islam and no longer considered themselves the Swedish King's subjects.

Tradition explains the existence of a family name Al-Sweid in Tripoli as stemming from a Swedish renegade ancestor, but awaiting a thorough study of the Swedish consular material from Tripoli no evidence for this is known.

On the subject of renegades, often leading sea-captains on corsair vessels and vociferous lobbyists in favour of more naval warfare, the famous Peter Lyle, alias Murad Rais, appears in a sea passport emitted August 18th, 1825, by the Swedish consul Gråberg for him as commander of the brig M'Saoud (National Archives, Stockholm. Records of Tripoli Consulate, vol. 33). Cf. also Andreas Ådahl, *250 years of Libyan—Swedish co-operation*. Tripoli 1990, p. 32f.

The North—South route's terminus was not even Tripoli, but ports on the opposite side, specialised in trading North African goods, such as — for Libya — Leghorn (Livorno) and to some extent Genoa. Here, it was not the pasha's power that paved the way, but the fact that the leading trading houses in Tripoli were also represented in the "recipient" ports, where their financial surpluses also seem to have been kept.³

So Tripoli was obliged to handle commercially the fruits of caravan trade and extoll its share from the benefits cargo ships could derive from sailing through "her" waters — an "insurance premium" for unmolested passage — or to stay poor. By choosing, mostly successfully, the first alternative, Libya emerged on the international scene, with an expanding contact surface. This was how she came into contact with Sweden — like Libya a medium-sized country, trying to establish itself commercially on a more international scale.

Sweden's peripheral geographical position protected it from foreign occupation, but simultaneously barred it to a great extent from the international markets: in the 15th and 16th centuries the Hanseatic League controlled its foreign trade and Denmark its outlet into the international seas (Öresund). Payment for maritime passage was thus by no means unknown to Swedish sea-captains, although Öresund was more narrow and thus more easily policeable than the wide waters off Tripoli. Sweden's strength came from its mineral ores, its forests (for metal-smelting and timber for i.a. shipbuilding) and its water power. Swedish raw materials and intermediary products were needed on the European continent — for military as well as peaceful purposes — and even beyond the Mediterranean, as the subsequent contacts with Libya were to show. Sweden's successful participation in the Thirty Years' War gave it a foothold on the European continent and enhanced its ambitions to expand its own trade network, cutting out intermediaries. Commercial contacts with more distant societies were facilitated by the relative tolerance characteristic of Lutheran societies, and also by a strategically motivated long-term alliance with Ottoman Turkey.

³ *Idem* pp. 16—18. See below pp. 102—103.

Wooden chest, painted green, of the type used for maritime transport. Carries the inscription: "THE ARCHIVES of the Swed. & Norw. cons:te in Tripoli in Bar. 1844". This chest was used for the transport back to Sweden of the consular archives after the consulate closed in 1843.

National Archives, Stockholm. Photo Kurt Eriksson, RA.

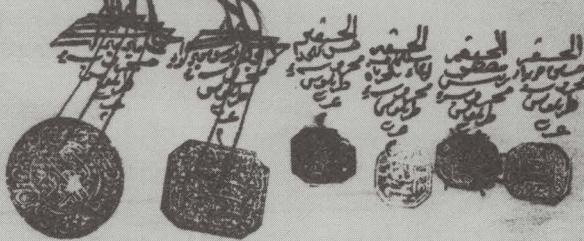
Sweden — like many other countries — concluded a treaty of peace and co-operation with Libya (in 1742) and developed a considerable trade and shipping with her during the following eighty years, maintaining a career consulate in Tripoli 1741—1844.

Thanks to the fact that Sweden has practically been saved from warfare on the country's present soil for more than 200 years, such things as archives and collections of gifts received by the kings are amazingly well preserved (save some instances of fire, and the like). Documentation on our early relations with Libya is therefore remarkably rich: with a little exaggeration it can be said that the receipt for the consulate's/embassy's rent of premises can be retrieved equally easily for 1789 as for 1989!

Apart from political information of historical interest (although here one has the impression of not finding much in Swedish consular reports which is really new, given the abundance of already available information i.a. from English, French and American contemporary sources),⁴ it is the commercial reporting that warrants the greatest interest. Apart for consular market assessments, the manifest books offer a particular interest by registering all arrivals and departures of Swedish ships and all the cargo they loaded or unloaded in Tripoli (whatever its destination or origin). The goods are listed under each owner by notes on recipient, marks, kind and quantity. Although Sweden was one of Libya's minor trading partners, the goods listed, normally destined for or originating from the Italian market, can be quite informative as a random sample of what was traded, and furthermore contains

⁴ Among more recent presentations of this material may be mentioned Salvatore Bono, *I Corsari Barbareschi*. Torino 1964; Seton Dearden, *A nest of corsairs. The fighting Karamanlis of the Barbary Coast*, Frome & London 1976; Rodolfo Micacchi, *La Tripolitania sotto il dominio dei Caramanli*, Roma 1936, and Glenn Tucker, *Dawn like thunder. The Barbary wars and the birth of the US Navy*, Indianapolis, New York 1963 (in turn based on the edition of Naval documents related to the US wars with the Barbary powers, I—VII). Eskil Borg, *Svenska konsuler och slavar i Barbarskstaternas Tripoli*, Kristianstad 1987, gives a good picture of Swedish—Libyan relations in Karamanli times, mainly in the political sphere.

مِنْ طَرِيقِ الْأَرْبَعِ وَالْعَشْرَ وَنَفْعُهُ

Treaty of peace, co-operation and navigation of 15 April 1741. Leatherbound, parallel text in Swedish and Turkish, signed by the Pasha Ahmed Karamanli, his son Mahmoud and four other dignitaries on this page, and the Swedish envoy George Logie with his laque seal on the other.

National Archives, Stockholm (*Turcica, Bihang. II Tripolis*). Photo Kurt Eriksson, RA.

many useful facts about merchants, payment arrangements etc.⁵ However, only together with other similar material from other nations' consulates in Tripoli would it be possible to make a quantitative assessment of Libya's foreign trade, from which, in turn, other conclusions may be derived.

Depending on what archives in London, Marseille, Lisbon, Medina Sidonia etc. might reveal and on who would feel the challenge to undertake the co-ordination effort, such a project could offer a considerable contribution to economic history. And, maybe, a more economic analysis would shed additional light on the history of Karamanli Libya, and give complementarity to the already rich sources of the political development. The questions of success and decline of that society may have had more causes than just the pashas' personalities, family, tribal or national feuds, or even actions of foreign powers. No doubt, the strengthening or erosion of the country's economic basis was of crucial importance also for the events in the "political" sphere.

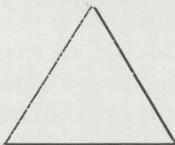
2. The "Tripoli triangle"

It is a well-known fact that quantitative investigations must have good hypotheses as their point of departure, derived from a qualitative analysis of available material (and even sometimes from the intuition of the trained scientist). On the basis of the limited material offered by the Swedish consular archives, and, of course, of the wealth of material already published relating to the political history of Libya during the Karamanli period, some very tentative observations can be made. Such observations pertain to which factors affected the economy of Karamanli Libya, and how they related to one another.

Let us start with what we may call, for the sake of simplicity, the Tripoli triangle. Its implication would be that the success of the Tripolitanian economy rested on a reasonable amount of equilibrium between three factors:

⁵ Registro dei Manifesti in pagini cento e ottanta seij, tenuto della Cancelleria Consolare di Sua Maestà il Ré di Suezia di Barberia della mercenzie que gli bastimenti Suedesi hanno caricato e scaricato in questo porto per la Christianità dall'anno 1742 (National Archives, Stockholm, Records of Tripoli Consulate, vol. 3).

a) control of "territorial waters"⁶

b) The efficient functioning of
Tripoli City as a commercial
turn-table

c) Control of the hinterland and
caravan routes

The territorial waters were the country's most valuable economic asset. Rendering it productive, however, needed an adequate fleet, competence to operate it, and capacity to maintain it. Exploitation of the waters controlled from Tripoli could take place either directly, through corsair activity, or indirectly, through annual payments by the corsairs' potential clients for free passage. Particularly in the former case, the quick gains may have tempted its perpetrators to forget the constant need to re-invest a share of the gain in equipment and maintenance.

However, treaties with Sweden (and with e.g. Denmark and the Netherlands) show the Libyan government's wish to avoid such temptation by prescribing that lumpsum payments should partly be made in naval and military goods from Sweden's famous iron & steel and forest sectors, such as: cannons and cannon balls (and gunpowder), sabres and handgun pipes, anchor chains; masts and planks of pine, tar.^{6a}

Tripoli City required protected, peaceful conditions to function. Physical safety was an important aspect of this, and thus incidents like the 18 months' usurpation of power by Ali "Burg-hul" (1793—95) probably had long-term effect on Tripoli's attraction and credibility as a commercial centre, even if the unfortunate period itself was not long.

But it was also a question of Tripoli versus its immediate surroundings. Recurrent conflicts between "the medina" and "the

⁶ The term is here (but not subsequently) provided with quotation marks, to distinguish it from its special connotation in contemporary international law.

^{6a} Whereas catholic countries were supposed to maintain an embargo on Libya (which many of their nationals did not respect, cf Bono, pp. 86 ff) Sweden, as a distant, protestant country saw no obstacle in providing the pasha with such commodities.

menshiya" could create a blockade situation for the city that strangled trade and heightened risk: periods of prolonged conflicts of this nature probably also had an important negative effect on the long-term strength of the Libyan economy.

Controlling the coastal region outside Tripoli — and maintaining safe conditions there — was important also for the city's (and the country's) food security, even if Libya was not privileged in agriculture: when this aspect was neglected (in the 1760ies and 1770ies, also affected by climatically generated bad harvests) it had notable negative effects on the country's economic and political strength.⁷ In this respect, Tripoli was in an inferior position to the other three Barbaresque states, who enjoyed a considerable agricultural export capacity. The costal strip included another important exportable asset, the production at the Zuara salines.

Control of the hinterland was to a great extent a military affair, where the Tripolitanian government depended on the loyalty and competence of its troupes, and of the regularity of e.g. payments to the janissaries. Neglect of the land troops in favour of the corsair activity could easily be self-defeating, since Tripoli's wealth depended on the complementarity of trade and corsair strength: and trade, in turn, relied on safe conditions for caravans to reach Tripoli. On the other hand, important alternatives for this segment of trans-Saharan trade were still lacking — apart from deviating onto other Mediterranean ports, which was not always easy — as long as the access routes to the Niger basin from West Africa had not been discovered (which, logically, took place from Tripoli, but only after the country's conversion to an Ottoman province).

A comparison with Tunis seems to show that Tripoli's favoured situation on the caravan routes considerably compensated for its inferiority in agricultural self-sufficiency.

3. The economics of territorial water exploitation

3.1. The relativity of the "piracy concept"

European comments on the corsair activity of the Barbaresque States were often loaded with one-sided judgements.⁸ Definitely,

⁷ It must furthermore be borne in mind, that the opportunity cost of agricultural labour even of a meagre farming sector like Karamanli Libya's was low, since agriculture and corsair activity were generally seasonally complementary.

it was carried out with a considerable amount of brutality, which, however, must be seen against the generally rough living conditions of these times. A number of Christian states conducted the same activity, often with a very cruel treatment of Muslim captives; among these states were Libya's Mediterranean neighbours France, Spain and The Sovereign Military Order of Malta (which had made this activity its specialty). British, and for a short period even Swedish, corsairs operated in the North Sea. The treatment of captives varied; Cathcart, US consul to Tripoli around 1800, had e.g. a past as a slave in Algiers.⁹

When it came to activities of non-European powers, the distinction between piracy and privateering was often forgotten by those European critics, who probably mainly deplored that the Barbary fleets retained their upper hand in large part of the Mediterranean.

Privateering was a concept, recognized in international law up to the middle of the 19th century. It was formalized, and required certain prerequisites to be fulfilled. Privateers could intervene only against vessels of nations with which their own country was at war, and they were in a number of respects to be considered naval ships. They had to carry official "letters of marque", issued by their home country's authorities. Captured ships could not be definitely taken over until declared a "prize" by competent authorities.¹⁰ Tripolitanian corsair activity seems generally — but not always — to have adhered to these rules, although a number of tricks, such as carrying false flags, were practised — by all parties — at sea.

⁸ Typical of these type of judgements on the North African corsair states may be Olán's comments (in: Eskil Olán, *Sjörövarna på Medelhavet och Levantinska Compagniet. Historien om Sveriges gamla handel med Orienten*, Göteborg 1921) that "for them normal concepts international law were non-existent" (pp. 90f).

⁹ J. L. Cathcart, *The captives. Eleven years as a prisoner in Algiers*, La Ponte, Indiana 1899, gives his account of this experience.

¹⁰ J. R. McCulloch, *Dictionary... of commerce and commercial navigation*. New ed., London 1844, gives an account of the rules and practice of privateering (pp. 1015—17) from the last years of its existence, including the full text of the most recent British statutes for its own privateers, dating from 1803.

Under these circumstances, the possession (where applicable) of a sea passport proclaiming the vessel's identity as belonging to a nation with which the potential privateering power was at peace, was of great importance. Sweden had sometimes reason to protest against Tripolitanians' capturing of Swedish vessels on the "suspicion" that the (genuine) document was forged.¹¹

3.2. The need for visible rules and efficient organisation

Not only international law but the efficient conduct of the economically crucial privateering business required a stable institutional environment. The corsairs were private businessmen, organised in a guild, but subject to government directives and co-ordination. Besides the captain, privateering ships also carried a civilian official (khoja) concerned with all prize matters. Prize money was distributed according to an elaborate system, giving shares to the state, the owner, the captain, the crew, and even to the workmen (including slaves) which had participated in the winning vessel's construction and equipment.¹²

The crux was to make everybody respect this system, not breaking the rules for greater personal benefit. If unwarranted attacks took place, this could provoke reprisals; they were definitely not in the interest of the government if affecting the foreign country's propensity to pay money for a protection which could not be ensured. Another problem was linked to the spending of prize rewards: to what extent did it encourage the re-investment into vessels and equipment, so necessary for an ongoing activity?

¹¹ A notorious example of this, the beginning of deterioration of the relations between Sweden and Yusuf Pasha, is described in Borg, pp. 174—77.

¹² The distribution system is best known from Algeria, whose registers for most of the years 1765—1827 on captured prizes, sales and distribution of proceeds are preserved and have been published (A. Devoulx, "Le registre des prises maritimes", in: *Revue Africaine*, XV, 1871, pp. 70—303, cit. after Bono, pp. 110 ff). Thomas Jefferson in a letter of July 17th, 1786, analyses the distribution policy impact of 'piracy', being "far more remunerative to beys and pashas than to the masses of city-dwellers or the bedouins of the back country" and at the same time "more exciting than manning the olive presses". He argues that "the fruits of piracy were consumed largely at the top level by luxurious living... with few of its

3.3. Tradeoff between subsidies and naval exploitation — the Libyan view

Privateering generated income not only from the sale of captured goods and prize vessels but also from ransom for the captive crew. The alternative was to offer protection against privateering on a state-to-state basis in exchange for annual payments, a kind of insurance premium for which e.g. Sweden refinanced itself by a levy on each entry of a ship into any Swedish harbour.¹³

What was, for a country with an important corsair activity, the right mix of active privateering and receipt of payments for protection? And what was the right price for such protection?

Optimation formulae hardly existed, and cannot be simulated ex post. It is, however, clear that some rulers (especially Yusuf Pasha) were particularly anxious to test out the margin of tolerance very thoroughly, though this sometimes led to repercussions which made such efforts ineffective. Otherwise, the levels seem to have been set on the basis of certain given proportional relations among the Barbary States (as an annual average Tripoli's cost was 1,6 times that of Tunis', but only 60 % of Algiers' in Sweden's practice) and by looking at subsidies paid by comparable states:¹⁴ thus, due to an amount of cartel behaviour amongst the

bounties trickling down to the dejectedly poor tribesmen" (Tucker, pp. 43ff, after James Richardson, *Messages and papers of the presidents*. Vol. I, Washington 1896). Although his assessment were based on the information and literature available in Paris at the time, his conclusions, apart maybe from the excitement argument, do not seem to be pertinent as far as Libya was concerned. There, agriculture and privateering were largely seasonally complementary (see note 8 above); the 'tribesmen' were probably not much integrated in Tripoli's maritime economy at all. The city-dwellers lived, directly or indirectly, from the two main sources of Libyan external income, caravan trade and privateering, which both required a large amount of services for the handling of goods, maintenance of ships etc., although there was surely a certain competition between the two sectors, shipping of caravan commodities suffering when privateering warfare lead to blocades of Tripoli harbour. As for the trickling down, finally, the distribution of privateering income appears to have been far more equitable than that of the lumpsum and annual payments for peace, which directly entered the Pasha's coffres (apart from some gift distribution to higher officials).

¹³ The administration of the funds thus collected, and the financing of the payments to the North African states is documented in J. H. Kreuger, *Sveriges förhållanden till Barbärska staterna i Afrika*. I-II, Stockholm 1856, pp. 4—41.

¹⁴ Calculations based on figures in Kreuger, p. 2.

privateering states (see below), an improvement achieved by one state tended, *ceteris paribus*, to spread to the whole system. One may e.g. note that when Yusuf pasha realized that the US paid less to Tripoli than to both Algiers and Tunis (traditionally, it was ranking before Tunis, but after Algiers and Morocco) and the Americans believed that they could avoid the demanded increase by simply refusing it, this lead to the famous war of 1799—1800. They should have realized that, if successful, they would have upset the whole rate hierarchy to Tripoli's disadvantage.¹⁵

"To much peace", as seems to have been the tendency in the second quarter of the 18th century, created dissatisfaction among corsair ship owners, as well as other parties interested in the privateering business, since the treaty income went directly to the treasury and only trickled over into other segments of society at the pasha's will; the weaker a pasha's position the lesser his resistance against the privateer lobby demanding (i.a. through the privateering captains' council, the taiffa) the breaking of relations with this or that country.

"To much war" was no good either, since the temptation to unite, using naval power, against the belligerent corsair nation with good chances of success increased, the more numerous the hostile states were (it was to some extent in this way that the

¹⁵ The remunerations consisted of a lumpsum for resumption or reconfirmation of peace, and annual payments. The size of the lumpsum demanded i.a. reflected the liquidity position of the pasha's government; contemporary observers note that when the pasha had recently received lumpsum payment from another treaty, his demands increased on the next one, due to greater financial ease (Tucker, p. 180). A rule of the thumb seems to have given a proportion of 1:10 (the US agreement 1803) to 1:20 (the Swedish agreement 1802; the Pasha's proposals of 1800, based on 1:22, were rejected). The last agreement 1824 — incidentally after a little more than 20 years — was smaller: only 65.000 as compared to unchanged annual rates of 8.000 or 1:8 (Denmark agreed to a proportion 1:10 the same year), which reflected the ongoing weakening of Libya's position (cf Kreuger, pp. 440f). This deterioration also manifested itself in requests for advances from smaller states like Sweden. These started on a smaller scale already in 1810; from 1817 requests became almost permanent, 1820 reaching the maximum of 4 1/2 years ahead (idem pp. 434ff). From the late 20ies advances of the Swedish annuity were used directly to pay insistant creditors, Swedish and foreign (idem p. 444).

○ 876

B Jakob Gräberg af Hennio Hans Kongl. Majst af Sverige och Norge. Vis Almnadigste
Kungs och Herres Fr. Generals och General-Konsul i Baschalliket Tripoli

Gör vetterligt: att denne Briggs Kallas M'Saod, bestyckad med sexton kanoner, som Kommanderas af
Admiralen Gräbde och Konsulforman Murad Rais, ar en utjeus på segerning, i Hans Ertigd Bygden - Tripoli,
Korsos och sigrans annan deler, den 18 den Augo. 1825, vid befallning de, att da förflyttas och sätta sig, fa vid Konge-
tow handelsfartyg, hvilket komma Konglig handels entrepren, heta den Fornas, och aldrig fört av Schewadat, in konstförtakta
utan ifran all mängd brist och sviktning beror, ta offordes detta Pape, med Vis egen hand, skrifft och underskrift, dvs.
dant och detta Kongl. Kommandoats realiga sigill af Kongal beträffande, som skrifft. Pape, de Dovante den ade tider
Begagn, och ofta Vis Herres Jem Andre hand, Blason sättandades och ja det gengenade feste.

Jacob Gräberg af Hennio

By Ako Lst

Sea passport issued for the Libyan naval ship (Brig) "M'Saod" with 16 cannons, under the command of "the Noble and Widely travelled Admiral Murad Rais" and belonging to His Highness the Pasha of Tripoli. The passport is signed 18th of August 1825 in Tripoli by the Consul General Jakob Gräberg. His own stamp in Turkish/Arabic appears under his signature. At the top, the stamp of the joint Swedish—Norwegian consulate and at the bottom the laque seal of the consulate.

National Archives, Stockholm (Konsulatets i Tripoli arkiv, vol. 33). Photo Kurt Eriksson, RA.

North African corsair epoch ended). Libya's experience around 1800 seems to confirm that the proclamation of a state of war on several countries out of a desperate need for an improvement of treasury income, when proposed subsidy increases had not been accepted, lead to these consequences. The ensuing loss of credibility may have affected the whole picture for Libyan corsair income negatively for the remaining years of independence. The alternative, that shipowners/captains accepted a more or less general peace, could easily lead to lessened attention to keeping the fleet in a sufficiently menacing condition.

The ideal policy seems to have been a system whereby no peace was concluded with one country without a declaration of war on another one.¹⁶ To the extent this method worked the navy and the restless corsair captains were kept busy and the steady income from the ongoing agreements could be periodically adjusted when the menace of war made its round.

3.4 Tradeoff between subsidies and risk of corsair activity: the European view

To a certain extent, the analysis just given from the Libyan side seems to be valid, in inverted form, also for the foreign powers depending on passage through Libyan-controlled waters. Indemnifying owners of captured ships, and paying ransom for their crews, was an expensive business just like dispatching warships for convoy service in the Mediterranean. Efforts to deal lasting blows to the Barbary cities were for long unsuccessful or illusive. Tripoli was particularly privileged by having a harbour which was very difficult to enter, even under peaceful conditions.

Conditions also favoured the defender in the sense that blockades were practically impossible to maintain, given the unpredictability to the winds and the fact that the defenders' lighter ships could slip in and out of the reef on a spot which the larger foreign ships could not even approach. Finally, the range of naval artillery did normally not, as mentioned above, permit naval bomb-

¹⁶ Borg, p. 174, who quotes Yusuf Pasha as having explicitly stated this point to the American and Spanish consuls.

ardment to reach more than the northernmost part of the medina and definitely not the Qasr Al Hamra.¹⁷

There were, however, also other considerations. Passively utilized, subsidies gave the right to pass unmolested to harbours in the Eastern Mediterranean, including not only Ottoman Turkey but also e.g. Sicily and Adriatic Italy. But treaties also offered the opportunities to conduct trade and shipping on Tripoli itself and on other ports in the country (mainly Benghazi and Zuara). Swedes used these opportunities, as is evidenced from the above-mentioned manifest books, not only to bring goods between Libya and Sweden but — mainly — to conduct a seemingly profitable cross-trading between Italian ports (mainly Leghorn) and Tripoli. There are examples of ships which spent several years in the Mediterranean regularly visiting Tripoli, not returning to Sweden.¹⁸

A cheaper way to solve the cost problem was to forge sea passports. Counterfeits are known to have been produced on a substantial scale e.g. in Gibraltar in the 1760ies and in Malta in the 1810s.

Assessing the advantage of subsidies over escort/loss costs was pertinent particularly for the big nations, and for those situated in the close neighbourhood of Libya. For smaller and more distant countries like Sweden and Denmark there remained the alternative not to navigate in these waters at all. Like most other decisions relating to peace and war with the Barbary States, the choice had to be taken with consideration to the whole group of four: costly convoying could have been hard to justify if only against one of the powers.¹⁹

An interesting subject of research would be to study not only the relative differences in subsidy levels between the four Barbary powers over time and their possible causes, but also the reasons for the differences between the Christian countries' contributions: probably the actual utilization of passage was only one of the factors, together with i.a. the potential menace that a given country could represent in case of rupture of peaceful relations, its usefulness as a trading partner, etc.

¹⁷ There were exceptions, however, i.a. the one 1802 quoted by Tucker, p. 180.

¹⁸ See below, page 99ff.

Generally speaking, conditions favoured the important sea powers Britain and France at the expence of others. Also daily consular life in Tripoli confirmed this. Judging from the British, Italian and French literature on their consular activities in Tripoli, one could hardly imagine that there was any Swedish consul at all in that city! And the Swedish consul was brought to know his place when he, although senior by accreditation, was manhandled

¹⁹ The cost of providing naval convoy assistance was quite high — around 1800 an adequately equipped escadre required nearly 400.000 Swedish Riksdaler Specie, or slightly more in dollars, an amount identical to the Pasha's lumpsum payment proposal of 1800, strongly rejected by the Swedish authorities, or almost the same amount as all the remaining payments from 1802 till the end (cf figures from Kreuger, pp. 428ff). Yet more expensive was the setting up of a punitive naval expedition; Jefferson in the letter quoted above (note 13) puts the figure at nearly 2,2 mill. dollars, or just above 2 mill. Sw.Rdr Sp, but the recipient of the letter, John Adams, in his answer (July 31st 1786) considered this an underestimate. Already the low figure would cover 7—8 years of current subsidies for Britain and 20 years for France — and the results of such expeditions did not last long! (cf Tucker, pp. 62ff). Since a punishment fleet must have the same minimum size for credibility, irrespective of the importance of the nation sending it, this alternative was particularly unattractive from an economic point of view for smaller states like Sweden: in fact, all payments to Tripoli during the 94 years of subsidy obligations (1,74 mill. Sw Rdr Sp) would not reach Jefferson's calculated level. Without naval measures altogether prospects for "unprotected" shipping as compared to payment were frequently gloomy: the outbreak of hostilities between Libya and Sweden in 1801 lead to the seizure of 13 Swedish ships within a short time. By the end of the 18th century, it was clear that the captives' real value was not in their performance at forced labour but in the ransom they could collect: once enough people were taken, this made a peace settlement more interesting for the pasha, and his proposals for peace conditions more attractive. If we consider information that a captain fetched 1.200—2.000 Sw Rdr Sp and ordinary crew members 500—600, a brig with a 60 man crew (including 5—6 officers) would cost maybe 40.000 if the retail market prices were applied (cf Olán, p. 153). Normally, however, the release of crews were part of global deals in conjunction with peace resumption lumpsum payments.

All evidence therefore indicates that a small country like Sweden had everything to gain, from an economic point of view, by accepting comparatively reasonable peace conditions from the pasha. This, however, did not prevent bargaining, which could sometimes by its own logic lead to deadlock. Also, sometimes the general political context necessitated the Swedish government to take a particular position (which was part of the reason for the hostilities during the period 1796—1802).

by his British colleague in a precedence conflict at a reception given by the pasha.²⁰

In their policies towards Libya, the Christian powers seldom (until at the very last stage of Karamanli rule) took common positions. They seem to have seen the question of war and peace as a zero-sum game, where one's loss was the other's gain. Much of the consuls' time was spent on slandering competing countries with the hope of creating difficulties for their shipping with the pasha's authorities, thus more space for the own merchant marine. An additional interesting possibility was to purchase advantageously second-hand prize tonnage and goods in Tripoli, captured from their competitors.

It was only after the tumultuous period of the Napoleonic wars that the foreign powers started to take united positions towards Libya under the leadership of the British, the dominant maritime nation of that time. The British consul in the 1820ies held, e.g. also the consulates of Austria, Hannover — in personal union with Britain — the Two Sicilies, the Netherlands, Portugal and Tuscany; only Denmark, France, Spain and Sweden still maintained independent consulates in Tripoli. For a while, a bipolar system (France and Great Britain) gave some room for manoeuvre, but the possibilities to utilize the situation to economic advantage were greatly reduced, in comparison with the times when many countries were competing for Tripoli's favours. However, other factors were concurrently adversely affecting the benefits to be drawn from Libya's control of adjacent waters (see next chapter). An important blow to Libya's commerce was the suppression, in co-operation between Britain and France, of the slave trade. First, the abolishment of Christian slavery in 1816 meant that no ransom could be derived from captives from privateered ships, and after 1825 the prohibition of black slave trade meant a considerable reduction of the North—South caravan trade volume (although the impact of the new system was by no means immediate, when it came to slaves for the North African market).

²⁰ Borg, p. 111.

Whereas the Christian powers most of the time worked under competition, this was not the case among the Barbary States. Partly this was simply the result of each "selling a separate commodity". But an amount of solidarity seems to have been at the bottom of their relations (with the exception of occasional interventions in neighbours' dynastic problems). Generally speaking, it seems they never competed for the same prey in their corsair activities.

4. Structural factors

4.1. Was Karamanli Libya a "soft state"?

The dexterity with which Libyan authorities dealt with foreign diplomacy, both towards its Christian customers and its Barbary brethren, was significant for Libyan administration for most of the Karamanli period. Still in the late period of decline, traditional negotiating skills were displayed, not least by famous public personalities like Der Ghies, Beit Al-Mal etc., also figuring in Swedish consular reports. Recurrent embassies en mission spéciale were successfully sent to Great Britain, France, the Netherlands, Sweden and Denmark. The need for looking after infrastructure, necessary for the maintenance of Libya's position, was — although intermittently — recognised, as was witnessed by work on Tripoli's harbour defences and the reinforcement of the control of the caravan routes undertaken as late as in the 1820ies.²¹

Although much could be criticized in the public administration, particularly pertaining to the pasha's personal gestation, it does thus not seem warranted to say that Karamanli Libya was an example of the "soft state" syndrome from an institutional point of view.

4.2. Financial problems as an undermining factor?

²¹ It is also notable that Yusuf Pasha from 1804, after his difficulties in the maritime field, turned to the interior i.a. to safeguard his control of the caravan routes, and reconquered Fezzan (cf Tucker, p. 463). These efforts, however, had to be renewed at high cost during the following decades.

However, financial mismanagement, mainly related to the lack of prudence and perspective in the treasury management, started to affect the general situation in the 1780-ies and 1790-ies as a result of the pasha's weak grip on financial affairs. To this added, of course, the devastating Ali "Burghul" episode (see above p. 77) which left the treasury empty. The new pasha tried to improve the situation by raising income. This meant demand for increased subsidies from the navigating countries but also improved effort to levy taxes on inland tribes: the latter effort, however, needed reliable troops whose availability in turn depended on the financial situation of the government. Yusuf's efforts to raise dramatically subsidy income came at an unfortunate moment in regional politics (the Napoleonic wars), and his demands could not be accommodated within the "tradeoff calculations" between payments and war/escort costs, in turn leading to privateering and naval operations involving several of Libya's maritime "partners", including Sweden.

Although it could be said that Tripoli to a surprising extent resisted attacks and blocades, the long-term effect was that the financial goal was not reached, resulting in a continued underlying declination of Libya's power; this did not exclude, however, a certain improvement of Tripoli's control over the hinterland from the 1810s, to the advantage both of caravan activity and domestic tax collection. But when the main powers ceased to pay subsidies — because Libya had no serious means to menace their navigation — in the 1820ies, and at the same time abolished slave trade, the cornerstone of the maritime and caravan economy was gone. The remaining years of independence showed how efforts in 1831 to improve treasury income situation by levying tax on the kuloghlis — a security-wise very risky proposition — completely failed.

Sweden's experience of financial relations with Libya during the first decades of last century reflects the desperate financial situation of the pasha's government: the consul was asked to pay, at first one, later several years' subsidies in advance (see note 16). To some extent this was accepted — Sweden was also one of the last countries to cease subsidy payments to Tripoli — but the proposals underlined the state of decadence of the last years of Karamanli rule.

4.3. "Technological change"

There were, however, factors beyond Libya's control that eventually undermined its position from the second quarter of the 19th century. The limited vulnerability of Tripoli's harbour was linked to sailing ship technology, and the emergence of steam-propelled vessels was bound to put the capital's defences in a much more awkward situation. The approaching materialization of the Suez canal plans entailed risks of infinitely lower tolerance by the maritime powers towards states which may have wanted to disturb the free passage of a much increased volume of ships.

At about the same time the effects of explorers' activities (many of the out of Tripoli: Oudnay, Dean and Clapperton, Gordon Laing) lead to the identification of other ways of access to the middle Niger basin than that used by the caravans to Tripoli, soon reducing the value of its virtual monopoly on this thriving commerce.²²

Although grossly simplified, the annexed table may give an idea of the extent to which deterioration of the different elements in the "Tripoli triangle" may have contributed to Karanli Libya's general decline, and, eventually, to its re-occupation by Ottoman Turkey, i.a. in order to avoid its becoming a target for British or French expansion.

²² Dearden, pp. 244—88.

ECONOMIC REASONS FOR KARAMANLI LIBYA's DECLINE?

	late 1700's	1800—1820	1820—1835
A. NAVAL SECTOR			
☐ Competition vs. cartels among 'customer states'	+	±	—
☐ Technology development	+	+	(—)
☐ Organisation and competence	+	—	—
☐ Investment quota (investment vs. consumption)	+	—	—
= Development of "naval income"	sustained	unsustainable	shrinking
— subsidies	>	<	>
— prizes etc.	<	>	0
B. CITY SECTOR			
☐ Natural hazards (famine, pest)	—	—	+
☐ Accessibility of port (blockades)	+	—	+
☐ Dependable government, financial soundness	+	±	—
C. HINTERLAND SECTOR			
☐ Division vs. cartels	+	+	—
☐ Caravan access	(—)	+	—
☐ Merchandise development	+	+	—
☐ Diversification (agriculture, cattle-breeding, salines)	±	—	—
Aggregate	8½	5	2

5. Bilateral consular, cultural and commercial relations

5.1. Consuls and envoys

In 1740 Sweden joined the European nations which preferred treaty relations and consular representation in relations with Libya, i.a. France (from 1723) and Great Britain from 1730). The first official Swedish envoy to go to Tripoli was George Logie, Swedish consul in Tunis of Scottish origin. His long-standing experience of North Africa made him particularly suited for the negotiation of a treaty with Libya. He was sent there in 1740, and soon negotiations resulted in a text (based on the treaty Sweden—Tunisia) which was to be ratified at the beginning of the following year. Also, in 1740 the first resident Swedish consul was appointed, since Logie was supposed to go back to his post in Tunis.

The Swedish consul established himself in what is now the Old City (Al Medinah). The consulate was a vast building with a courtyard. From its roof, the consul could observe the ships entering and leaving Tripoli's port. When a Swedish ship arrived, this meant a lot of work, depending on the nature of its visit. One of these tasks was the establishment of the manifest (see below).

The consuls also had close contacts with the pasha's administration and frequently participated in audiences and receptions in the Old Fort (then seat of the government, now museum). One of the consuls, a rather original man by the name of Burström, was particularly liked by the pasha (then Yussof bin Ali), who once (1809) honored the consulate with a personal visit; this had only happened once before, to the British consul. Several times a year, and particularly at the Eid-al-Fitr, the Pasha held a big reception when all the notables were invited to take coffee and sherbet with the ruler. The consuls were allowed to kiss his beard as a special favour, whereas the others kissed his hand.²³

Conditions were, however, not always pleasant. Several times severe epidemics reached Tripoli and necessitated the virtual isolation of the consular staff and their families for long periods.

²³ The description of the audience is from Rothman's accounts of his visit to Tripoli, published in Gjörwells Tidningar (see page 95), quoted by Borg, p. 86f.

When Ali Burghul ruled Tripoli for eleven months in 1793—94, the city came under artillery siege, and a cannon ball missed Consul Widell by 20 centimeters and got stuck in his bedroom wall. Much of the social contacts were with the representations of other nations in Tripoli, among which — then as now — a pleasant atmosphere of co-operation and close social relations reigned — most of the time. The consuls of the main powers, like Great Britain, France and the United States, could exert pressure on the pasha's government (and on each other), something that did not belong to the practice of smaller countries like Sweden; this did not exclude that there were, from time to time, periods of tension between the Pasha and the smaller countries, too. It may, however, be significant that accounts of the main powers' policies towards Libya during the Karamanli era, and their consuls' activities in this context, seldom mention even the existence of a Swedish consul in Tripoli.

Also courtesy visits to leading Libyan personalities were frequent: the Swedes' diaries mention particularly the nice, sweet pastries served by the Libyans at such occasions.

During the 18th century, international politics and diplomatic protocol were highly personalized. The accession of a new ruler, e.g., actualized an explicit prolongation or substitution of the existing treaty, which normally meant higher payments.

Since the Libyan government of that time did not have a permanent representative in Sweden, the pashas on four occasions sent special envoys to Stockholm, staying in our country for many months each time. For the inhabitants of Stockholm, who were not used to such exotic visitors, the arrival of the envoy from Tripoli created a lot of interest, and was i.a. reflected in a poem by the famous C. M. Bellman.²⁴ The protocole prescribed the envoy first to be received by the Prime Minister or his deputy, and only later was he given an audience with the King. At the arrival of the 1779 mission, the King could, however, not restrain

²⁴ C. M. Bellman, *Fredmans sånger*, nr 30 ("Vid turkens audiens 1773"); the poem's not entirely flattering picture of Abd-er-Rahman's appearance (it seems Bellman watched his procession from an open window) does not correspond to the favourable image given by Ms Tully — who knew him well — in the famous Narrative of a ten years' residence at Tripoli in Africa, from the original correspondence in the possession of the family of the late Richard Tully . . . London 1816.

his curiosity: he was hidden among the on-lookers already when the envoy was received by the Vice Premier (rikskanslirådet) Falkenberg, with whom the envoy retained contacts by correspondence even after his departure.²⁵

The first of the 18th century Libyan missions to Sweden, in 1744, was headed by Haji Ali Hogia Effendi, who seems to have held a post corresponding to that of a Prime Minister. In 1758, another leading Libyan, known to the Swedes as Mahmoud Aga, was the guest of the Swedish government in Stockholm. Hadji Sidi Abd-er-Rahman Bediri was sent on two diplomatic missions to Sweden, 1772—73 and 1779—80.²⁶ It subsequently took more than two hundred years before a such high-ranking Libyan representative again visited the Swedish capital.

5.2. Cultural contacts and qualified visitors

Abd-er-Rahman Bediri became known to the people of Stockholm as a man of culture, having both commercial and scientific interests. He went frequently to the theatre, undertook a study tour to the iron-mines at Dannemora (North of Stockholm) and made important purchases of merchant's goods on his own account for export to Libya at his departure. He approached the Swedish Academy of Sciences and participated in the plenary session of the Academy on the 21st of November 1779. He subsequently proposed to the Academy to send an expert to Libya "to study this country, in order to make it better known and to dissipate prejudice against it".

The Libyan proposal for scientific co-operation was well received, and it was agreed that a scientist, Dr. Göran Rothman (1739—1778), should follow Abd-er-Rahman Bediri back to Tripoli. Rothman was supposed to report on animals and plants and about the economy of the country — particularly the state of Libyan agriculture. The Professor of Natural History, Bergius,

²⁵ A previously unknown letter from Abd-er-Rahman to Falkenberg, written in Paris 1773 (by his francophone secretary) on his way back to Tripoli, emerged in 1991 (Sthlms auktionsverks bokauktioner 1991-06 10, nr 15900). In the letter he i.a. tells about his meeting with the Swedish poet and ambassador to Paris, G. Ph. Creutz.

²⁶ An extensive account of the Tripolitanian missions to Stockholm is given by Olán, pp. 131—149. See also Borg, pp. 69—82.

was eager that Rothman would collect plants and semen in Libya, which could eventually be made to grow in Sweden.

When Rothman arrived, he was kindly received by the Pasha (Ali bin Mahmud). The Swedish doctor aroused almost the same curiosity in Libya, particularly in the countryside, as Abd-er-Rahman Bediri had done in Sweden, since he insisted on carrying his European dress and wig in spite of the hot climate. Although his movements were somewhat restricted by the insecurity reigning in some parts of the country at that time, he made journeys i.a. to the Tripoli environment, Zuara (where he observed a land tortoise and a chameleon and visited the salines) and to Jebel Na-fusah and Gharian. From the latter expedition, he has given an account of the agriculture and oleoculture, and the beautiful landscape ("a true Paradise") as well as the subterranean dwellings of the population. He finally succeeded to visit Misurata, Zliten and Leptis Magna, where he collected plants and brought back two hyenas to Tripoli. Rothman spent the years 1773 to 1775 in Libya.²⁷

Rothman's diary, unpublished, is preserved in the archives of the Academy of Sciences in Stockholm. His reports to the Academy from the Libyan journey were currently published in the periodical "Gjörwells Tidningar" 1774—76. His herbarium, collected in Libya is still preserved in the collections of the Royal Academy of Sciences, awaiting research into its testimony of changes in Libya's flora over more than 200 years.²⁸

The Swedish representatives in Tripoli were in some cases men of culture and scientific talent. The by far most interesting was Jakob Gråberg, Consul 1822—28. He was born from a poor peasant family in a village (Hemse) of Gotland in 1776. Joining the crew of a merchant ship bound for Genova at the age of 16, he settled there as a clerk in a trading company. After consular assignments to Genova and Tanger, he arrived in the Arab world: when taking up his post in Tripoli he was already member of the Swedish Academy of Sciences and the Academy of Letters. He took a great interest in the geography of Northern and Central Africa ("Nyaste underrättelser om inre Afrika")

²⁷ idem pp. 87—110.

²⁸ The author is indebted to Mr Tage Florin, for having investigated this matter, confirming the existence of the herbarium at the Academy.

published 1817, etc.) and in the Arabic language. It is notable that he studied the Arab dialects of the Maghreb area ("Observations grammaticales et philologiques sur les langues parlées dans le Mogh'r'il-el-Aqssa") already during a period when only classical Arabic was at the center of scientific attention. When leaving Tripoli in 1828, his scientific reputation was so great that he was invited to take up the position of Chief Librarian and Head of the Library of Palazzo Pitti, and Chamberlain to the Grand Duke of Tuscany in Firenze. The pope elevated him to the rank of Palatine Count (Gråberg af Hemsö).

In Firenze he i.a. published a work on Ibn Khaldun ("Account of the Great Historical Work of Ibn Khaldun", printed i Transactions of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland 1833, in an enlarged form also published in Italian in 1834). He died 1847 in Firenze at the age of 71, a respected member of more than seventy international academies and learned societies. He was said to master eight languages (among them Arabic) and possess considerable knowledge of 27 more.

Sweden's last consul in Tripoli during the Karamanli epoch was Adolf Hahr. At the beginning of his period as a consul, Adolf Hahr was visited 1828—29 by his younger brother, (later) Major August Hahr, whose diary contains an interesting account on an audience with the Pasha (Yusuf) and a tour of the Red Fort.²⁹

5.3. Trade and gifts

The Pasha of Tripoli since 1711, with whom George Logie in 1740 negotiated the first treaty between Libya and Sweden, was Ahmed Karamanli. In his times, the Libyan economy had evolved considerably. Interest in import goods had increased. The treaty with Sweden stipulated that a certain part of the agreed amount should be used for import of forest products (wooden planks, tar) and military equipment (30 cannons and gunpowder etc.). Swedish ships were promised free loading of salt in Zuara, provided the local administration there received 80 sheets of writing-paper and certain amounts of gunpowder each time. The mission of Muhammad Aga to Sweden 1744—45 purchased iron bars, brass wire and furs, including 500 fox-skins. At Abd-er-Rahman Bediri's first mission to Sweden in 1771 he ordered large quantities of iron

²⁹ Borg, pp. 333—37.

*Portrait of Consul General Jakob Gråberg af Hemsö (1776—1847). Engraving by Th. Piaggio 1811.
Royal Library, Stockholm.*

and brass wire and a machine for striking coins, in addition to 44 cannons. At his second visit, iron, steel wire and furs were again at the centre of Libyan interest, together with rifle-barrels. As a forerunner to our times' Libyan imports of Swedish cars, the first vehicle (a horse carriage) from our country was acquired by Abd-er-Rahman Bediri in 1778.

The total cost for the payments to Tripoli during the 94 years 1741–1835 amounted to 1,74 millions of the Swedish silver currency at that time, Riksdaler Specie.

Using conventional inflation calculations, this would correspond to 85–90 million of 1990's Swedish crowns, or 15 million US dollars. This gives a "maritime insurance" cost of less than one million crowns or 150–160.000 \$ a year. One must, however, remember that the "insurance effect" was reliable only if combined with the corresponding payments to the other three North African countries (which, except from Tunis, were considerably higher): if they are included, it gives a cost of 5 million crowns, or somewhat less than 1 million dollars a year. To this sum should be added losses incurred in spite of agreements' being in force. Still, this magnitude of sums appears small, but we must take into account the proportionally much smaller gross national product at the time. There was, however, an additional aspect to be taken into account. The treaties also opened possibilities for imports from Libya and exports there, i.a. of shipping services, as will be seen from the following chapter. As has been mentioned above (3.4), it must be assumed that the Swedish authorities considered this (together with similar payments to other countries) to be a reasonable cost in exchange for safe passage through the Mediterranean.

Of a different nature from payments and trade, but still related to the overall economic costs of peaceful relations, were the gifts, exchanged between the King and the Pasha (also involving some other dignitaries). These are interesting, i.a. as expressions of what objects were considered to be particularly valuable and dignified as presents in those days. Among gifts from the Swedish side may be mentioned decorated gold watches, the King's coronation medal (later carried by female members of the Bediri family) and decorated pistols (1779). Tea and sugar were always appreciated.

For presents to the Swedish kings, most sensational and exotic were gifts of animals. King Frederik I had already received 2

lions and hyenas (!) from Algiers and 2 Arabic horses from Tunis. When the gifts of Ahmed Karamanli arrived, they turned out to be even more generous: a live tiger (?), four antelopes, two embroidered silk kaftans and two beautifully decorated saddles. The animals created amazement among the Swedes, used to bears, wolves and elks, but they were difficult to keep alive under the primitive conditions of these days, and under the severe Swedish climate. But the saddles, very beautiful, are still in the Royal Armory Museum in Stockholm. Two more saddles were given in 1779. As a result of the second Libyan mission to Sweden the Pasha sent the King a bag of his best coffee; Swedes were already at that time known to be avid coffee-drinkers. Among later gifts (1779) may be mentioned an old Arabic gold coin; it remains to be seen whether this can be identified in the Royal Numismatic Collections, established about this time. A pen-and-ink set of gold was given to the crown prince (later King Gustaf IV Adolf) on the same occasion.

Three times decorated sabres were given — one with silver inlays to Captain Wigström by Ali Pasha 1774, another one to Major L. G. Blessinghi at the conclusion of the 1798 treaty, whereas a third one was given to the Swedish envoy, Admiral Cederström, 1802 after concluding that year's treaty. This particularly beautiful specimen of Arabic applied art is still kept in the Royal Armory, to which it was donated by his descendants.

5.4. Swedish shipping in the Service of Libyan commerce

An important, but somewhat trivial task of a consul was to establish the so called manifest for ships from his country arriving in or, leaving his district. The manifest (the term still exists for air-carriers) lists all the goods loaded, or unloaded, its owners and signs. From the rich material of the National Archives, the Tripoli manifest book for the years 1742 (effectively, thus, from the beginning) to 1786 may be chosen as an example of the information such documents transmit.³⁰

It reveals that Swedish shipping in the South Mediterranean to a great extent earned its money from cross-trading, i.e. by moving cargo between ports abroad. Once in the Mediterranean, making the tour Leghorn (Livorno)—Tripoli and back, seems to

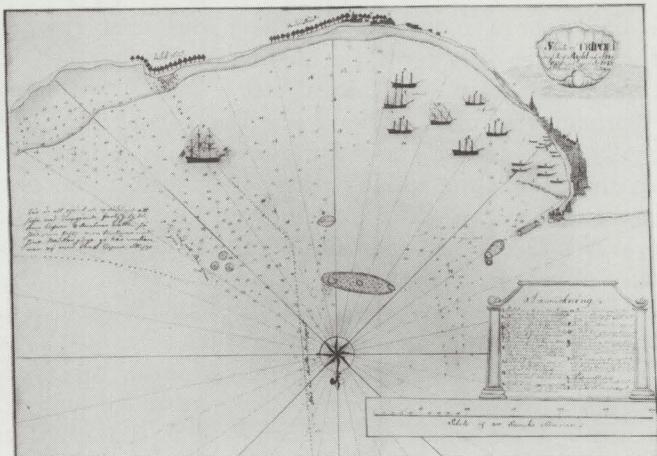
³⁰ cf note 5.

have offered interesting income opportunities. Sometimes ships went to Venice from Tripoli, and there were occasions of cargoes to Genova and Malta. Several ships made repeated visits to Tripoli without returning home to Sweden, as it seems, for several years: "Emanuel" 1745—54, "Lovisa Ulrika" 1755—56, "Express" 1756 and "Albertina" 1756—57. Depending on the weather, availability of goods, need for provisions, etc., the ships remained in Tripoli harbour up to four months; on the other hand, the "Enigheten" ("Union"), with very little cargo both ways, stayed only one night in 1761. The normal time seems to have been about five weeks.

During the period covered by the manifest-book, only two ships made direct voyages between Sweden and Tripoli, "Carlberg" and "Fäderneslandet", 1773—74. Their sailing directly to Tripoli seems to have been related to Haji Abd-er-Rahman Aga Bediri's mission to Sweden. "Carlberg"'s cargo in 1773 gives a good idea of Swedish export goods to Libya at that time: iron bars, iron balks, iron nails, anchors, potash, timber and cloth. In addition, it reflects the Libyan envoy's needs for presents in Stockholm — dates, senna leaves (a medical herb) and orange juice. Also subject to direct exports from Libya to Sweden were sponges and dyes (later also alfa alfa).

Otherwise, however, the cargo inventories reflect trade flows between Europe and Libya in general: in fact, even further, since glass pearls southbound and gold-powder, ostrich feathers, ivory (scarce) and senna-leaves (all the way from Agades in Niger) northbound, witness Tripoli's importance as a transit point for the trans-Saharan caravan routes.

An important part of the ships' cargo were gold bars and lingots as well as silver coins ("zecchini"), mostly Venetian and Turkish ("foundoukly") but also Spanish, Portuguese, French and "Hungarian" (Austrian) are mentioned. Except for liquidity provided for consuls, the money-flow was almost entirely South—North. Probably the circuit of funds was as follows: European payments to the Pasha reached Tripoli i.a. in cash, and the money spent on goods imports by the government and the leading personalities, mostly through local trading houses. Tradesmen then transferred the money back — in exchange for more goods, or simply for safekeeping. Later, it seems that increased use of bills of exchange

"Staden Tripoli med dess Redd och Inlopp, aftagen År 1745 d. 1 December af Johan V: Rayalin".

R. Military Archives, Stockholm (Sjöfartsverket. Äldre hydrografiska kartor. Litt. N.2).

In the port, Captain Rajalin's own ship "Fama" with the Swedish yellow and blue flag (P). The ship of the Libyan commander (D) and his deputy (E), Libyan yachts (F), another Swedish merchant vessel (G), that happened to be in the harbour at this time, and a French bark (F). Nearest to the shore, where is now the fishermens' harbour and the fish market, are the Libyan galleys and fishing boats.

Rajalins' map shows all the dangers confronting ships wanting to enter the harbour. The remark outside the point of the fortress "M" is important: "access for the Libyans ("Turkarnes") barks, coming from the West". It was i.a. this loophole which prevented the different blockade efforts on Tripoli from success.

East of the city the remainder of the Roman aqueduct (S), later demolished, "into which the water is lifted by horses". Then follows the market place (T) on the dusty flatland. In the oasis, Menshiah, the Pasha's and the "Ambassador Ali Effendi's" gardens as well as the residence of the Pasha's brother (R). Rajalin has designed a great number of "date trees" to invoke the oasis, in which later, the Swedish consul was to rent a garden for his summer residence. To the far East a fortress (Q) "prepared for 12 heavy cannons, but presently unarmed", later called the "English fortress".

The city itself is less informative: the red castle has got a very modest profile, together with the Karamanli mosque minaret (A). Rajalin's minarets look more like church towers; from the left to the right: the minarets of Sheib-el-Ain, Dragut (?), and Gurdji Mosques. Between the two middle minarets in the Medina the "home of the Swedish Consul" (C).

Johan Rajalin was a second captain of the fregate "Fama". He later advanced to the position of admiral in the Swedish navy, and province governor.

drawn on Leghorn short-circuited these somewhat risky return trips for the silver coins across the Mediterranean.

On the commodity side, Libya had a number of important export products to offer. Wool from Tripoli and Benghazi (exceptionally, also Derna and Misurata) remains a major export product throughout the whole period; in the end it was to a certain extent sold washed. Also oxhides (sometimes salted, for better preservation), sheepskins, goatskins, and, occasionally, even camel skins also appear in the manifests. Textiles are rare, and it may not be clear whether they were actually manufactured in Libya. The same may be said for small quantitites of exported cotton. Some important dyes came from there: cochineal, rubia, crimson (big deliveries around 1760). Ostrich feathers added luxury to an elegant dress. Wax, white and yellow, was an important export item.

Libya seems to have been a major supplier of sponges for the European market.

We have already seen that dates were an appreciated luxury item in Sweden. Dates (e.g. from Fezzan), orange juice and orange flower juice were regularly exported to Europe. Also pomegranades were sometimes loaded. When, exceptionally, Swedish ships took cargo for Malta, food items, including cereals, dominated. Senna came not only from Agadès, but also "Fezzan" and "Ghat" were quoted as places of origin.

Among more exceptional items were horses, camels, wolf's skin and coffee (from abroad).

Although the export of saline salt from Zuara was extremely important for Libya's foreign trade, it was only once reflected in the statistics of Sweden's Tripoli Consulate.

The import side was very diversified. Timber-planks were necessary for shipbuilding. Crafts needed iron and brass wire. Other articles in large quantities were cloth in many different forms, vegetable oils, sugar and tea as well as pepper. Libya needed important supplies of paper and (empty) glass bottles and also imported medicines, lavender and dyestuff from Europe. Consulates were among importers that brought in luxury items like chocolate, sugar pastries, wine, clocks, porcelain and the like.

The same family-owned trading-houses, often represented both in Tripoli and in Leghorn, dominated trade in and out of Libya throughout the whole period. Of Swedish consuls, Jöns Wijnbergh

seems to have been the only one who conducted more important trade as a sideline to his consular activities. His counterpart in Leghorn, the Aghib trading house, was among the most important in that city. Among Tripolitanian merchants, Hamed Sherif Buyati, the brothers Tabaghi, and Mohammed Ould Ali Bey occur in the Swedish manifests along with Abd-er-Rahman Aga (Bédiri), well-known from his missions to Stockholm.

In the years 1742—86, 37 Swedish ships visited Tripoli, less than one a year. In 1754—57 and 1759—60 there was an average frequency of three ships each year. During 1761—66, 68—71, and 77—84 no manifests were issued. These periods coincide with difficulties onshore and offshore: naval warfare in the Mediterranean, unsuccessful harvests and famine in Libya, as well as epidemics which closed the sea-ports.

The manifest-book does, however, not give a full picture of Swedish shipping from and to Libya during the period in question. Apart from whatever omissions may have caused some lacunae in the book, e.g. the salt cargoes directly from Zuara or shipping to and from other Libyan cities than Tripoli are not registered: it is known from other sources that salt shipments between Zuara and Venice (and other Italian ports) were also an attractive source of income for Swedish shipping during great part of the 18th century.

Later, Swedish ships became more rare, maybe one in every two or three years in the early 19th century. After the establishment of Ottoman rule, visits by Swedish ships were very unusual occasions.

Turkiska utrikesdepartementets förtjänstmedalj
tilldelad Gunnar Jarring

Vid en ceremoni på Turkiska ambassaden i Stockholm den 7 maj 1991 fick ambassadör, professor Gunnar Jarring ta emot turkiska utrikesdepartementets förtjänstmedalj ur ambassadör Erdil K. Akay's hand. Turkiet har under flera decennier saknat civila belöningsmedaljer. Som förste svensk fick Jarring nu denna finaste utmärkelse som utdelas av regeringen i Ankara. Vid överlämnandet hölls tal av både Turkiets ambassadör i Sverige och medaljören.

ERDIL K. AKAY:

Your Excellencies,
Ladies and Gentlemen,

I thank you all for having given us the pleasure of being here today on the occasion of the presentation of the Turkish Foreign Ministry Meritorius Service Medallion to His Excellency Ambassador Gunnar Valfrid Jarring.

Allow me to say a few words before presenting this Medallion to Ambassador Jarring:

1. I would like to underline that since the proclamation of the Turkish Republic in 1923, until 1988 the only decoration of the Republic was the Independence Medal, which was presented to military personnel and civilian.*

With the enactment of the Law on Medals and Decorations of 7th August 1988 this lacuna was filled in.

2. The Medallion, I am honoured to present on behalf of the Turkish Government to Ambassador Jarring is one of the three highest Medallion of the Republic and it started to be awarded to Turkish and Foreign distinguished citizen only since 1989, and Ambassador Jarring was among the foreign nominees of 1990. But since to mint each individual Medallion and print each individual certificate takes some time, the Medallions are presented to the nominees at the beginning of the year following the nomination.

3. It gives me great pleasure to state that Ambassador Jarring is the first Swedish citizen to whom the Republic of Turkey presents an award.

Ambassador Jarring is being awarded this Medallion for his arduous, persistent, always successful, work on Turkology. His works undoubtedly have contributed greatly for a better understanding of the Turkish World. Among his publications one may cite:

- Studien zu einer osttürkischen Lautlehre;
- The Contest of the Fruits — an Eastern Turki Allegory;
- The Uzbek Dialect of Qilich, Russian Turkestan;
- Uzbek Texts from Afghan Turkestan;
- On the Distribution of Turk Tribes in Afghanistan;

* Citizens who participated to the War of Independence that we had to fight when the Ottoman Empire collapsed at the end of the First World War.

- Materials to the Knowledge of Eastern Turki — A monumental work of 4 volumes;
- An Eastern Turki—English Dialect Dictionary, and
- Literary Texts from Kashghar.

The works of Ambassador Jarring have also brought to light that other Turkic people live, outside the territories of the Republic of Turkey, a fact that is most of the time either ignored or neglected by the international community. Suffice it to recall here that whereas the population of the Turkish Republic is today around 56 millions, the number of people whose national tongue is one or another dialect of Turkish is 70 to 80 millions for the Soviet Union, 22 millions for Iran, close to 20 for China, 2,5 millions for Iraq, almost 1,5 millions for Afghanistan, around 1 million each for Syria, and Bulgaria, and from a few to several thousands for Greece, Yugoslavia, Romania and Syria. Added together, they represent some 120 million people, in other words the double of Turks living in the Turkish Republic.

Ambassador Jarring's work is very important and each of his books merits study, since they shed light not only on the very existence of these large Turkish communities living in other countries, but also to their language and culture.

The Turkish Republic is indebted to Ambassador Jarring for his work and it gives me great pleasure and honour to present him today, as a token of our appreciation, the Turkish Foreign Ministry Medallion of Meritorious Service for 1990.

GUNNAR JARRING:

Your Excellency,

Ladies and Gentlemen,

When I was informed by you, Mr Ambassador, that the Turkish Government had awarded me "The Turkish Foreign Ministry Meritorious Service Medallion" it came as a great surprise to me, a very pleasant surprise needless to say. After your speech and presentation here today, I better understand what an exceptional honour the Turkish Government has bestowed upon me. I ask you, Your Excellency, to convey to your government my deep gratitude for this distinguished token of appreciation which I now have received and which I highly value. I accept it with the greatest pleasure, but also with a feeling of humility face to face with Turkish culture, the Turk languages and Turkish literature

all over the Eurasian continent. I deliberately use the word humility, because a whole life spent in research in the turcological field has taught me respect for the cultural achievements of the Turk peoples. Their area is geographically immense: from the Adriatic Sea in the West to the Pacific Ocean in the East; from southern Iran, close to the Indian Ocean, in the South to the cold Siberian plains close to the Polar Circle. All these Turk peoples have their own culture, in some rare cases, of an archaic shamanistic kind of utmost value to the history of religion, and in other cases, highly developed cultures which can successfully compete with those of neighbouring non-Turkic peoples.

I began my turcological studies 62 years ago in a remote area of Central Asia, Eastern Turkestan, in the Chinese province of Xinjiang. It could in those days be reached only on horseback — a very educating experience because you learnt to speak the language of the caravan men. I have since then devoted the main part of my research to Central Asia, to the Turk peoples living in China, the Soviet Union, and Afghanistan. I have a large amount of linguistic material relating to the Turkish Qashqai of Southern Persia which is so far unpublished. This does not mean that I have omitted modern Turkish from my field of research. Sometimes I have come across a Swedish dedication to things Turkish during my research. For example I can mention that two Swedish prisoners of war in Russian captivity in the city of Tobolsk in Siberia spent their leisure time translating the great Turk historian Ebül Gazi Bahadur Han into German. That was in the 1720's. After the battle of Poltava in 1709, our King Charles XII took refuge in Turkey for 4 years. Sweden was in those days governed from Turkey.

I end these remarks by once more expressing my deep gratitude to you, Mr Ambassador, and through you, to the Government of the Republic of Turkey for the great honour which has been bestowed upon me. To me this day means a day of happiness and inspiration for continued research work in the turcological field.

My respect and admiration go to the Republic of Turkey where culture and scientific research have a high place of honour. It is a field where Turkey is a leading country for all the other Turk peoples. I pay my deep respect to the founder of the Republic of Turkey, Mustafa Kemal Atatürk, who has played such a great personal role in the development of modern Turkish science and culture.

BENGT ODHNER

1918 — 1990

Ambassadör Bengt Odhner var styrelseordförande i Svenska Forskningsinstitutet åren 1985—1987.

Den pakistanske författaren Yaseen Rizvi skriver om honom i sin bok "Sweden the Island of Peace" (Islamabad 1991):

"Bengt Odhner was an extremely courteous, well-behaved, disciplined, cultivated, accomplished and respectable human being. He was a patriot, a diplomat, a friend and a kind of workaholic."

För att ta det sista omdömet först — jag vet ingen i utrikes-tjänsten som arbetade så hårt som Bengt Odhner. Han var ogift, han stördes inte av att behöva ta hänsyn till familjeliv och familjeproblem. Följden blev att han odelat kunde ägna sig åt tjänsten var han nu än befann sig. Resultatet blev en ström av rapporter hem till Utrikesdepartementet — ibland tyckte väl några av hans kollegor att strömmen kunde bli väl strid.

Bengt Odhner hade ett allt överskuggande intresse för Orienten och för Medelhavsområdet. Jag vet inte var det grundlades men jag vill inte utesluta att det var i Italien. Han talade italienska flytande. Han var bosatt i Italien, i Genua och Milano åren 1938 —1945. Han förvärvade en italiensk juris doktorsgrad i Genua 1944, året innan han inträdde i Utrikesdepartementets tjänst. Han var 1947—1950 sekreterare vid beskickningen i Teheran och Bagdad. När han så småningom blev ambassadör följde posterna genomgående ett orientalistiskt mönster: Teheran och Bagdad 1964—1969, även Kuwait 1965—1969, Islamabad 1969 —1973, Teheran och Kabul 1973—1978, Tunis 1983—1984. Luckorna i detta Orient-mönster fylldes av tjänstgöring hemma i Departementet och på två utlandsposter: Washington och Warszawa. Det enda som är förvånande i Bengt Odhnens Orient-karriär är att han aldrig fick tjänstgöra i Turkiet, det land som han nog satte högst i den Orientvärld som han rörde sig i. Han fick sin kompensation under de år han var verksam i Forsknings-institutet i Istanbul. Sin kärlek till Turkiet underhöll han genom ofta återkommande vistelser i Istanbul som han alltid ansåg vara ett oöverträffat kulturcentrum.

Gunnar Jarring

Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul

c/o Consulat général de Suède, B. P. 125, Beyoğlu, Istanbul
Gatuadress: Palais de Suède, Istiklål caddesi 497, Istanbul
Tel.: (009 90 -1) 152 41 19;
telex till konsulatet: CONS-TR-SVENSK 24256;
telefax: 0099011524114 eller 0099011457549.
Sekretariat: Medelhavsmuseet, Box 5405, 114 84 Stockholm;
gatuadress: Fredsgatan 2, Stockholm. Tel.: 08-783 94 00;
sekr. docent Karin Ådahl 783 94 03.

Forskarkollegiets styrelse

Professor Carl-Gustaf Andrén, *ordf.*
Professor Ulla Ehrensvärd
Civilekonom Tage Florin, *skattm.*
Docent Pontus Hellström
Professor Jan Hjärpe
Professor Lars Johanson
Professor Folke Josephson
Fil. dr Birgit Nilsson Schlyter
Fil. kand. Marianne Prohászka
Professor Lennart Rydén
Arkitekt, docent Thomas Thieme
Professor Christopher Toll
Professor Bo Utas, *v. ordf.*
Departementsrådet Greger Widgren
Docent Karin Ådahl, *sekr.*

Suppleant

Fil. kand. Claes Petersson

Revisoror

Aukt. revisor Sören Wikström
Urbanist Nils E:son Gyllenstierna

Suppleanter

Aukt. revisor Bo Lindén
1. bibliotekarie John Rohnström

Föreståndare i Istanbul

Docent Pontus Hellström

Hedersledamöter

Ambassadör, professor Gunnar Jarring
Professor Gustav H. Karlsson
Professor Alfred Westholm

Stödjande ledamot

Atlas Copco AB, 105 23 Nacka

Årsberättelse för verksamhetsåret 1990/91

Styrelsen för Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul får härmed i enlighet med stadgarna avgiva berättelse för verksamhetsåret 1990/1991.

Forskningsinstitutets styrelse är oförändrad sedan föregående år och består i enlighet med inval vid det extra årsmötet den 5 juni 1989, med undantag av ordföranden, som utses av Universitets- och högskoleämbetet, av prof. Carl-Gustaf Andrén (ordf.), prof. Ulla Ehrensvärd, civilekon. Tage Florin (skattmäst.), doc. Pontus Hellström (förest. i Istanbul), prof. Jan Hjärpe, prof. Lars Johansson, prof. Folke Josephson, fil. dr Birgit Nilsson Schlyter, fil. kand. Marianne Prohászka, prof. Lennart Rydén, prof. Christopher Toll, doc. Thomas Thieme, prof. Bo Utas (vice ordf.), departementsrådet Greger Widgren, doc. Karin Ådahl (sekr.) samt som suppleant fil. kand. Claes Petersson. Revisorer är Sören Wikström och Nils E:son Gyllenstierna samt revisorssuppleanter Bo Lindén och John Rohnström.

Istanbulinstitutets representanter i Labrayndakommittén är prof. Bertil Almgren och prof. Ulla Ehrensvärd. Sekreterare är doc. Pontus Hellström.

Publikationsnämnden består av Ulla Ehrensvärd, Lennart Rydén och Bo Utas.

Antalet valda ledamöter var vid verksamhetsårets utgång 83 samt en stödjande.

Ordinarie årsmöte hölls i Medelhavsmuseets den 3 december 1990. Årsmötet antog stadgeändringar i §§ 3, 12, 13 och 14. Stadgeändringarna skall godkännas av regeringen. Till ny ledamot av forskarkollegiet valdes museidirektör, fil. dr Lars-Olof Sjöberg.

Efter årsmötesförhandlingarna föreläste docent Antoon Geels, Lund, om ”Dagens dansande dervischer i Turkiet”. Föredraget

följdes av en orientalistisk buffé. Till föredraget och buffén var även medlemmarna av Istanbulinstitutets Vänförening inbjudna.

Svenska Forskningsinstitutets i Istanbul Meddelanden 15/1990 innehöll sex artiklar av Ulf Abel, Sivert Lindblom och Ulla Ehrensvärd, Ove Hansen samt av Ulla Ehrensvärd och Zygmunt Abrahamowicz, Jitka Zamrazilová-Weltman och Ingrid Lundberg samt minnesord över Eric von Post av Gunnar Jarring.

Meddelanden innehöll även i likhet med tidigare år rapport om verksamheten, årsrapport från föreståndaren samt resultat- och balansräkning för Institutet för 1989/1990. I *Meddelanden* ingick vidare en förteckning över forskarkollegiet och dess styrelse. För första gången fanns även årsberättelse, ekonomisk redogörelse och stadgar för Föreningen Svenska Istanbulinstitutets Vänförening samt uppgift om styrelsens sammansättning och medlemsmatrikel.

Svenska Forskningsinstitutets styrelse höll sammanträde den 12 september och 3 december samt den 12 februari, den 22 april och den 13 juni 1991.

Till stipendiater för vt 91 utsågs bland 14 sökande Elisabeth Ozdalga och Kjell Werner, båda från Göteborg samt för ht 91 bland 13 sökande Harald Nilsson, Stockholm.

Stipendiesumman höjdes för vt 91 till 7.000 kr och behölls oförändrad med 7.000 kr även för ht 91.

Ett resestipendium på 3.000 kr har tilldelats Håkan Ögren, Uppsala.

Redogörelse för vistelsen i Istanbul har inkommit från E. Ozdalga och K. Werner.

Styrelsen beslöt vid styrelsemötet i juni 91 att inrätta ett s.k. storstipendium på 35.000 kr för vt—ht 1992. Stipendiaten förväntas bedriva forskning i Istanbul samt biträda föreståndaren som assistent och vikarie vid Institutet.

Den största förändringen i Institutets verksamhet inträffade när docent Pontus Hellström den 1 juli tillträdde den fasta tjänsten som föreståndare för Institutet i Istanbul. Föreståndarens bostad är t.v. inrymd i Institutetsbyggnaden i väntan på beslut om om- och tillbyggnad av fastigheterna på generalkonsulatets område. En upprustning av inventarierna och den tekniska utrustningen har påbörjats. Föreståndarens årsrapport, som behandlar verksamheten i Istanbul, återfinns nedan.

I juni 1991 erhöll Institutet ett anslag på 500.000 kr från Knut och Alice Wallenbergs stiftelse för inredning, utrustning och bib-

lioteksförvärv. Detta innebär en genomgripande förbättring av Institutets förhållanden såväl vad avser administrationen som utrustning och litteratur för att underlätta forskningsarbetet samt för boendestandarden i Institutet.

Institutet har även under året fått mottaga en donation på 40.000 kr från Herbert och Karin Jacobssons stiftelse för bokinköp samt på 30.000 kr från Institutets Vänförening till utrustning för Institutets verksamhet i Istanbul.

Styrelsen vill härmad rikta sin stora tacksamhet till Wallenbergsstiftelsen samt till Herbert och Karin Jacobssons stiftelse och till Vänföreningen.

Under året har i Institutets skriftserie *Transactions* utgivits ”Prints from Kashghar” av Gunnar Jarring. Boken utgör volym 3 i serien. I serien *Skrifter/Publications* har som vol. 3 utkommit ”Från Norrtjärn till Konstantinopel”, en skrift om Mathias Norberg av Christer Westerdahl.

Stockholm i september 1991

För Svenska Forskningsinstitutets i Istanbul styrelse

Carl-Gustaf Andrén, ordf.

Karin Ådahl, sekr.

Föreståndarens verksamhetsberättelse för året 1990/91

1. Institutets personal och stipendiater

Föreståndare: doc. Pontus Hellström.

Deltidsanställd sekreterare: holländska institutets bibliotekarie fru Sema Baykan.

Årets stipendiater har varit FK Kjell Werner, Göteborg (klassisk arkeologi) och doc. Elisabeth Özdalga, Göteborg (sociologi).

Institutets lokaler har städats av fru Fatma Aypar.

2. Allmänt om verksamheten

Verksamheten har 1991/92 varit inriktad på att för svensk forskning skapa förbättrade möjligheter att utnyttja Istanbuls unika kulturmiljö. Både genom att staden genom tiderna varit en plats för möte och kamp mellan olika kulturer och religioner och genom sina rika arkiv, bibliotek, museisamlingar och monument har Istanbul ett ständigt intresse för forskningen.

För året 1990/91 har institutet för första gången uppburit ett större statsbidrag för sin verksamhet i Istanbul, medan tidigare enbart hyran för institutetsbyggnaden och tryckningskostnaderna för årsskriften täckts av statsbidrag. Detta innebär att verksamhetsåret 1990/91 inlett en ny era för institutet och att föreståndaren som innehavare av en nyinrättad tjänst till stor del varit upptagen av inventering och behovsanalys, uppbyggande av kontaktnät och erfarenheter samt planering för framtida verksamhet. Med denna planering som bas har en ansökan om ett särskilt anslag för inredning och utrustning samt förstärkning av biblioteket inlämnats till och bifallits av Knut & Alice Wallenbergs Stiftelse.

Med detta verksamhetsår har också Kungl. Byggnadstyrelsen (KBS) givit i uppdrag åt arkitekten Chet Kanra, Stockholm, att inkomma med förslag till ombyggnad av fastigheten för att bl.a. ge institutet mer funktionella lokaler. I samband med uppdraget har ark. Kanra besökt Generalkonsulatet och institutet i september 1990 och i april 1991, vid det senare tillfället tillsammans med en grupp av konsulter från KBS, och därvid haft ingående diskussioner med föreståndaren om institutets lokalfrågor.

Trots de störningar som Gulfkriget medförde, har den utåtsynliga verksamheten redan visat en ökad aktivitetsgrad.

Institutets arkeologiska utgrävningar i Labraynda pågick under

augusti 1990 under ledning av föreståndaren och med deltagande av doc. ark. Thomas Thieme, doc. Paavo Roos, FK Marianne Prohászka och fotograf Otto Prohászka.

Två föreläsningar har under året givits av föreståndaren, den ena över "The sanctuary of Zeus at Labraynda" den 25 okt. 1990, i samband med ett besök i Istanbul av kabinettssekreterare Pierre Schori, och den andra över "Excavations at Labraynda" vid öppnandet av utställningen "Architecture from Labraynda" / "Labraynda tapınak mimarisi", den 21 maj 1991. Denna utställning ägde rum i Eski Darphane vid Topkapiseraljen vid Istanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuarı 21 maj—21 juni 1991 med föreståndaren som ensam ansvarig för texter, planering och utförande. Vid öppnandet av utställningen ägde en mottagning rum för ett hundratal särskilt inbjudna gäster. Utställningen och Forskningsinstitutet uppmärksammades med artiklar i tidskriftarna Cumhuriyet (19.6.91) och Güneş (7.6.91).

Vid flera tillfällen under året har föreståndaren utfört visningar av bysantinsk och islamsk arkitektur och museisamlingar i Istanbul för gäster vid institutet såsom för gruppen från KBS och för professorerna Hoppe och Andrén och deras hustrur.

På institutet har under året 38 forskare, studenter, konstnärer m.fl. erhållit bostad för olika slag av studier i Istanbul. Totalt har 932 övernattningar bokförts. Institutet har därutöver under året besöks bl.a. av styrelsens ordförande prof. Carl-Gustaf Andrén med hustru Karin, Wallenbergstiftelsens ordförande prof. Gunnar Hoppe med hustru Ingegerd, prof. Folke Josephson, ambassadör Agda Rössel samt föreståndaren för norska institutet i Athen Dr Øivind Andersen och hans hustru Brit Berggreen.

Genom donation från Institutets Vänförening har två diaprojektorer (Kodak Carousel) och en Hewlett Packard bläckstråleskrivare till Macintosh-systemet kunnat inköpas. På skrivaren kunde alla utställningstexter till Labrayndautställningen produceras.

Institutet har under året publicerat *Meddelanden*, volym 15.

3. Forskning och studier

Föreståndaren har i augusti 1990 fortsatt institutets utgrävningar i Labraynda; han har även fortsatt bearbetningen av arkitekturlämningarna i Labraynda; han har under 4 veckor i december 1990/januari 1991 vid Rominstitutet ägnat sig åt bearbetning av

etruskiska gravar; han har varit opponent vid Erik Østbys disputation ("Studies in Greek Temple Architecture") vid Oslo universitet den 23 mars 1991; han har deltagit i franska institutets arkitektursymposium i Istanbul i maj 1991; han har deltagit i det internationella arkeologiska symposiet i Çanakkale i juni 1991 och därvid rapporterat om 1990 års kampanj i Labraynda; han har haft uppdrag som sakunnig för en docenturansökan vid Stockholms universitet; han har vidare under året publicerat följande vetenskapliga arbeten:

1. 'Hellenistic architecture in light of Late Classical Labraunda', (i) *Akten des XIII. internationalen Kongresses für klassische Archäologie Berlin 1988*, Berlin 1990, s. 243—252;
2. 'Indoeuropeerna åter på vandring' [recensionsartikel av C. Renfrew, Archaeology and Language. The Puzzle of Indo-European Origins. London 1987], *Fornvännen* 85, 1990, s. 124—128;
3. 'Labraunda 1989', (i) *XII. Kazi Sonuclari Toplantisi II*, Ankara 1991, s. 247—250; och
4. 'Achilles in retirement', *Medelhavsmuseet. Bulletin* 25, 1990, s. 19—31.

Gudbrand Bolås, Ural-altaisk institutt, Oslo, har som innehavare av turkiskt statsstipendium 1990/91 bedrivit studier i turkiska och samlat material till sin magisteravhandling som skall behandla språkutvecklingen i turkiska bibeloversättningar från olika tider.

Förstemanuensis Bernt Brendemoen, föreståndare för Ural-altaisk institutt vid Oslo universitet, har i augusti 1990 i Istanbul och nordost-Anatolien fortsatt sina forskningar i turkisk dialekologi, speciellt i Trabzonområdet.

Prof. Robert Dankoff har i augusti 1990 i samband med sina fortgående forskningar kring 1600-talsförfattaren Evliya Çelebi arbetat vid Türkiyat Enstitüsü vid Istanbuls universitet och under en resa i Östanatolien kontrollerat uppgifter hos Çelebi.

Cand. mag. Ove Hansen, Athen, har bedrivit studier i anatolisk epigrafik och historisk geografi i juli och oktober 1990 och i juni 1991.

Cand. mag. Niels P. Skøtt Jørgensen, Århus, har fortsatt bedrivit biblioteks- och fältstudier för ett arbete om hettiterrikets historiska geografi, juli—dec. 1990.

Tonsättaren Ingvar Lidholm och keramikern Ulla Lidholm, Rönninge, har bedrivit studier i islamsk och bysantinsk konst och arkitektur samt studerat Ekelöfska miljöer i oktober 1990.

Fil. kand. *Hans Malmström*, doktorand i bysantinologi vid klass. inst., Uppsala, har bedrivit topografiska studier i Istanbul i juli 1990.

Fil. kand. *Åsa Lundgren*, statsvet. inst., Uppsala, har som innehavare av turkiskt statsstipendium 1990/91 bedrivit studier i statsvetenskap vid Boğaziçiuniversitetet.

Prof. *Tord Olsson*, rel.hist. avd., Lunds univ., har i april 1991 bedrivit studier i arabiska handskrifter vid Süleymaniyebiblioteket. Tillsammans med doc. *Antoon Geels*, rel.hist. avd., Lunds univ., har han även genomfört fältstudier hos halveti- och rufa'i-ordnarna i Istanbul, april 1991.

Doc. *Paavo Roos*, Lund, har sommaren 1990 och i juni 1991 fortsatt fältstudierna för institutets forskningsprojekt "Idrott och samhälle i antikens Mindre Asien", för vilket han är vetenskapligt ansvarig; han har vidare sommaren 1990 utfört en arkeologisk undersökning av en antik vattenkvarn vid Limonlu Çay i Kilikien samt deltagit i 1990 års utgrävningar i Labraynda. I maj 1991 deltog han i det arkeologiska symposiet i Çanakkale och rapporterade då om sina resultat i Kilikien.

Doc. *Carl-Gustaf Styrenius*, Stockholm, har studerat islamsk och bysantinsk arkitektur i oktober 1990.

Marit Stålesen, hist. inst., Bergens universitet, har samlat material för ett arbete om nationalistiska rörelser i perioden 1890—1938, okt.—nov. 1990.

Konstnären *Erik Sundberg*, Stockholm, har bedrivit studier i islamsk konst samt utfört omfattande fotografisk dokumentation för ett kommande arbete om Istanbul, nov. 1990—jan. 1991.

Arkitekt, doc. *Thomas Thieme*, Göteborg, har i augusti 1990 deltagit i utgrävningarna i Labraynda. Han deltog i maj 1991 i Franska Istanbulinstitutets symposium "Les grands ateliers d'architecture dans le monde égéen du 6e siècle av. J.-C." och höll därvid en föreläsning över "The architectural remains of Archaic Labraynda".

Fil. kand. *Kjell Werner*, doktorand i antikens kultur och samhällsliv vid Göteborgs universitet, har som institutets stipendiat för sin avhandling bedrivit forskning kring förhistorisk arkitektur i Istanbul och västra Turkiet under maj och juni 1991.

Dr *Nancy Winter*, Athen, har deltagit i franska institutets kollokvium "Les grands ateliers d'architecture" och därvid föreläst

över "Kroisos' role in the diffusion of Greek mainland architectural terracottas to Ionia", maj 1991.

FS Margit Österberg, Stockholm, har bedrivit studier i turkiska språket, juli 1990.

Doc. Elisabeth Özdalga, sociologiska inst., Göteborg, har som institutets stipendiat bedrivit forskningar i Ankara i maj och juni 1991 kring Necip Fazıl Kisakürek (1904—1983), en muslimsk intellektuell, maj—juni 1991.

4. Forskarservice m.m.:

Utöver service till institutets forskare har föreståndaren även bistått forskare och andra i Sverige med bl.a. kontakter med museer i Istanbul, uppspårande av en arabisk handskrift och beställning av mikrofilm, framtagning av uppgifter om sekelskiftesarkitektur i Istanbul, förmedlade av information om kongresser och kollokvier och leverans av material kring runinskrifterna i Hagia Sophia för telefaxutställning på Gotland.

5. Biblioteket

Biblioteket, vars storlek uppskattas till ca 4.000 volymer, har under verksamhetsåret haft en accession av 192 nummer. Av dessa är 13 inköp eller eget tryck och 179 gåvor eller byten. Av de senare har 76 skänkts av N. P. Skøtt Jørgensen. Från Svenska Institutet i Rom har biblioteket mottagit 39 volymer. Lektor mag. art. J. Ledet Christiansen har vidare bl.a. skänkt den danske språkforskaren Vilhelm Thomsens Samlede Afhandlinger i 4 band (i anledning av det kommande 100-årsminnet 1993 av dennes dechiffrering av Orkhoninskrifterna). För övrigt har bokgåvor mottagits av Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, M. Cullhed, N. Degdeviren, N. Doymus, U. Ehrensvärd, U. Esin, Föreningen Svenska Atheninstitutets Vänner, Franska Institutet i Istanbul, P. Hellström, Holländska Institutet i Istanbul, K. Höghammar, M. Meyer-Schlichtmann, Norska Institutet i Athen, Norstedts Förlag, R. Santillo, Sveriges Kyrkliga Studieförbund, T. Thieme, N. Winter och Å. Åkerström.

Överenskommelse om bytesförbindelser har träffats med Svenska Institutet i Rom och British Institute of Archaeology at Ankara.

6. Kulturella aktiviteter

I sin roll som konsul för kulturella frågor vid Generalkonsulatet i Istanbul har föreståndaren medarbetat i franska kulturinstitutets internationella kortfilmsvecka i februari 1991, vid vilken 5 svenska professionella kortfilmer visades, utlånade från Svenska Institutet i Stockholm. Också i franska institutets regi arrangerades 1 mars en särskild svensk kortfilmskväll, delvis med andra filmer än de som visats under kortfilmsveckan.

7. Donationer och bidrag

Utöver statsbidraget har ett anslag mottagits från Knut & Alice Wallenbergs Stiftelse för inredning och utrustning samt utbyggnad av biblioteket, av Föreningen Svenska Istanbulinstitutets Vänner för inköp av diabildsprojektorer och Macintoshskrivare, av Herbert & Karin Jacobssons Stiftelse för inköp av boksamling samt av Tetra Pak, Turkiet, för vissa kostnader förbundna med Labrayndautställningen och för utgrävningskostnader i Labraynda sommaren 1991.

8. Planerad verksamhet för året 1991/92

Verksamheten 1991/92 kommer fortsatt att vara inriktad på att skapa förbättrade arbetsvillkor för den mångskiftande forskning, för vilken Istanbul erbjuder unika förutsättningar, samt dessutom att i synnerhet arrangera två kollokvier och bedriva arkeologiska utgrävningar i Labraynda.

Under detta år är det särskilt viktigt att institutets personal (från början av 1992) utökas med en assistentstipendiat, som kommer att fungera som biträdande föreståndare, och att institutet får en mer ändamålsenlig utrustning, inredning och lokalanvändning. För detta ändamål spelar det anslag på 500.000 kr, som institutet erhållit från Knut & Alice Wallenbergs Stiftelse, en mycket viktig roll. Anslaget avser inredning och utrustning samt utbyggnad av biblioteket. För att bistå med förslag till detaljplanering av inredningen kommer ark. SIR Igor Cronioe att besöka institutet i juli 1991. Den mer effektiva lokalanvändning som kommer att följa och den utrustning som planeras med datorer, kopiator, telefax etc. kommer att ge förbättrade förutsättningar för den verksamhet som består såväl av kollokvier, symposier, seminarier, kurser och föreläsningar som mer allmänt av den fortlöpande forskning som bedrivs vid institutet.

Utgrävningarna i Labraynda kommer att pågå under tiden 15 juli—31 augusti 1991 under föreståndarens ledning. Under hans frånvaro från Istanbul kommer han vid institutet i Istanbul att ersättas av cand. mag. Niels P. Skøtt Jørgensen, Århus.

Vid en studieresa i södra och västra Turkiet i september 1991 ("grekisk-romersk arkitektur och stadsplanering"), under ledning av arkitekten FD Börje Blomé kommer vidare föreståndaren att medverka som föreläsare.

I slutet av april 1992 planeras vid institutet ett internationellt kollokvium om den traditionella arabiska metriken ('ARŪD) och dess användning på andra islamiska språk för ca 15 deltagare under ledning av prof. Bo Utas, Uppsala och prof. Lars Johansson, Mainz.

I slutet av maj/början av juni 1992 planeras ett internordiskt tvärvetenskapligt bysantinologiskt kollokvium för ca 15 deltagare under ledning av prof. Lennart Rydén, Uppsala. Till kollokviet har anslag erhållits från HSFR.

Diskussioner har igångsatts angående anordnande av fortbildningskurser vid institutet för högstadies- och gymnasielärare i historia, religionskunskap och svenska (ev. redan sommaren 1992).

Institutet kommer under året 1991/92 att utge *Meddelanden*, volym 16 samt haft utgivit *Transactions*, volym 3 (G. Jarring, *Prints from Kashghar*).

Till stipendiat för hösten 1991 har bland 13 sökande utsetts FK Harald Nilsson, Uppsala, för numismatisk forskning i Svartahavsområdet. Teol. kand. Håkan Ögren, Uppsala, har dessutom tilldelats ett extra resestipendium om 3000 kr för studier av karaiternas sekt.

Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul

Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul upprättades 1962.

Institutet har till ändamål att främja främst humanistisk forskning i Turkiet under dess olika historiska epoker.

Sedan 1976 utger institutet en årsskrift *Meddelanden* under redaktörskap av Gunnar Jarring och Ulla Ehrensvärd.

Sedan 1978 har institutet också deltagit i publiceringen av det arkeologiska materialet från de svenska utgrävningarna i Labraunda. Denna skriftserie, *LABRAUNDA. Swedish Excavations and Researches*, distribueras genom Paul Åströms förlag, Sölvegatan 2, 223 62 Lund.

Istanbul-institutet utger en populär skriftserie:

Lars Holm: *Brev till Jacob Björnståhl om ett besök i Konstantinopel/Istanbul* (1984, 55:—); Ulla Ehrensvärd: "Dragomanhuset" och Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul (1988, 30:—); Christer Westerdahl: *Från Norrtjärn till Konstantinopel. Mathias Norberg (1747–1826)* (1990, 35:—).

En vetenskaplig serie på utländska språk, *Transactions: Turcica & Orientalia. Studies in honour of Gunnar Jarring ... 1987* (1988, 197:—); *On both Sides of al-Mandab. Ethiopian, South-Arabic and Islamic Studies presented to Oscar Löfgren ... 1988* (1989, 225:—); Gunnar Jarring: *Prints from Kashghar* (1991, 230:—).

Institutets postgironummer: 2 90 27-0.

Föreningen Svenska Istanbulinstitutets vänner

Föreningen Svenska Istanbulinstitutets vänner bildades 1988 för att befrämja institutets verksamhet. Vänföreningen distribuerar institutets *Meddelanden*. Genom att inbetalा den årliga medlemsavgiften (1992: 125 kr) på postgiro 9 97 52-8 blir man medlem och får del av vänföreningens program.

Närmare upplysningar lämnas av intendent Suzanne Unge Sörling, Medelhavsmuseet, Box 5405, 114 84 Stockholm, tel. 08-783 94 03, eller professor Ulla Ehrensvärd, Banérgatan 10, 115 23 Stockholm, tel. 08-782 69 89 (kontorstid), 08-662 11 75 (hem).

Meddelanden, årg. 1/1976—15/1990

Under redaktion av Gunnar Jarring och (1:) Christopher Toll,
2— :) Ulla Ehrensvärd. Pris äldre årg. 1/1976 25:—, 2/1977—
9/1984, 11/1986—14/1989 per årg. 35:—, 10/1985 55:—.

Innehåll:

(fr.o.m. årg. 2 med sammanfattningar på engelska)

1/1976. 92 s., ill.

Tre artiklar om Istanbul-institutet av Gunnar Jarring, Adolf Croneborg och Christopher Toll

Lennart Rydén: Två mosaiker i Hagia Sofia

Gunnar Jarring: Johannes Kolmodin som översättare av turisk lyrik

Alfred Westholm: Labranda

Bertil Almgren: Basilikan vid Kuştur och havsyttans förändringar

Inger Norell: Turkisk träbyggnadskonst

Bo Utas: Henrik Samuel Nyberg 1889—1974

2/1977. 97 s., ill.

Folke Josephson: De anatoliska indoeuropeiska folken

Paavo Roos: Labraunda och de antika stadionanläggningarna

Tomas Hägg: Photios — biblioman i Bysans

Ali C. C. Ayral: Turkarna och några av deras viktigaste stilelement

Ulla Ehrensvärd: Historien om 56 ”turkiska” teckningar

Lars-Erik Nyman: Historievetenskap i Turkiet

Alfred Westholm: Sommarkursernas allmänna karaktär och målsättning. Rapport från sommarkursen 3—19 juni 1977.

Sverige och Turkiet. Introduktion till utställning i Kungl. biblioteket, Stockholm, 14 april—7 augusti 1977.

3/1978. 142 s., ill.

Michael J. Jeffreys: Digenis Akritas and Kommagene

Bo Utas: Sufism och orientalisk litteratur

Bernt Brendemoen: Sultan Cem — en osmanerprins i eksil i renessansens Europa

Bengt E. Hovén: Bidrag till kännedom om osman-turkiska guldmynt i Kungliga Myntkabinettets, Statens Museums för Mynt-, Medalj- och Penninghistoria (KMK), Stockholm, samlingar

Ulf Karlsson: De turkiska invandrarna och folkbiblioteken

Bo Gyllenvärd: Carl Johan Lamm. Med bibliografi red. av Jan Peder Lamm

Alfred Westholm: Richard Pococke om Karl XII

4/1979. 125 s., ill.

Pontus Hellström & Thomas Thieme: The Temple of Zeus at Labraunda

Tomas Hägg: Rhōs ante portas! Grekiska källor om rusernas angrepp på Konstantinopel 860

Ann Margret Westman: Johannes Döparen-kapitälen i Istanbul's arkeologiska museum. Ett verk av skulptören Mavo från Anjou?

Jacob Sundberg: Arvet från Timurtasch

A. Süheyl Ünver, The yalis (waterside residences) and boats of Edirne. — Demirtaş Kasr

Christian Callmer: Dimotika

Bengt E. Hovén: En dubbeldinar från Nordafrika. Två inlägg

5/1980. 98 s., 8 färgpl., ill.

Folke Josephson: Hettiternas orakel

Lennart Rydén: Rhōs' sista angrepp på Konstantinopel i ny belysning

Ali C. C. Ayral: Turkisk-anatolisk matkultur

Ulla Ehrensvärd (med tekniskt bidrag av Lennart Stenius): Marmorerat papper, ebru, från äldre tider

Ulla-Britt Engelbrektsson: Segregation mellan män och kvinnor i turkisk by

Margit Althin: Topkapı-diamanten

6/1981. 82 s., ill.

Jan-Olof Rosenqvist: Theodor från Sykeon och hans biografi

- Ingvar Svanberg: Traditioner kring tandfällning på Balkan och Mindre Asien
Michael Normann: Bildsvit från Istanbul och Pamukkale
Gunnar Jarring: Den första svenska diplomatiska rapporteringen om Atatürk
Hicri Fişek: Secular Social Reforms in Modern Turkey by Ataturk
Gunnar Jarring: Torsten Weman 25 mars 1901—8 mars 1981

7/1982. 105 s., ill.

- Stig Y. Rudberg: Basilius av Caesarea, en stor kyrkofader
Gösta Berg: Svenska försök med den turkiska tröskläden
Gunnar Jarring: Bibliofilen Ali Nouris tankar på upprättandet av ett turkiskt nationalbibliotek
Ulf-Thomas Moberg: Gunnar Ekelöfs turkiska resa 1965
Ingvar Svanberg: Fru Abibe och ärkehäxan Hekate
Ulla Ehrensvärd: En resa i östra Turkiet maj—juni 1982

8/1983. 78 s., ill.

- Lars Holm: Brev till Jacob Jonas Björnstråhl om ett besök i Konstantinopel/Istanbul
Gunnar Jarring: The *Türkistan tekke* of Tarsus. On the Relationship of Southern Turkey with Central Asia
Nils W. Svenningsen: Gammalt och nytt kring födelsen av morgondagens turkiska barn
Ingvar Svanberg med redaktionella tillägg: Nyare svensk litteratur om Turkiet
Ingvar Svanberg: Turkiska gåtor från Komotini
Gunnar Jarring: Adolf Croneborg 1902—1983. In memoriam

9/1984. 88 s., 4 pl.-s., ill.

- Tomas Hägg: Nubien och Bysans
Jan Olof Rosenqvist: Legend och historia i *Vita Irenes in Chrysobelanto*
Şefik Fenmen: Kelimer (vävda bonader) — hemslöjd i Anatolien
Eyvind Bratt: Svensk i Libanon på 1820-talet
Leif Wigh: Jakten på Berggren — den svenska fotografen i det osmanska Konstantinopel
Folke Josephson: Stig Wikander 1908—1983. In memoriam

10/1985, 202 s., ill.

Per Beskow: Guds Moders lov i Bysans

Per-Arne Bodin: Akathistoshymnen i Ryssland

Lars Johanson: Isfahan — Moskva — Uppsala, Kring några medelaserbejdjanska handskrifter och stationerna på deras väg

Sidney W. Hage: Ilahier

Christopher Toll: August Malmborg i Konstantinopel 1824—1826

Türker Soukkan: Ett tatariskt lokalsamhälle i Sverige. En minoritettsgrupp i ett brett tidsperspektiv

Ingvar Svanberg: Turkiska invandrare i Sverige

Tio-årsregister till *Meddelanden* 1/1976—10/1985

11/1986. 92 s., ill.

Göran Börge: Till Harran

Ulf Abel: Rapport från den helige Sabas' kloster — ett stycke levande Bysans

Gunnar Jarring: Claes Brorsson Rålamb. 1600-talsresenär, diplomat och kulturpersonlighet

Dimitri Theodoridis: Ein latenter zentralasiatischer 'Herr der Winde'

Ali C. C. Ayral: Ett schabruk från Pazirkgrav V

Ingvar Svanberg: Zigenare och andra lågstatusgrupper i Turkiet

12/1987. 147 s., ill.

Gunnar Jarring: Den första svenska översättningen från turkiskan och Kungl. translatorn Peter Rubens

Christopher Toll: Ståthållarens i Mokka gästabud

Eric von Post: Resa i Cilicien

Ingvar Svanberg: The Loplyks. A vanishing fishing and gathering culture in Xinjiang

Dimitri Theodoridis: 'Frühstück' im Türkeitürkischen und Aserbaidschanischen

Margareta Cramér: Rörstrandskakelugnar i Sultanpalats i Istanbul

Ulla Ehrensvärd: Dragomanhuset och Svenska forskningsinstitutet i Istanbul

Gunnar Jarring: Olof Landenius 1908—1987

13/1988. 104 s., ill.

Jan Olof Rosenqvist: Mirakelman i statens tjänst: om S:t Eugenios och det byzantinska i Trapezunt

Jitka Zamrazilová-Weltman: Turkisk litteratur. En översikt

Mats G. Larsson: Runklotter i Hagia Sofia
Christian Callmer: Adolf Barnekow. Adelsman och ämbetsman
Tord Hagen: Resa i västra Turkiet 23—31 augusti 1948
Björn Schylander: Demre. Antalya

14/1989. 112 s., ill.

Åke Holmberg: Svensk syn på turkarna och deras tro under två hundra år
Bernt Brendemoen: Den tyrkiske språkreformen
Ali C. C. Ayräl: Mandalan i islamisk konst
Jitka Zamrazilová-Weltman: En ny minoritetsgrupp — turkar från Bulgarien
Dimitri Theodoridis: Qaraqat: Psychiatrisches in einem Gedicht von Gadā'i
Peter von Busch: Hurra Hurra — Hurra Hurra!
Christopher Toll: Ånnu ett arabiskt sigill med svenskt namn — Albrecht Elof Ihre i Konstantinopel 1824—1831
Agnes Geijer. In memoriam. — En svensk textilforskare av internationell rang av Greta Arwidsson

15/1990. 132 s., ill.

Ulf Abel: Från Hippodromen i Konstantinopel till Blasieholms-torg — om de venetianska bronshästarna
Sivert Lindblom & Ulla Ehrensvärd: Två bronshästars väg till Blasieholmstorg från Rottneros
Ove Hansen: Slangesøjlen og uskyldigt mistænkte
Ulla Ehrensvärd with contributions by Zygmunt Abrahamowicz:
Two maps printed by Ibrahim Müteferrika in 1724/25 and 1729/30
Jitka Zamrazilová-Weltman: Some Comments on the Situation of Turkish Teenagers in Sweden
Ingrid Lundberg: Kulu — utvandrarbygd i Anatolien
Gunnar Jarring: Eric von Post. Diplomat och poet. Några minnesord

Rättelser i Meddelanden 15/1990

- S. 3 och 46 står Abrahamowitz, skall vara Abrahamowicz.
- S. 11 bildtext: Francesco Guardi: Markusplatsen under Kristi himmelsfärdsfesten. Målningen här beskuren. Gulbenkian-stiftelsen, Lissabon.
- S. 12 bildtext: Antonio Canale (Canaletto): Capriccio med de fyra bronshästarna. (Royal Collection, Windsor Castle.)
- S. 18 bildtext: Hippodromen i Konstantinopel vid slutet av 1400-talet. Gravyr av Onofrio Panvinio i "Corpus Bizantinae Historiae" av Anselmo Bondurio.
- S. 21 bildtext: Sestertie (frånsidan) återgivande kejsar Neros triumfbåge.
- Gravyrerna på sid. 27, 29 och 32 tillhör Museo Correr, Venedig.

Distr.: Medelhavsmuseet, Box 5405, 114 84 Stockholm